II
26633

CAN

ARMÎNA

(ROMÎNCA)

ROMAN SOCIAL DIN EPOCA RENAȘTEREI POPORULUI RO-MÎN DE LA PIND

EDIȚIA A DOUA

I 26633
5

PETRU VULCAN

I 26633

ARMÎNA

(ROMÂNCA)

ROMAN SOCIAL DIN EPOCA RENAȘTEREI POPORULUI ROMAN DE LA PIND

EDIȚIA A DOUA

CONSTANȚA
TIPOGRAFIA „OVIDIU" H. VURLIS, 1904.

BIBLIOTIECA UDEȚEANA
CARAȘ - SEVERIN
R E S T A
St. 17 No Nr. 50
121. 685/B
33261/B

D^{LUI} IOAN M. RÎUREANU

Fruntaşuluĭ educător al Tinerimeĭ romîne de ambe-se-sie-sexe

Inchin lucrarea a d'ude fajta

PETRU VULLC[illegible]

BIBLIOTECA JUDEȚEANA
CARAȘ - SEVERIN
REȘIȚA
Su. 7 Nov. Nr. 50
1/21. 685/B
3261/B

D-LUI **IOAN M. RÎUREANU**

Fruntaşuluĭ educător al Tinerimeĭ romîne de ambe-sexe

Inchin lucrarea de faţă

PETRU VULCAN

IOAN M. RÎUREANU

Faptele marilor noştri bărbaţi din trecut rĕmân ca icoane vii pentru noi, de patriotizm luminat, de însufleţire, de iubirea neamului, de muncă spornică în fapte mari şi de rîvnă nestrămutată de a întări Patria în interior şi a o face respectată în afară.

Una din aceste scumpe figuri, dintre puţinele rămase în viaţă, care ilustrează istoria culturei noastre naţionale, e şi bărbatul căruia îi închin lucrarea de faţă.

In adevĕr, pe când alţi bărbaţi din epoca renaşterei noastre aveaŭ de adus la îndeplinire atâtea proecte mari în diferite ramuri ale activităţei spiritului naţional, d. Ioan Rîureanu luînd exemplu de la ante-mergătorii săi neuitaţii *Lazăr, Ion Heliade-Rădulescu, G. Asachi, Petre Poenaru, A. T. Laurian, Ion Maiorescu* şi alţii, începe a publica *Biblioteca de lectură pentru tinerimea de ambe-sexe*, îngrijeşte ani îndelungaţi, ca director al unor institute de băeţi, purtarea şi educaţia tinerimei; priveghiază ca inspector general al şcoalelor şi ca director de liceŭ învăţătura ce se dă în şcoale şi împlinirea datoriei profesorilor; contribue cu cuvîntul şi cu fapta la educaţia na-

ţională, la cultura sufletului tinerimei, inspirându-i iubirea de Dumnezeŭ şi de Patrie, făcênd-o să preţuiască munca, să iubească regula, să respecte ordinea, să-şi cunoască datoriile, fără de cari nu pot exista drepturi; să ştie înalta ei chemare în lume, să se pătrundă de adevĕrul că cetăţeanul e solidar şi rĕspunzĕtor de tot ce se face în societate.

Şi cât de documentat e regretatul N. B. Locusteanu, meritosul publicist, în opera sa „*După exil*“ (volumul I) când zice despre d. Rîureanu că „*dînsul a adus partea sa de var şi cărămidă la ridicarea templului literar al ţărei noastre, prin prelucrarea şi publicarea de cărţi necesare pentru formarea inimei, desvoltarea spiritului şi minţei, ca: Istorioare pentru copii, Datoriile copiilor către părinţi, Cristofor Columb, Franklin* (opere alese), *Bunele exemple, Ceĭ doĭ fraţi, Conferinţa despre economie,* şi altele în numĕr de peste 20 cărţi, apărute în mai multe ediţiuni.

Dar dacă pentru această activitate pe arena publicisticei, care are de obiect educaţia tinerimei, d. Rîureanu şi-a câştigat de la posteritate un titlu de recunoştinţă, noi aceştia cari am avut parte să-l cunoaştem, să-i constatăm caracterul, şi iubirea cu care a îmbrăţişat pe Românii de pretutindeni şi în special pe Aromânii din Macedonia, am găsit bine venită ocaziunea de a-i închina *Armâna,* ca omagiŭ de adâncă stimă şi recunoştinţă, pentru că dînsul ca şi nemuritorul naţionalist, colegul sĕŭ de luptă, mult regretatul V. A. Urechiă, a fost care s'a îngrijit mai mult ca orĭ-cine de soarta fraţilor noştri de la Pind.

În adevĕr, iată cum se exprimă inimosul şi eminentul naţionalist, fostul profesor la Gopeşi (Macedonia) d. Nicolae Gr. Cosmescu, în primul Almanac Macedo-Român din 1900*) în privinţa d-luĭ Ioan M. Rîureanu, unde găsesc şi cîte-va note din biografia sa.

„Ioan M. Rîureanu s'a născut în Craiova la anul 1833, unde şi-a făcut clasele primare şi parte din cele gimna-

*) A se vedea şi Almanacul pe anul 1902, pagina 114, al cărui director-fundator e d. Dr. T. Şunda.

ziale, iar la București pe cele liceale, trecînd apoĭ cu mult succes cursurile de inginerie civilă pentru care a obţinut dreptul de inginer.

„A fondat şi condus împreună cu regretatul său frate maĭ mare, George, primul Institut particular romîn de băeţi din București, despre care s'a vorbit mult bine. A ocupat cu multă demnitate postul de Inspector general al şcoalelor. La 1864 fu numit director al Liceului şi Internatului Mateiŭ Basarab din București. Această sarcină pe cît de grea, pe atît de delicată, şi-a îndeplinit-o timp de aproape 24 anĭ, devotîndu-se cu corpul şi cu sufletul pentru educaţiunea tinerelor vlăstare romîne, ce i-aŭ fost încredinţate şi din carĭ a eşit o pleiadă de distinşi profesorĭ, ingineriĭ, militarĭ, magistraţi, miniştriĭ etc.

„Am avut fericirea să cunoaştem de aproape pe acest bărbat plin de bunătate, de patriotism şi de modestie rară. Casa sa a fost deschisă pentru toţi tineriĭ romînĭ de peste Carpaţi şi din Macedonia, carĭ aveaŭ trebuinţă de sprijinul seŭ moral şi material; zecimĭ de tineriĭ din aceştĭ din urma, ca maĭ năpăstuiţi de soartă, aŭ fost sprijiniţi: pe unĭĭ primindu-ĭ în Internat, pe alţiĭ plasîndu-ĭ prin stăruitoarea d-sale intervenţie, la Seminar, la şcoala Normală saŭ alte pensionate private. Orĭ-ce preot, care a venit din Macedonia a fost susţinut şi ajutat de d. Rîureanu.

A fost membru activ al Societăţeĭ de cultură Macedo-Romînă încă de la fondarea eĭ în 1879, apoĭ ca vice-preşedinte.

„A trimis miĭ de exemplare din lucrările sale în Macedonia pentru eleviĭ şi bibliotecile şcolare în formaţiune. Aceste cărţi, diamante nepreţuite pentru educaţiunea tinerimeĭ ajungînd în Macedonia*) aŭ fost ca un balsam bine-făcător pentru vindecarea rănilor făcute în sufletul Romînilor de vitrega, superficiala şi întunecoasa educaţiune străină. Scrierile d-luĭ Rîureanu introduse în spiri-

*) „Cele maĭ multe din aceste scrieriĭ aŭ fost primite şi distribuite de regretatul meŭ frate Dimitrie G. Cosmescu, fost profesor la şcoala din Gopeşĭ, din care a eşit cel maĭ mare contingent de apărătorĭ convinşĭ aĭ ideeĭ naţionale romîneştĭ."

tul şi inimile tineretului, l'a făcut să fie gata pentru orice eventualitate întru apărarea, mărirea şi înălţarea neamului şi limbei materne.

„D. Riureanu a fost printre cei d'intîi care a făcut tot felul de sacrificii pentru binele şi fericirea naţională a Aromînilor.

Este drept însă şi trebue s'o spunem, că la toate aceste frumoase fapte d-sa a fost pururea încurajat şi ajutat de mult stimabila-i soţie, d-na Eufrosina Riureanu, care, întocmai ca virtuoasele matroane romane, a arătat un viŭ interes pentru tot ce se atinge de înălţarea şi prosperitatea neamului romînesc.

In cît despre meritul şi utilitatea scrierilor d-lui Riureanu, toate consacrate folosului tinerimei, aŭ scris cu multă laudă bărbaţi luminaţi şi competenţi ca d-nii B. P. Haşdeŭ, I. Heliade-Rădulescu, Angelo de Gubernatis, G. Bariţ, D. August Laurian, Cesar Boliac, G. I. Ionescu-Gion, Lupu Antonescu, Valerian Ursianu, G. Adamescu şi mulţi alţii.

Noi vom spune numai că numele acestui venerabil septuagenar e pronunţat cu dragoste, respect şi recunoştinţă de toţi Romînii macedoneni cu sentimente naţionale.

PETRU VULCAN

Constanţa, 14 Septembrie 1903.

ARMÂNA

ARMÂNA

PARTEA ÂNTÂIA

I

Era într'o dimineaţă de primăvara din luna luĭ Maĭ şi primele raze ale soaluĭ poleiaŭ vîrfurile Peristereĭ, înaltul munte şi una din ramurile însemnate ale Pinduluĭ, la poalele căruia se răsfaţă comunele unite: Magarova şi Tîrnova, locuite exclusiv de Romînĭ.

Cele maĭ multe din casele Magaroveĭ sunt situate chiar pe panta Peristereĭ, unele fiind strejuite de brazĭ înalţĭ, pe cînd Tîrnova e situată pe platoul munteluĭ.

Ambele comunĭ n'aŭ de cît un defileŭ, o cale netedă şi puţin înclinată, care începe de pe *Goriţă*, formînd un unghiŭ din spre Nijopole, apoĭ îndreptîndu-se în zig-zagurĭ străbate mănoasa câmpie de la nordul Bitolieĭ şi conduce drept pe bulevardul Dragoruluĭ, rîul, ce desparte în două Monastirul saŭ oraşul Bitolia, metro-

pola romînismului din Macedonia, unde Romînii în număr de 20 mii formează majoritatea populaţiunei.

Stradele acestor două comuni sunt împetruite şi tot-de-auna curate, în cît la reflexul razelor solare sclipesc ca niște diamante. Dragorul, care aci e un părăiaş cristalin, e întrerupt prin numeroase iazuri, de asupra cărora locuitorii aŭ construit mori ascunse de priviri şi umbrite de plantaţiuni bogate, niște păduri în miniatură.

Distanţă de cîţi-va metri de moara lui Bişta, se află casa d-lui Lala, construită din peatră albă, cu trei caturi, avînd în faţă numeroase ferestre, nu tocmai mari, acoperită cu ardesie neagră; curtea e spaţioasă şi în cuprinsul ei se întinde un covor verde ca de mătasă; de jurîmprejurul acestei curţi (ubor) se înalţă un zid de peatră pînă în dreptul marilor porţi de stejar, un fel de citadelă medievală, care ar putea să reziste cu succes ori căruĭ asediŭ.

Numaĭ din cerdac se poate vedea codrul, care devine tot maĭ des, cu cît se afundă cine-va în el.

Tot de aicĭ se maĭ zăreşte în vecinătatea norilor sburînd pîlcurĭ de vulturĭ, iar pe vîrful munteluĭ cete de ciute sărind din stînca în stîncă.

In partea dreaptă a curţeĭ se află staulul lung — încăpător pentru o sută capete de vite marĭ, căcĭ Lala e unul din fruntaşiĭ economĭ de vite aĭ Magaroveĭ.

Fiind om cu stare — face parte din membriĭ consiliuluĭ comunal şi cuvîntul luĭ are precădere în orĭ-ce decisiune, ce o ia consiliul în trebile comuneĭ.

D. Lala maĭ e şi epitropul biserieeĭ cu hramul Sf. Gheorghe. E om în vîrstă de 45 anĭ, înalt în talie, roşcovan şi plin la faţă, se poartă ras, mustaţa lungă şi stufoasă îĭ încadrează bine faţa, iar sub fruntea-i largă scînteiază doĭ ochĭ negri şi foarte vioĭ.

E însurat de 20 de anĭ şi n'are de cît o singură odraslă: pe Mia, o brunetă la al 18-lea an pe vremea acea, aĭ căreĭ ochĭ marĭ şi negri îĭ moştenise de la părintele eĭ şi tot aşa înfăţişarea eĭ de amazoană, însă Mia maĭ moştenise de la maică-sa Maria, Moscopolită de origină, şi calităţile acele sufleteştĭ, carĭ fac din femee idealul omenireĭ.

Mia, de şi terminase cursul secundar la şcoala greacă din Bitolia, totuşĭ în iarna aceluĭ an rămăsese în oraş, şi nu suise în comuna eĭ de munte de cît în luna Maĭ şi se găsea în căminul părintesc de abia o săptămînă de zile.

Iu revărsatul zorilor al aceleĭ dimineţĭ Kendra, consăteanul d-luĭ Lala, un romîn din tribul fărşerot*), de şi cărunt, însă plin de viaţă, văzuse din drum pe Mia deschizînd ferestrele, scuturînd chilimurile şi dereticînd prin casă.

Moş Kendra locuia în Tîrnova şi vederea luĭ aşa de dimineaţă în dreptul caseĭ d-luĭ Lala trebue să fi însemnat ceva...

Văzînd pentru a doua oară pe Mia la ceardac, fără ca ea să'l fi observat încă, Moşu işĭ zise: „treaba de dimineaţă la ce-aşĭ lăsa-o pentru seara“ — şi intră în curte prin poarta întredeschisă cu un pas domol, cu ochiĭ aţintiţĭ spre ceardac, că doar îl va vedea Mia, de a căreĭ prezenţă avea maĭ întîĭ nevoie.

Insă după ce făcuse cîţĭ-va paşĭ în curte şi n'a putut-o vedea la ceardac, şovăi loculuĭ şi se gîndi, dacă trebue să se arate aşa des de dimineaţă feteĭ d-luĭ Lala saŭ să vie maĭ tîrziŭ şi pe cînd stătea la îndoială, de odată se pomeni cu Mia în faţă.

Dînsa coborîse în curte intr'o rochiţă de casă scurtă, cu mînecile suflecate, legată la cap cu un tulpan, şi în mînă ţinînd o cofă, cu care

*) Fărşeroţiĭ sunt Moţiĭ Pindului.

se îndreptase spre puţul din partea stîngă a curţeĭ, să scoată apă proaspătă pentru trebuinţele gospodărieĭ.

La vederea Moşuluĭ Kendra aşa de dimineaţă, fata se îmbujoră la faţă; cum însă moşu Kendra nu era străin pentru dînsa, apariţiunea luĭ neaşteptată, în loc să o impresioneze în rău, din contra o înveseli, de aceĭa grăi cu familiaritate:

— Cu bine şi norocire Lale*); căreĭ întîmplărĭ îţĭ datorăm această vizită?

Şi fără să aştepte răspunsul moşuluĭ la prima întrebare, continuă: Tuliŭ e sănătos?

— Bine te-am găsit „Frumuseţea loculuĭ“ — sunt sănătoşĭ toţĭ, mulţumim luĭ Dumnezeŭ; dar d-voastră?

— Foarte bine, Lale, din mila Domnuluĭ.

— D. Lala e bine? urmă Kendra.

— Tocmaĭ dumnealuĭ m'a trimis să'ĭ scot apă din puţ — ştiĭ apa din puţul nostru, — dînsul e în ceardac, unde'şĭ ia obicĭnuita-ĭ cafea.

— Da! făcu moş Kendra dus pe gînduri, apoĭ atingîndu'şĭ fruntea cu mîna:

— Doream să'ĭ vorbesc ceva; Nu ştiŭ, dacă va avea bună-voinţă să mă primească.

— Vaĭ de mine, Lale; ce fel de vorbă e asta? Poftim sus saŭ dacă voeştĭ să te anunţ, iată mă daŭ fuga să umplu cofa şi mergem amîndoĭ.

— Da, maĭ bine aşa, grai moş Kendra. Du-te dragă, du-te, eŭ te aştept.

— Vin numaĭ de cît, zise Mia şi sveltă ca o căprioară se repezi spre puţ, pe cînd bătrînul o urmări cu ochiĭ umezĭ de lacrimĭ.

In timpul acesta moşu se gîndi: o, scumpe înger, tu trebue să fi bănuit motivul viziteĭ mele aşa de dimineaţă la d-voastră; bucuria ta

*) Un titlu, care se dă oamenilor în vîrstă, sinonim cu unchiule.

la vederea mea mi-o spune în de-ajuns... Pînă erĭ nu ştiam nimic, dar scrisoarea luĭ Tuliu mi-a luminat mintea şi m'a îndrumat aci să vă prepar eŭ fericirea... O, dacă aş fi convins că şi tu, frumoaso, ţiĭ la el, aşa precum mi-a destăinuit dînsul în scrisoarea-ĭ, că ţine la tine, sarcina mea s-ar uşura mult... Afacerea ce mă aduce aci s'ar termina cu succes, dar nu ştiŭ încă şi eŭ trebue să fiŭ cu băgare de seamă în cazul unuĭ refuz.

Dar iată pe Mia că se apropie de moş Kendra şi ĭ-a întrerupt firul gîndirilor prin glasul eĭ melodios:

— Iată-mă, Lale, mi-am umplut cofa, acum putem merge.

Mia trecu înainte, moşu o urma pînă la pragul scăreĭ.

Fata fu repede sus, umplu o sticlă cu apă, o aşează pe o tavă, puse alături un pahar şi veni lîngă tatăl eĭ.

— Tată, Moş Kendra doreşte să'ţĭ vorbească.

— E... cine aĭ zis?!...

— Moş Kendra, tată, din Tîrnova.

— Ce doreşte acest Fărşerot de la mine aşa des de dimineaţă?

Mia dete din umerĭ.

— L'am întrebat şi mi-a spus că are să'ţĭ vorbească ceva între patru ochĭ şi m'a rugat să'l anunţ.

— Spune-ĭ că nu pot să'l primesc, n'are ce căuta la mine un Fărşerot.

— Tată!...

— Ce fel, tu vreĭ să'l primesc?

— Negreşit că vroi; ar fi cea maĭ mare necuviinţă din partea noastră să'l lăsăm să plece aşa şi nu'ĭ frumos de loc, tată.

— Atuncĭ fie, să'ţĭ fac pe voe; dar ia'mĭ tava, cĭubucul şi cafeaua şi du-le în cămin — acolo zi'ĭ să poftească.

Mia respiră cu uşurinţă că a hotărît pe tatăl eĭ să primească pe Kendra, care aştepta în pragul de jos al scăreĭ. De jur-împrejurul camereĭ-cămin, spaţioasă şi bine luminată, se aflaŭ aşezate pe pardoseală saltele de lînă, de-asupra cărora eraŭ aşternute nişte chilimurĭ artistice lucrate de Maria Moscopolita. Locul paturilor îl ţineaŭ mindirurile, carĭ întreceaŭ cu o şchioapă în înălţime saltelele, prevăzute în dreptul pereţilor cu nişte perinĭ lungĭ avînd forma hexagonală, căptuşite cu păr des de capră, pe carĭ putea să'şĭ reazime cotul musafirul saŭ oameniĭ caseĭ, cînd se aşezaŭ la masa cea rotundă, cu picioarele scurte, încăpătoare pentru 20—30 de inşĭ şi construită anume să nu maĭ fie trebuinţă de scaune.

Pe peretele din dreptul ogeaculuĭ se afla un ochiŭ de fereastră, construită în zid pentru isoana Maiceĭ Domnuluĭ în faţa căreia ardea candela zi şi noapte. Lîngă icoană se zărea o sticluţă cu aghiazmă, iar în apropiere atîrnaŭ de un cuiŭ un mănunchiŭ de şimşir şi altul de siminoc, carĭ împarfumaŭ cuprinsul. Pe peretele opus era aşezată oblic o oglindă şi pe cămin se afla un sfeşnic.

D. Lala, cu un şir de mătăniĭ în mînă, de carĭ nu se despărţea, se aşezase „a la turca“ pe mindir lîngă cămin şi părea că se gîndeşte la vizita munteanuluĭ pe care nu'l suferea de loc... Ce maĭ caută acest mojic la mine — îşĭ zise el — cînd glasul Mieĭ se auzi de la uşă:

— Tată, iată pe Moş Kendra; apoĭ acestuia:

— Poftim, Lale, ia loc pe mindir; tata e la tabet; eŭ vă las să vorbiţĭ singurĭ; şi Mia îşĭ văzu de trebĭ.

D. Lala, în aceiaşĭ posiţiune ca maĭ nainte, fără să'şĭ întoarcă nicĭ capul măcar spre Moş Kendra, răsucind mereŭ mătăniile cu nervositate, întrebă cu glas sec:

— Ce pofteşte domnul ?
— Bună dimineaţa, domnule Lala.
— Bună să'ţĭ fie inima.
— Am venit să aflu resultatul convorbireĭ noastre de erĭ, dacă nu te superĭ ; eraŭ de faţă maĭ mulţĭ şi la noutatea ce ţĭ-am comunicat, aĭ tăcut şi acum între patru ochĭ cred că mĭ-aĭ putea vorbi liber...
— Ptiu... ha... făcu Lala a batjocură, apoĭ continuă : da hazliŭ eştĭ, măĭ creştine ?! Din familia mea ?
— Să fie bine-cuvîntată de Dumnezeŭ şi lăudată de oamenĭ, d-le Lala.
— Aşa să fie, însă nu-ĭ făcută pentru neamul vostru armînesc... Orĭ poate că d-ta ţiĭ cu orĭ-ce preţ să mă rîdă şi babele din sat ?
— Să mă ferească Sfîntul, nicĭ-odată nu m'am gîndit la una ca asta ; însă aĭ zis : neamul meŭ armînesc ; aĭ putea să'mĭ spuĭ din ce neam eştĭ d-ta, d-le Lala ?

Lala, la întrebarea Moşuluĭ Kendra, cu greŭ îşĭ stăpîni mînia, de aceĭa învîrti cu multă nervozitate mătăniile şi zise, simulînd un fel de nepăsare falşă :

— Nu prea am nevoe să mă spovedesc ţie ce sunt, dar trebue să 'nţelegĭ odată că un *elin* nu o să se înjosească să'şĭ mărite fata instruită după un fiŭ de Fărşerot ca d-ta..... m'aĭ înţeles acum ?

Moş Kendra, stăpîn deplin pe sine, grăi foarte calm :

— Atîta ură pe bieţiĭ romînĭ-Fărşeroţĭ....! Ce ţĭ-aŭ făcut oare.... staŭ şi mă gîndesc. Ce răŭ simţit-aĭ din partea lor vre-odată ! Mă iartă că te întreb.
— Moartea mea nu putea să'mĭ facă maĭ mare răŭ ; eĭ m'aŭ calomniat că aşĭ fi dintr'aĭ lor şi numaĭ atuncĭ voiŭ rămîne liniştit, cînd n'oĭŭ maĭ vedea picior de Romîn în toată Mace-

donia şi nu m'oiŭ maĭ întîlni cu mutrele lor prin comună.

Lala vorbea cu spatele spre Moş Kendra şi de şi observase de maĭ multe orĭ că convorbitorul sĕŭ stătea în picioare, nu s'a îndurat să'l poftească să ia loc pe mindir.

La ultimele cuvinte ale luĭ Moş Kendra simţi un fior de groază, la care se alătura scîrba ce i-o inspira consăteanul luĭ cu o asemenea purtare, dar se stăpîni şi de astă-dată îĭ zise cu demnitate:

— Sunt romîn, d-le Lala, cum m'a făcut mama şi nu'mĭ pot schimba felul acum de hatîrul unuia şi altuia. Maĭ bine prefer să văd sîngele'mĭ să roşească pămîntul de cît să'mĭ schimb naţia. Romîn Fărşerot, cum aĭ zis, însă cu inima curată, uite ca oglinda aceĭa de colo, şi cu cugetul senin şi dacă am venit să'ţĭ stric liniştea, am făcut-o cu dragostea în suflet ce trebue să o avem unul pentru altul, să fim buni, cum a zis Hristos; aşa suntem noĭ Fărşeroţiĭ.

Motivul pentru care am îndrăznit să-ţĭ calc pragul caseĭ, îl cunoştĭ foarte bine! mă gîndeam să ne 'ncuscrim; dar cele ce mĭ aŭ auzit urechile, mă pun pe gînduri.

Urăştĭ pe Fărşeroţĭ şi nicĭ d-ta nu'ţĭ daĭ seamă de ce. Şi totuşĭ, oameniĭ aceştia sunt leventĭ, cinstiţĭ şi buni pentru a înfrunta primejdia, cînd ameninţă duşmanul . . . De aceĭa mă doare în suflet, cînd văd cum Grămosteniĭ, din tribul cărora şi d-ta faci parte, se leapădă de fraţiĭ lor Fărşeroţĭ, cînd nimic nu-ĭ desparte, cînd vorbesc aceĭaşĭ limbă, aŭ aceleaşi frumoase datini, şi nu le lipseşte nimic să'şĭ zică fraţi. Eŭ cred că a fost un moment rău şi cu el s'a dus şi ura d-tale pentru Fărşeroţĭ, orĭ, zizania asta nu-ĭ aşa că nu poate aduce nicĭ un bine d-le?

— M'aĭ plictisit cu discursul d-tale, destul

îţĭ zic; nu pot să te maĭ ascult — zise Lala înălţînd din umere şi învîrtind nervos mătăniile.

— Credeam că ne vom înţelege la urma urmeĭ că ne vom întinde mîna şi . . . . . ţĭ-aşĭ fi dat să ceteştĭ scrisoarea fiuluĭ meŭ Tuliu, dar fiind-că eştĭ aşa de supărat şi mă goneştĭ din casă-ţĭ, plec d-le Lala, te las cu bine.

N'apucă Moş Kendra să se întoarcă pe loc, cînd auzi pe Lala:

— Să văd acea scrisoare . . . !

— Dacă îţĭ face plăcere, să ţĭ-o cetesc eŭ, căcĭ e scrisă romîneşte.

— Ascult.

Moş Kendra suspină îndurerat, scoase scrisoarea din silaf (chimir) şi ceti:

Iubite tată,

„De la Dumnezeŭ bine — pe care vi'l doresc şi vouă.

Află, dragă tată, că a sosit numirea mea de la Ministerul Instrucţiuneĭ Publice al Regatuluĭ Romînieĭ pentru funcţiunea de institutor în Magarova, unde voiŭ veni ca atare în curînd....

Socotesc dar că a sosit timpul să'ţĭ fac o mărturisire şi fiind-că e vorba de viitorul meŭ, n'am să caut multe ocoale înaintea ta. In două cuvinte, tată, veĭ înţelege totul. Ascultă: cunoştĭ pe Mia, unica fiică a consăteanuluĭ nostru Lala. Mă cunoştea şi o cunoşteam din copilărie, de pe cînd hoinăream liberĭ prin codrul Magaroveĭ; de cîte orĭ nu i-am adunat „*beale*“ (bile) la „*Cheatra-l Ghiorgu*“.

E bine, amiciţia din copilărie s'a transformat în dragoste. O iubesc, tată, şi nu cred să mă înşel dacă aşĭ afirma în locul eĭ acelaşĭ lucru despre mine. De cînd învăţam în Bitule, eŭ la liceul romîn, dînsă la şcoala greacă, noĭ n'am lipsit o zi de a nu ne vedea.

3261 / 05
BIBLIOTECA JUDEŢEANĂ CARAŞ-SEVERIN
REZ. 21.688
Str. 7 Nov. Nr. 50

Şi acum să vin la chestiunea ce mă interesează.

A sosit vremea să'mĭ leg viaţa de ăcea a uneĭ scumpe tovarăşe, cu care să'mĭ întemeiez o gospodărie, aşa precum aĭ făcut şi tu, şi strămoşiĭ noştriĭ.

Tovarăşa aceĭa nu'mĭ poate fi alta de cît Mia, fiica d-luĭ Lala, un suflet bun şi luminat, o inimă de aur, pe lîngă frumuseţea eĭ clasică, cu care farmecă pe muritor.

Du-te, dragă tată, acasă la onoratul nostru consătean, şi cere-ĭ mîna Mieĭ pentru fiul tău Tuliu. Spune tu d-luĭ Lala cîtă dragoste curată ne leagă sufletele şi fără să te ruşinezĭ de loc, arată-ĭ, cum te-aĭ pricepe tu maĭ bine, că Mia e viaţa, speranţa, viitorul meu, în fine, astrul luminos, care 'mĭ conduce paşiĭ în calea sfinteĭ datoriĭ.

Iţĭ sărut mîna şi mă închin cu smerenie".

fiul tău *Tuliu Kendra.*

188... Maĭ 1, Bitolia.

In cursul cetireĭ Moş Kendra aruncase de cîte-va oriĭ ochiĭ spre Lala şi observase cum acesta făcuse cîte-va mişcăriĭ şi gesturiĭ de protestare, din care a putut deduce starea-ĭ sufletească în plină revoltă.

Ce o fi să fie — îşĭ zise Moşul — trebue să o încheĭ într'un fel cu el. Indoi scrisoarea în patru, o aşează de unde o luase şi măsurîndu-l cu atenţie, aşteptă. Aşteptarea nu-ĭ fu de lungă durată, căcĭ Lala isbucni ca o furtună, de astă dată întorcîndu-se cu faţa spre Kendra:

— Maĭ bine o turcesc, de cît să-o mărit după un Fărşerot! Auzĭ! Pe fiica mea Mia să îndrăznească! Nicĭ-odată! Mare ne-cinste mi-aĭ făcut cetindu'mĭ scrisoarea fiuluĭ d-tale, Kendro . . . Ştiaĭ conţinutul eĭ şi de aceĭa aĭ ţinut

cu tot nadinsul să nu mă scuteşti de durerea ce mĭ-a pricinuit-o.

Te poftesc bătrîne fără minte, să eşĭ din casa mea şi de azĭ înainte să nu maĭ îndrăzneştĭ să'mĭ calcĭ pragul porţeĭ, contrariŭ să ştiĭ că pun slugile să te pue la locul d-tale.

Era prea mult cea ce i-a fost dat moşuluĭ Kendra să audă din gura acestuĭ om lipsit de bun simţ: de a sta cu spatele la el şi de a-l ţine în picioare timp de o oră în casă'ĭ. Il cuprinse un fel de ameţeală, cînd îl auzi că'l dă afară ca pe un cerşetor.

Fărşerotul de felul luĭ e mândru, e sincer, e iubitor, dar şi răzbunător pînă în pînzele albe şi de aceĭa, în ultimul moment nu maĭ ripostă Kendra obrăznicieĭ grecomanuluĭ, ci întregul trib fărşerotesc insulat, rămas neatins de molima uneĭ culturĭ falşe cu care spoeşte propaganda greacă o parte din Armînĭ, porecliţĭ de dînşiĭ *„Cuţovlahĭ“*.

Glasul Moşuluĭ răsună înspăimântător:

— A . . . d-le Lala, destul ţi-aĭ bătut joc de mine! Pe un Kendra ţi-aĭ permis să'l goneştĭ din casa d-tale ca pe un cerşetor!

Fărşerotul — ţi-am spus adineaurĭ, e mîndru de neamul luĭ şi află de la mine că e plămădit din aluatul vitejieĭ.

El ştie să'şĭ apere cinstea, cînd cine-va i-o atacă; dvs. grecomaniĭ ne-aţĭ ne-cinstit neamul, nu noĭ . . . Fărşeroţiĭ ştiŭ să'şĭ păzească limba, moravurile şi familia de cotropirea străinuluĭ; răŭ de parte din Grămostenĭ, precum eştĭ d-ta, care nu te pricepĭ să'ţĭ păzeştĭ nicĭ limba, nicĭ familia, nicĭ chiar sufletul, pe care ţi l-aĭ vîndut străinuluĭ, de ţi-a întunecat mintea şi ţi-a înveninat inima. Nu mă înşelase presimţirea că eştĭ un om răŭ crescut.

Intrasem în casa ta cu dragostea ce o port

în suflet fiului meŭ, dar nu mi-aşĭ fi putut închipui să aĭ o inimă atât de neagră.

Acum ştiŭ ce fel gîndeştĭ de noĭ: răŭ de tot, d-le Lala... Eĭ bine, cu răŭ te-om ajunge... Nu uita cum m'aĭ primit în casa d-tale.

Cinstea'ţĭ de gospodar din comunele noastre am s'o spînzur de vîrful celui maĭ înalt brad din pădurea Magaroveĭ.

Ţine minte, căcĭ Kendra nu uită lesne ziua de astă-zĭ...

Moş Kendra eşi furios, fără să se maĭ uite la Lala, care se desfigurase şi rămăsese cu ochiĭ sgîiţĭ spre uşă, fără să maĭ fie în stare să pronunţe un singur cuvînt.

II

Soarele, care se ridicase cu două suliţe pe orizont, scălda în potopul luĭ de raze Magarova. Zefirul primăvereĭ adia lin prin frunzele arborilor, se strecura printre ierburĭ şi florĭ spre a-le înviora cu suflul luĭ brahmanic şi dus de aceiaşĭ ţintă, da raită văilor şi tuturor ungherelor nestrăbătute de altul. El maĭ venise să dea un mic ajutor soareluĭ, care se silea să svînte de rouă podoabele pămîntuluĭ.

Simu-Birina, baciul turmelor d-luĭ Lala şi un fel de intendent, liberase din staul vitele cele marĭ, puse sub paza a cincĭ ciobanĭ, nişte Fărşeroţĭ giganţĭ, semănînd fiecare cu un Atlas. Nu i-am putut vedea cum es din staul pe poarta din dos, mînînd cireada vacilor la păşunat în pădure, trebuind să asistăm în cămin la scena dintre Lala şi Kendra.

Era Bucuvala printre eĭ, un voinic în vîrstă de 30 de anĭ, a cărui înfăţişare aducea cu a ligianuluĭ Ursus din Sienchievics. Bucuvala e drept să ne împrospăteze 'n minte pe anticul uriaş, căcĭ voind să dovedească camarazilor săĭ

că e mai *gione* de cît ei toţi, se agăţa adese ori de coarnele taurului şi-l ţintuia loculuĭ şi dacă ar fi avut cu ce să-l plătească, sta gata Bucuvala să le dovedească că e în stare să'ĭ răsucească grumazii. Simu-Birina era şeful tuturor păstorilor de la stînele d-luĭ Lala.

Toţi urmaŭ să-ĭ dea ascultare. La ordinele sale vacile fusese mulse sub privigherea Marieĭ, soţia d-luĭ Lala, care era sufletul acesteĭ marĭ gospodării.

Era harnică Maria Moscopolita, austeră în moravurĭ, însă bună ca pîinea caldă, cînd trebuia să fie ast-fel. Pe cînd Mia diretica prin casă şi am văzut-o primind pe Kendra, Maria se găsea ocupată în staule, iată de ce n'am putut-o vedea în cămin.

Dînsa, secundată de Simu, prepara brînza, o punea în strecurătorĭ, după ce o făcea să se închege, separa untul bătînd laptele în putinee, în fine, făcea totul şi nu se simţea nicĭ-odată trudită, ştiind că contribue la prosperarea caseĭ, la îndoirea avereĭ agonisită din tinereţe.

Toamna, Simu avea însărcinarea să desfacă prin centrele principale ale Macedonieĭ brînzeturile cele fine: în burdufurĭ saŭ în putinĭ, untul, laptele îngroşat în putinee, munca unuĭ an, opera Marieĭ, care se transforma în aur pînă în toamnă.

Maria recomandase luĭ Simu să aibă grijă şi de rostul stînelor, să nu se facă risipă de lapte şi altele, şi tocmaĭ era să iasă pe poartă pentru a merge la stînĭ, cînd fu zărit de Lala, care părăsit de Kendra, rămăsese uluit pe mindirul de lîngă fereastra ce da spre poartă, cugetînd la cuvintele ameninţătoare ale luĭ Kendra foarte îngrijorat.

Işĭ zicea: în tinereţă Kendra a fost căpetenie de haiducĭ... vezĭ de aceia m'a amenințat că'mĭ va spînzura cinstea de vîrful celuĭ

mai înalt brad din pădure. Ah... ce să mă fac, dacă şi-o fi pus în gînd munteanul să mă prade formându'şi o ceată de hoţi...

N'ar fi nemerit oare să mă sfătuesc cu Simu în privinţa asta? Să-l pîndesc aci şi cînd va trece, să-l chem? El a comis o mulţime de năzdrăvănii — să vedem nu va putea să mă scape de un duşman periculos...

In împrejurarea de faţă simţea nevoie de curajul şi puterea braţului său, dar n'a avut timp să se gîndească, dacă Simu şi întregul lui personal ar primi să lupte împotriva unui Fărşerot. Negreşit, dacă Lala ar fi judecat în acel moment asupra situaţiei, ar fi făcut mai bine să se fi asigurat de concursul autorităţilor, căci expunînd afacerea din punct de vedere naţional, s'ar fi expus unui pericol inevitabil, ar fi aţîţat spiritele Fărşeroţilor, cari ar fi fraternizat cu Kendra — fostul Celnic, a cărui influenţă se resimţea în rîndurile Armînimei.

N'a avut timp, zic, să cugete mai serios, căci Simu tocmai atuncea eşise din staul şi se îndreptă spre poartă pentru a merge la stîni.

Lala îl văzu şi la vederea lui avu o tresărire. A... uite Simu, trece la stîni cu cîrligul de oi pe umeri! Să-l chem. Strigă de la fereastră:

— E.... Simu, Simu, vino pînă sus; am ceva pentru tine!

— Viu numai de cît, stăpîne — se auzi glasul lui Simu, întorcîndu-se spre scări din drumul lui şi în cîteva clipe fu înaintea d-lui Lala.

— Apropie-te, Simu, să te văd.

— M'ai chemat stăpîne?

— Da, da, te-am chemat, Simu; poftim ia loc pe mindir.

Simu nu fusese poftit nici-odată de stăpînul său să stea pe mindir înaintea lui.

Ce o fi avînd astă-zi domnul cu mine — altă-

dată se purta aspru şi totdeauna cicălitor, îşi zise baciul.

— La stînă, stăpîne, sunt învăţat să umblu şi să staŭ în picioare; acolo n'aşĭ putea o clipă să staŭ loculuĭ; de aceĭa rămîĭ, d-ta în pace pe mindir, că eŭ te pot asculta din picioare.

— S'a întors lumea pe dos, bunul meŭ Simu; nu ştiĭ ce'mĭ văzură chiĭ, ce'mĭ auziră urechile?

— Vre-o nenorocire, pe care n'o ştiŭ eŭ — să ne ferească Domnul, zise baciul, făcînd semnul crucei şi aruncîndu-şĭ privirea misterioasă spre icoana Maiceĭ Domnuluĭ.

— Auzĭ tu, Simule, Kendra, cunoştĭ pe fostul Celnic din Tîrnova...

— Cum să nu, cine nu cunoaşte pe Moş Kendra? Ce e cu el?

— A venit să'mi ceară mîna Mieĭ pentru fiul săŭ Tuliu... Auzĭ tu, Simu, şi judecă băete, dacă nu'ĭ o insultă pentru mine obrăznicia Fărşerotuluĭ.

Simu avu un zîmbet şiret pe buze, de aceĭa privi aiurea să nu'l observe Lala, ale căruĭ apucăturĭ le ştia el şi ura ce o hrănea împotriva Armînilor.

Intre eĭ n'avusese loc pînă aci nicĭ o discuţiune cu privire la naţionalitate. In tîrg, în curtea bisericeĭ şi prin diferite familiĭ, cînd se găsea în cercul maĭ multor notabilĭ, Lala se afirmase ca un apostol al elenismuluĭ; cu oamenĭ de felul luĭ Simu, însă, nu'şĭ permisese să discute lucrurĭ pe carĭ eĭ, neînţelegîndu-le. ar fi putut să se expue uneĭ situaţiĭ ridicole, de oarece se simţea că nu va fi în stare să'ĭ convingă nicĭ-odată că toţĭ sunt „elinĭ". Chestiunea dintre el şi Kendra fiind pusă pe tapet din punct de vedere al familieĭ, nu se sfii să numească pe Kendra Fărşerot obraznic înaintea luĭ Simu, care răspunse:

— S'a gîndit mult Romînul, ha, ha, mă iartă,

stăpîne, că nu'mĭ pot reţine rîsul în faţa voastră. Fireşte, omul aspiră să intre în neamurĭ.

— Să'ĭ daŭ eŭ pe Mia, floarea mea, lăudata satuluĭ, instruită în şcoalele elene, cum nu-ĭ alta în Magarova şi Tîrnova, unuĭ mitocan, să mă blesteme Vlădica Mateiŭ... Un Fărşerot să îndrăznească să intre în familia mea! A... asta e o mare insultă, Simu, tu nu o găseştĭ insultă?

— Se înţelege! Ce staĭ de vorbeştĭ. Maĭ bine o turceştĭ de cît să te laşĭ a fi înduplecat — încheie sentenţios Simu, măsurînd pe Lala cu coada ochiuluĭ, spre a se convinge ce efect aŭ produs cuvintele luĭ asupra grecomanuluĭ.

Sfatul luĭ Simu îl mulţumea pe Lala, care urmă misterios:

— Mi-aĭ plăcut în tot-d'a-una cum m'aĭ servit, Simule, de aceĭa te-am chemat să vorbim între patru ochĭ. Uite ce e: e întrebarea cum am putea să ne scăpăm noĭ de aceştĭ tîlharĭ, carĭ îmĭ caută pricină de a mă lovi — respingîndu-le intenţiunea; căcĭ trebue să ştiĭ, Simu, că Kendra m'a ameninţat că'şĭ va răzbuna, îndată ce a văzut că l-am refuzat. Averea noastră: oile, caprele, cirezile de boĭ, vacĭ, caĭ şi catîrĭ sunt pe cîmp, aşĭ putea zice că toate sunt în puterea hoţilor, cînd şi-ar pune în gînd să ne fure.

Simu înţelese şiretul de ce e vorba: stăpînul se bizuia pe dînsul, găsi dar momentul să profite de împrejurare, măcar de nu i-ar aduce nicĭ un folos material rolul ce şi'l lua faţă de Lala, dar se gîndea că tot are să predomine pe viitor voinţa luĭ Lala. Răspunse cu mîndrie:

— Să nu ducĭ nicĭ o grijă, stăpîne. Cred că pe un Simu nu l-aĭ schimba aşa de uşor nicĭ pe zece Kendra. Am fost şi eŭ în viaţa mea căpetenie de *andarţi* *) m'am luptat în munţĭ în contra duşmanuluĭ, însă pentru cruce şi decĭ

*) Haĭducĭ.

am curajul și experiența ca să pui la locul lui pe acel ce ar îndrăzni să ne atace...

— Bravo, Simu, așa te vroi, voinice.

Baciul continuă :

Iacă merg la stîni să dau ordin păstorilor să fie cu ochii în patru și zi și noapte, și de îndată ce ar surprinde vre-un Fărșerot împrejurul stîneï...

Lala, satisfăcut de cele ce auzea din gura lui Simu, îl complectă :

— Să tragă în vînt focuri.

— Și la nevoe și în carne vie.

— Să trăești, Simu ; nu uita că la o asemenea veste, vei fi cu prisos răsplătit.

— Mă duc, stăpîne.

— Du-te, Simu, și nu-ți uita datoria.

— Sănătate bună, stăpîne, n'aï nicï o grijă.

— Să fiï sănătos, Simu.

III

Lala se maï liniști puțin în urma convorbireï avută cu Simu-Birina, care îl asigurase în ce privea paza vitelor, cum și de o eventuală călcare din partea lui Kendra, dacă acesta și-ar fi pus în gînd să'și formeze o ceată din Fărșeroții săï și ar fi luat comanda ceteï împotriva lui Lala — lucru ce'l practicase el în tinerețe.

Rămas singur în cămin, dânsul depăna în gând o mulțime de ideï, care de care maï ciudate.

Intăiu se temea să-și dea gândurile pe față înaintea lui Simu, în a căruï sinceritate nu se putea încrede orbește, înainte de a fi dat dovezï prin fapte, ca să-ï poată destăinui tot ce are pe inimă.

Pentru că, deși îl știa că face parte din tribul grămostean, totuși se gândea : nu toți Grămosteniï sunt de opiniunea luï, ba cunoștea pe

unii din ei mai romîni de cît ceĭ mai fanaticĭ Fărşeroţĭ.

Să înceapă lupta făţişă cu Kendra, iar nu-ĭ venea la socoteală, de oare-ce ar fi stîrnit ura partiduluĭ fărşerot împotriva luĭ şi o vorbă nechibzuită lăsînd să-ĭ scape din gură faţă de Simu, l'ar fi primejduit, dacă acesta nu i-ar fi fost într'adevăr devotat cu trup şi suflet.

Tocmaĭ acuma îşĭ aminti de ciobaniĭ săĭ că sunt Fărşeroţĭ şi prin succesiune de ideĭ se opri cu gîndul cîte-va momente asupra luĭ Bucuvala: regele codruluĭ.

— Acesta să fi fost elin din aĭ meĭ, îşĭ zise Lala, apoĭ le arătam eŭ Armînilor. Ti... ce păcat.

Lala ura pe consăteniĭ săĭ pentru motivul că nimenĭ nu voia să-ĭ recunoască calitatea etnică de „elin" şi de cîte orĭ venea în contact cu notabiliĭ comuneĭ, conştienţĭ de naţionalitatea lor, aceştia îl luaŭ peste picior, nu maĭ ţineaŭ seamă de poziţiunea luĭ şi 'ĭ spuneaŭ cuvinte carĭ îl usturaŭ la inimă:

— Auzĭ... „elin" — capra a iaca cuĭ — îĭ ripostaŭ ceĭ maĭ zvăpăiaţĭ.

— Poţĭ să-ţĭ trimiţĭ fata şi la Atena orĭ la Troia dacă pofteştĭ, tot Armînca noastră va rămîne, căcĭ sîngele apă nu se face, d-le Lala, îĭ răspundeaŭ ceĭ maĭ în vîrstă.

Frase răzleţite din autoriĭ clasici elenĭ, pe carĭ nu le înţelegea, învăţate în copilărie la şcoala greacă locală, cu un dascăl ruginit şi el de o cultură falşă — veneaŭ să-l însufleţească şi să pronunţe anateme asupra acelora carĭ îĭ negaŭ dreptul de a se socoti urmaşul luĭ Pericle. Işĭ blestema adesea orĭ soarta că l'a predestinat să trăiască în mijlocul unor „barbarĭ" în cît să fie nevoit să-şĭ neglijeze limba-ĭ scumpă „elină", din care cauză vorbea pe cea greacă modernă în aşa fel în cît impresiona pe auditor,

ca un ungur, care s'ar încumeta să declame versurĭ în romînește.

Neștiința limbeĭ neo-grecești, orĭ limbajul ziarelor, o raporta la faptul că trăește între Armînĭ și nu la motivul că el însuși era romînul rătăcit în marea panelenismuluĭ, care nu putea să știe înaintea altor limbĭ de cît pe cea maternă.

De aceste gînduri era dominat, cînd trecu în salonul de primire, unde își aținti privirile pe pereții ticsiți cu tablouri, carĭ reprezintaŭ acte și scene din timpul revoluțiuneĭ grecești de la 1821, vederea Acropoleĭ cu templele'ĭ antice, familia regală, în fine fragmente din istoria antică și modernă a Greciei, patria luĭ presupusă.

Printre aceste tablouri fusese aninat nu de mult de mîna Mieĭ și unul, care reprezenta un Împărat, încununat pe cap cu o coroană de stejar și la față neted, fără urmă de mustață. Ĭi spusese ea numele acestuĭ împărat, dar el îl uitase și ar fi dorit să știe dacă și el face parte din pleiada acelor marĭ elinĭ pe carĭ îĭ diviniza.

Maria nu se interesa să știe ce însemnează cutare scenă, orĭ cine era acel războinic ce merge înaintea oasteĭ sale. Ea își vedea de gospodăria caseĭ, — singurul eĭ ideal.

Lala ar fi vrut să cunoască părerile Mieĭ despre ideia de patrie, de istoria poporuluĭ elin în care se confunda pe el cel d'intîiŭ. Pînă aci fusese mică și nu'și permisese să discute lucrurĭ, ce nu o priveaŭ să le știe.

Acum era mare, acum Mia putea să judece, și de oare ce ea era cheia afacereĭ, pentru care venise Kendra, dorea să știe ce gîndește ea de acești „barbarĭ“ oierĭ, cum îĭ considera.

Căcĭ, dacă și dînsa va fi apărătoarea elinismuluĭ — lucru, ce'l credea cu siguranță — apoĭ și pe Maria o va avea de partea luĭ și odată familia fiind cu el, va fi destul de tare să poată deveni maĭ curînd apostolul elinismuluĭ,

să-ĭ convingă pe toţĭ ca un Mahomed, să adopte cu mic, cu mare principiile, credinţa, obiceiurile luĭ.

Iată de ce aştepta cu nerăbdare să vie Mia, care plecase în plimbare pînă la stînă.

O văzu de la fereastră încă, intrând pe poartă cu un mănunchĭŭ de florĭ, în mînă şi după cât a observat, fata era veselă.

Trebue să arăt şi eŭ maĭ puţin gînditor, să iaŭ lucrurile pe de departe, să o sondez îşĭ zise.

A... iato că sue... a sosit!

— Bună-seara, tată! Trebue să fie târziŭ, soarele e spre asfinţit — făcu Mia, împrăştiind viaţă în toată încăperea de până aci tăcută.

— Bună-seara, Mie, tu eştĭ? Ce facĭ, fata tateĭ? Aĭ petrecut bine azĭ?

— Foarte bine, tată — şi după ce a luat seama bine la el: eştĭ trist orĭ îmĭ pare?

— De loc, fata mea; ĭa, mă tot gîndeam să ĭes la stînĭ, să văd cum staŭ turmele, căcĭ Simu îmĭ spusese al-altă-erĭ că s'aŭ îmbolnăvit cîte-va oĭ şi când cine-va se gândeşte, pare că e trist.

— Uĭte şi eŭ vin de la stînĭ, tată, am asistat la mulsul oilor, ah, ce frumos era! Şi cât m'am plimbat, am adunat florĭ de munte; priveşte ce frumos buchet ţĭ-am adus, ştiind că'ţĭ plac mult florile; poftim ĭa miroase-le că's dătătoare de sănătate.

— Iţĭ mulţumesc, să trăeştĭ. Sunt frumoase, ce e drept, dar tu le întrecĭ pe toate pînă acum.

Fata observă că părintele eĭ era gânditor şi vru să-ĭ risipească gândurile triste, de aceĭa luă două scaune, căcĭ în salon se obicĭnuesc scaunele şi în Macedonia, le apropie unul lîngă altul şi zise cu drăgălăşie:

— Vreaŭ să şezĭ lângă mine, tată, să'ţĭ povestesc ce frumuseţĭ am văzut prin pădure, lîngă stînele noastre, unde muritorul s'ar crede că e în apropierea raiuluĭ. Căcĭ în adevĕr, ce poate

fi mai drag de cât să stai un ceas cu privirea în zarea Peristerei, când zefirul adie blînd şi'ţi aduce parfumul atîtor flori, prin care se simte puternicul miros de brad şi de molift: să auzi clopotele de la grumaziĭ taurilor cum se amestecă cu trilurile privighetorilor în de seară; să priveşti la sborul vulturilor, cum fac rotocoale molcume de-asupra capetelor păstorilor noştri şi pe uriaşul Bucuvala, cum îĭ ia la semn; orĭ dincolo de *cheatra'l Ghiorgu,* cum se pierde în desişul codruluĭ un cîrd de ciute. Iar de îndată, ce luceafărul sereĭ se arătă pe cer, cum încep lilieciĭ să iasă din ascunzătorile lor şi 'n dansurĭ fantastice, cum spintecă umbrele sereĭ, care se îngroaşe din ce în ce, pe când licuriciĭ pe jos fac să licărească printre ierburĭ milioane de luminĭ, apărînd şi dispărînd cu clipita.

Oh, eŭ nu sunt în stare să'ţĭ zugrăvesc nicĭ a mia parte din podoabele fireĭ, cu carĭ sunt înzestrate locurile noastre...

Ce să-ţĭ spun, tată, e un adevărat raĭ — eŭ nu'mĭ pot închipui maĭ frumos, maĭ sublim, raiul ca împrejurimile Peristereĭ noastre, de care nu te poţĭ sătura şi rămîĭ fermecat, extaziat, în admiraţiune mută pentru splendorile fireĭ bine-cuvîntate.

Acum pricepĭ de ce am întârziat atîta. Oh, de nu m'aşĭ fi gândit că trebue să vin acasă, aşĭ fi rămas să mă îngîn cu stelele, carĭ îmĭ par mie maĭ scînteietoare, maĭ vioae sub cerul Peristereĭ noastre. Priveşte într'acolo, nu este aşa că sunt alt-fel de cum le-am văzut din Bitolia?... Parcă zîmbesc, nu ştiŭ cum...

Lala asculta, transportat de povestirea Mieĭ. Toate aceste câte i le spuse ea, le văzuse şi el în tot-dauna, dar cum se făcuse că până a nu i le picta Mia, el nu putuse observa nimic altceva de cât turmele oilor, cirezile şi pe ciobanĭ. Sufletul luĭ nu simţise poezia fireĭ, precum o

simţia Mia, înaintea căreia vieţuiaŭ nu numaĭ animalele, ci şi florile şi frunzele, apele şi stelele.

— Cu alte cuvinte îţĭ place mult la noĭ; nu ţi'ĭ dor de loc de oraş?

— Oh, nu se poate schimba aşa de uşor raiul cu un oraş, tată! Florile şi iarba munţilor noştri, cîntul păsărelelor, murmurul apeĭ de isvor, adierea zefirilor cu nimic nu se pot asemăna. Locurile noastre sunt o grădină bine cuvîntată, dăruită de Dumnezeŭ bieţilor *Armînĭ*.

Lala avu o tresărire. Mia se făcu că nu bagă de seamă şi continuă:

— Cînd aud cîntecul păstorilor noştri, cum îşĭ doinesc armîneşte, cînd îĭ văd horind şi însoţind hora lor cu cuvintele:

Narga), narga, gione**) 'n cor,*
Fiŭ de Domn, fiŭ de Domn,
Că se 'nalţă pulberea
Fiŭ de Domn, fiŭ de Domn!

simt o bucurie nespusă şi-mĭ zic: ce bine c'am mântuit cu şcoala, unde nu'mĭ era dat să simt adevărata fericire!

Ce dulce, ce poetică e viaţa Armînilor noştri!

— Armîniĭ noştri, aĭ zis tu?! zise Lala stăpînindu-şĭ emoţiunea.

— Aĭ noştri, dar aĭ cuĭ să fie, tată? Nu suntem şi noĭ Armînĭ? Ce are a face că păstoriĭ noştri sunt Fărşeroţi şi noĭ Grămosteni?

— Tacĭ, tacĭ, să nu te audă cine-va.

— Cum să nu m'audă cine-va? Nu te înţeleg de ce îmĭ zicĭ să tac!... Am rostit ceva de care ar trebui să roşesc?

Iţĭ cer ertare, dacă am greşit.

— Ce aĭ zis, altă-dată să nu maĭ spuĭ; de aceĭa, te iert, fată ageamie ce eştĭ.

---

*) Incet, domol.
**) Voinice.

— Dar fă-mĕ să înţeleg ce răŭ am zis?

— Nu vroĭ să'mĭ maĭ amintesc ce aĭ zis şi nicĭ că'ţĭ permit să mă maĭ întrebĭ; aĭ înţeles?

Bătrînul devenise galben la faţă; de ar fi auzit din gura vre-uneĭ străine ceĭa-ce auzise din gura fiiceĭ sale, era în stare să devie un criminal; ar fi înăbuşit cuvintele în peptul aceleĭa, ce îndrăznea să apoteozeze în faţa luĭ viaţa Armînilor.

Ea să-ĭ afirme că e Armână!

Mia după un moment de gîndire, reluă cu glasul tremurător:

— Dragă tată, vroiŭ să ştiŭ cu ce te-am putut supăra atât de mult? Ce ţĭ-am făcut să mă certĭ? Nicĭ-odată n'aĭ fost aşa de aspru cu mine. Spune'mĭ, te conjur pe ce aĭ maĭ scump şi'ţĭ făgăduesc să fiŭ pe viitor înţeleaptă, să te ascult. Haide, nu mĕ fă să plîng, din veselă ce eram.

Cuvintele eĭ, stăruinţa aceasta, Lala le-a luat drept căinţă din partea fiiceĭ sale şi că nu prin vre-o intenţiune oare-care a apoteozat pe Armânĭ; de aceĭa, el se crezu în drept să curme din capul loculuĭ răul, ca nu cum-va maĭ pe urmă să se deprindă cu moravurile lor şi să se pomenească cu ea armânizată.

Apucînd'o de o mână, o trase spre el şi urmă în chip misterios:

— Aĭ pronunţat nişte cuvinte, carĭ m'aŭ mîhnit mult.

Mia privi la el mirată.

— Dar spune'mĭ pentru Dumnezeŭ, tată, ce am făcut?

— Aĭ zis că'ţĭ plac Fărşeroţiĭ; îţĭ stă frumos ţie, Mieĭ luĭ Lala, să vorbeştĭ ast-fel?

— Şi aceasta e vre-o crimă oare?

— Aĭ zis că şi tu eştĭ Armână...

— Cum m'a făcut mama, ce fel voeştĭ să

fiŭ? Nu cum-va să'mĭ fie ruşine de a-mĭ zice Armână?

— Mamă-ta şi eŭ suntem elinĭ, iar nu Armânĭ, ţipă Lala furios.

Mia din serioasă până aci, de odată isbucni într'un rîs în care se nuanţa ironia cea maĭ crudă:

— Ha, ha, ha! Ce e?... Ia maĭ zi odată... De-aceĭa mi te-aĭ mîniat atâta pe mine; credeam că-ĭ ceva serios, dar cu părere de rĕŭ vĕd că e prea puţină seriositate în motivul care ţĭ-a pricinuit supĕrarea. Eraĭ maĭ raţional, dacă susţineaĭ că eştĭ un strănepot de aĭ luĭ Alexandru Macedon, fie şi un scoborîtor din Piru, Regele Epiruluĭ; dar elin... o, ho... tată, tată, las'o maĭ domol, să nu te audă vre un strĕin?

— Iţĭ baţĭ joc de mine, haĭ?

— Dar orĭ cît m'aşĭ sili să te cruţ, tată, nu pot... Rîde omu de o prostie şi fără voia luĭ... Auzĭ d-ta, sunt o criminală, fiind că mĭ-am zis Armână şi te desmint că nu eştĭ elin... Dar maĭ întîĭ aĭ cunoştiinţă de limba acestor strămoşĭ, carĭ nicĭ n'aŭ visat că vor avea parte de un urmaş depărtat înrudit cu eĭ ca broasca cu uşa, care să'ĭ apere cu atîta înverşunare de atacurile uneĭ fiice nevrednice... Oh! tată, tată, nu ştiŭ căreĭ împrejurărĭ datorim aceasta neînţelegere.

Lala tremura din picĭoare. Pe faţa luĭ nu maĭ rămăsese un pic de sânge. Scrîşnea din dinţĭ şi nu maĭ era în stare să articuleze un singur cuvînt. La orĭ ce se putea aştepta, dar la potopul acela de ironie şi sarcasm din partea fiiceĭ sale, nicĭ-odată. Fu o minune că o fire nervoasă ca a luĭ a putut să reziste, să nu'l apuce damblaua.

După maĭ multe minute, limba i se deslegă, şi atuncĭ maĭ mult ţipă la ea:

— Smintită ce eşti! Eŭ nu sînt Armîn şi nu voiŭ lăsa să fiţi nicĭ-odată nicĭ tu, niciĭ mamă-ta. Aĭ auzit? Nu vroĭ şi va fi precum zic eŭ.

— Smintită!... zise Mia, luînd un ton amenințător şi ridicîndu-se de pe scaun. Ia-ţĭ cuvîntul înapoĭ, tată, să nu'ţĭ pară răŭ maĭ tîrziŭ. Nu vreĭ să fiĭ Armân, însă eştĭ şi veĭ rămîne aşa, n'am ce'ţĭ face.

— De-aceĭa te-am trimis să înveţĭ în Bitolia, să rîzĭ de mine; de-aceĭa am cheltuit o avere întreagă cu tine, să'ţĭ baţĭ joc de originea mea... Ah, fată netrebnică ce eştĭ!

Dar nicĭ Mia nu se lăsă — conflictul se iscase pe neaşteptate, unul trebuia să cadă învins.

— Imĭ bat joc de originea ta... eŭ îţĭ apăr originea pe care tu o renegĭ. Eŭ am învăţat o limbă străină, pentru că aşa a fost voinţa ta, însă limba mea, care am auzit-o de la mama mea, a fost ţinta tuturor sforţărilor mele.

Străiniĭ, pe mîna cărora m'aĭ dat să mă instruiască în sensul vederilor lor, s'aŭ isbit de mine ca de un scut de oţel, căcĭ ştiam bine eŭ că toată lumina ce o reflectaŭ asupra mea era falşă, avînd de scop final să mă înstrăineze de mama, care nu'ţĭ seamănă de loc—căcĭ ea e Armînă-moscopolitană, o origine cu mult maĭ nobilă de cît a orĭ-căruĭ alt neam. A... dacă aĭ fi fost un străin, ştiam ce aveam de făcut, eram în stare să mă apăr de insulte, dar îmĭ eştĭ tată, şi nu pot de cît să plîng, plînsul neamuluĭ pe care tu'l renegĭ.

Şi luîndu'şĭ capul în mînĭ, se porniră din ochiĭ eĭ marĭ şi frumoşĭ lacrimĭ fierbinţi, carĭ 'ĭ brăzdaŭ faţa aprinsă.

— Oh, mamă, mamă, la ce m'aĭ făcut, îngînă ea, cînd îşĭ făcuse aparițiunea Maria, care privi uimită din prag cînd la fiica sa, cînd la soţul eĭ.

Apoĭ precipitîndu-se spre fiică, exclamă :

— Draga mameĭ, comoara mea, tu plîngĭ ? Te-o fi certat poate tată-tău !

Şi întorcîndu-se cu faţa spre el, se răsti :

— Pentru ce aĭ certat-o, omule ? Cu ce ţĭ-a greşit fata să o certĭ abia sosită din Bitolia ?

Şi sărutîndu'şĭ odrasla pe frunte, îngînă dulce :

— Tacĭ, drăguţa mameĭ, nu maĭ plînge ; lasă că mĭ-o da el socoteală mie de durerea ce ţĭ-a pricinuit...

Mia se silea să'şĭ înăbuşe plînsul : Lala se plimba furios prin salon de colo până colo.

Mia grăi în fine :

— Să'ţi spue tată cu ce ĭ-am greşit, mamă, să mă numească smintită, netrebnică, şi câte alte.

Muma, la auzul acestora, păru ca muşcată de un şearpe. Privi pe Lala ameninţătoare :

— Tu mĭ-aĭ graţiat fata cu asemenea frumuseţĭ, mă !

— Şi de aĭ şti, mamă, pentru ce, continuă Mia.

— Pentru ce, dragă ?

— Fiind-că i-am zis că sunt Armînă.

Maria îl măsură iar ca o leoaică care'şĭ vede amenințat puiul :

— Nu vorbeştĭ prea luminate, atinge-te-ar para foculuĭ să te atingă.

Apoĭ feteĭ :

— Armână, fata mea, dar ce pustiuluĭ vrea d-luĭ să fim ; ia *Armânĭ* ca toată lumea. Or maĭ fi existând şi alte neamurĭ de oamenĭ, dar aci la noĭ nu se dovedeşte.

Lala, de şi voia să evite un noŭ conflict cu soţia sa, cu care ştia el că nu o poate scoate la capătĭŭ uşor, fiind o fire austeră, totuşĭ auzind că confirmă cele spuse de Mia, n'a putut să se stăpînească, de aceĭa strigă furios :

— Tu eşti mai nebună ca fiică-ta, vedea-te-aşi mai rău să te văd.

— Cum să nu! făcu Maria cu ironie.

Da ce ţi-a făcut fata să te porţi cu ea ca un ianicer? Pentru prostiile tale, pe cari n'am vrut să ţi le iau în seamă, nu'ţi permit să'mi faci fata smintită, ai auzit?

— Nu vroi să vă mai aud spunênd că sunteţi Armâne. Eŭ sunt capul vostru şi voi trebue să faceţi ceĭa-ce voiŭ face şi voiŭ zice eŭ. Nu voiŭ îngădui ca tocmai voi să'mi ştirbiţi reputaţia faţă de „protipendada“ elenismuluĭ din Bitolia, unde am interese cu bancherul Danabasi, Economu şi alţiĭ. N'am făcut până acum caz, dar de azi înainte o voesc şi voi veţi trebui să vă supuneţi orbeşte voinţeĭ mele: ast-fel o dictează interesele noastre, interesele, aţi înţeles?

Maria, nedând multă atenţie cuvintelor soţuluĭ eĭ, îĭ ripostă:

— Cum ne-a lăsat Dumnezeŭ, nu putem să fim alt-fel; ce pofteşti tu să ne schimbăm sîngele din vine pentru reputaţia şi bunul tăŭ renume de înfocat elin?

— Cu gura ta de scorpie mă veĭ înebuni, femee rea ce eşti... A!... tu aĭ întors minţile şi feteĭ; acuma înţeleg eŭ...

Mia, care până aci ascultase cearta dintre mamă şi tată, grăi:

— Eşti nedrept, tată, noi nu ţi-am cauzat nicĭ o supărare până acum.

— Dar aĭ citit — fără îndoială — scrisoarea, ce mi-a trimis-o Tuliu prin tatăl sĕŭ.

Mia plecă ochiĭ în jos şi'şi şopti:

Hm... aci îĭ era ţinta să ajungă. Apoĭ privind pe părintele sĕŭ drept în ochi, rĕspunse cu seninătate:

— E da, ştiam ce ţi-a scris Tuliu, nu voiŭ fi nicĭ odată în stare să te mint.

— Şi ce aĭ de zis în privinţa acesteĭ afaceriĭ ?

— Că mi-ĭ drag Tuliu şi când mĭ-o veni ceasul, l-oiŭ lua de bărbat cu voia ta şi a mameĭ, să vă dea Dumnezeŭ zile.

Maria, care fusese atentă la acest interogator, isbucni :

— Foarte frumos, draga mea. Tuliu e un voinic de frunte şi cel maĭ frumos din satul nostru.

Lala scrîşni din dinţiĭ. Credea că va înebuni. O zi întreagă de sbucium îl enervase la culme. Grăi tremurând :

A... v'aţĭ făcut planul, lua-v'ar dracu să vă ia... Dar vom vedea a cuĭ voe se va face. Veţĭ auzi voĭ, nesocotitelor, cum voiŭ drege eŭ pe Tuliu şi pe Kendra al vostru.

Şi eşind pe uşă afară ca o furtună, strigă :

— La Simu, Lala, chiar de mĭ-ar cere în schimb şi întreaga avere, trebue să mă scap de Fărşeroţĭ, carĭ tind să'mĭ strice casa.

IV

Mama şi fiica n'aŭ putut înţelege rostul cuvintelor din urmă ale luĭ Lala, care le părăsise în culmea furieĭ sale.

Rămase singure, fata continuă a se jelui măseĭ :

— Dacă m'ar fi dojenit un străin, fiind-că mĭ-am zis Armână, nu m'ar fi durut, dar să mă insulte tata, vezĭ asta mă doare, dragă mamă.

Mia era adînc mîhnită în suflet, în urma sceneĭ petrecute între ea şi tatăl eĭ.

Maria căută să o liniştească şi s'a silit să o convingă să nu ia în seamă dojenele tatăluĭ sĕŭ, că aşa e el, că numaĭ ea ştie ce îndură adese-orĭ din cauza grecomanilor, carĭ i-aŭ întors minţile.

— In totdeauna mă ceartă, maĭcă, că nu

ştiŭ să vorbesc grecește, ca și cum fără asta n'ar putea trăi lumea.

Faţă cu arătările mă-sei, Mia suspină cu durere și reflectând serios, zise:

— O sărmanul tată, el nu'i de vină, ci după cum aĭ spus tu, mamă, aceĭ ce i-aŭ întors minţile...

— Firește că așa e, de aceĭa n'are ochĭ pentru aromânime, adăogă Maria.

— Și de s'ar găsi picior de grec în satul nostru, n'așĭ avea de zis nimic; dar așa staŭ și mă gîndesc, cum aŭ ajuns lucrurile aci în cât fraţĭ cu fraţĭ să se sfîșie ca lupiĭ...

L-aĭ auzit ce-a zis, când a eșit pe ușă afară: vă voiŭ drege eŭ pe Tuliu și pe Kendra al vostru... Oare să n'aibă vr'un gînd rĕŭ mamă? !...

— Bine ziceĭ, copila mea; eŭ am uĭtat de vorba asta; de aceĭa merg să'l caut, să'ĭ aflu intenţiunea. Maĭ ştiĭ ce se poate întâmpla! Tu rămîĭ liniștită, să nu ducĭ nicĭ o grijă; pe toate le voiŭ pune eŭ la cale în cât să rămîĭ mulţumită.

— Bine, mamă, bine; du-te de'l îmbunează, cum te-aĭ pricepe tu maĭ bine; iar eŭ voiŭ aștepta veștĭ bune de la tine.

Maria eși, cu tot amurgul, care se lăsase peste satul liniștit; știa ea unde'și poate găsi bărbatul pe o așa vreme.

Mia căzu pe gînduri. In jurul eĭ o tăcere de cripdă. Luna inunda cu un torent de raze salonul tăcut prin cele patru ferestre. Dînsă rămăsese nemișcată pe acelaș scaun, cu privirile lăsate în jos, cu mînele cruce pe pept, și cu mintea căutînd să străbată întunericul, ce o înconjura — întunericul din suflet și nicĭ de cum al sereĭ aceleĭ fermecătoare, căcĭ în salon era lumină, o lumină argintie, fantastică, din basme, prielnică a da gîndirilor viaţă.

Primul punct la care se opri Mia fu între-

barea părinteluĭ eĭ privitoare la scrisoarea luĭ Tuliu şi ura cu care el pronunţase acest nume atât de drag eĭ, motiv ce o făcea să tresară.

Sermane Tuliu, i se adresa fata cu gândul; cum se potriveşte iubirea ta, ce o hrăneştĭ în suflet pentru mine şi toţĭ aĭ meĭ, cu ura ce ţĭ-o poartă tata ţie şi familieĭ tale! Şi de ce ura asta? Pentru că i-a intrat în cap că e grec... Ce vrea să ştie el de revolta ce m'a cuprins, când l'am auzit zicându'mĭ: sunt „elin" şi trebue să faceţĭ cea ce vroĭ eŭ! Vaĭ, ce pacoste a intrat în casa noastră! De ar fi însă numaĭ atât! Iĭ pasă tateĭ că Tuliu e alesul inimeĭ mele şi că n'aşĭ primi cu nicĭ un chip să mă mărit cu un altul? Dar cine ştie, dacă de azĭ înainte voiŭ maĭ putea să'l văd vre-odată.

Cine ştie!... Tata e înverşunat râŭ, de când cu scrisoarea luĭ. Oh, Tuliu, ce bine era să nu ne maĭ fi cunoscut!

Ochiĭ feteĭ se umeziră de lacrămĭ arzătoare, carĭ ĭĭ brăzdaŭ faţa, dar ea nu le maĭ ştergea urma şi'ĭ picuraŭ pe mînĭ, carĭ şi le împreunase a desnădejde.

Era atît de singură acum, în cît putea să-şĭ dea frîŭ liber durereĭ şi curs lacrimelor.

Intr'un aşa moment de restrişte 'ĭ defilară prin minte zilele pline de farmec de odinioară, când se întîlnea cu Tuliu în casa Eugenieĭ, Domnicăĭ şi a Vasilichieĭ, verele luĭ după mamă, carĭ locuiaŭ în Eximezar a Bitolieĭ, unde în fie-care Duminecă şi sărbătoare discutaŭ cu entusiazm asupra multor chestiunĭ de ordin politic naţional şi unde se înălţa templul unuĭ tineret entuziast, înarmat cu ştiinţa şi lumina adevărului, arme prin carĭ urma această tînără societate, mărită cu timpul, să dea asalt la tot ce era şubred, ruginit şi pestilenţiat de microbiĭ inoculaţĭ în inimele şi conştiinţele acelor bătrînĭ, ce urmaŭ să sfîrşească în întuneric, bol-

navĭ sufleteşte, fără speranţă de lecuire, fără conştiinţă asupra adevăratei lor origini, renegîndu'şi limba, moravurile şi datinele strămune, perzîndu-se în rîndurile acelor rătăciţi trădători de neam, cari ridică cu milioanele lor fortăreţe inexpugnabile inamiculuĭ Armînuluĭ.

Se duceau bătrînii aceştia îndărătnicĭ, dar pe urmele lor se ridica tinerimea instruită în şcoalele romîne, care vedea lumea şi o înţelegea alt-fel de cum o văzuse bătrînii. Din rîndurile acesteĭ tinerimĭ făceau parte Tuliu şi Mia.

Conform principiilor şi vederilor d-luĭ Lala, Mia fusese instruită la şcoala centrală greacă de fete din Bitolia; cum însă amicele eĭ, verele luĭ Tuliu, învăţau la şcoala romînă, împreună cu multe alte fete de marĭ comercianţi şi industriaşi romînĭ, şi ea singură la şcoala greacă cu fetele cîtor-va renegaţi, se simţise parcă înstrăinată de sanctuarul familieĭ, în societate, acolo în casa luĭ Marcu Pambuccilu, tatăl verelor luĭ Tuliu, unde se vorbea romîneşte şi acest fapt îĭ dete o mulţime de cauze de cercetat.

In casa mame-seĭ nu pomenise altă limbă de cît pe cea armînă. In Magarova fiinţă şi o şcoală romînă de fete, însă tatăl eĭ n'a voit cu nicĭ un chip să facă pe voia Marieĭ şi a dat-o la şcoala greacă şi tot aşa la Bitolia.

Fiind în contact zilnic cu verele luĭ Tuliu, cum şi cu acest inimos Farşerot, ea a avut prilejul să se desfăteze în graiul romînesc cult şi din zi în zi ciuda Mieĭ creştea împotriva părinteluĭ eĭ, că de ce a înstrăinat-o de aĭ săĭ şi ambiţia'ĭ creştea de a pătrunde taina purtăreĭ luĭ, cum şi setea de a gusta dulceaţa graiuluĭ romîn în operile barduluĭ de la Mircesti şi ale aceluĭ profet-poet, care a cîntat „Fata din Cavaia“ şi „Florile Bosforuluĭ“.

Intr'o şedinţă Tuliu a citit membrilor adună-

reĭ o descriere a sa despre emigrarea periodică a Armînilor de la munte la cîmpie iarna, și vice-versa în primă-vară.

Tuliu tratase acest subiect ca să atragă luarea aminte a auditoruluĭ asupra vieței poetice a Armînuluĭ, invidiată de cele-l'alte naționalităţĭ conlocuitoare în Macedonia.

Mia, care n'avusese încă fericirea să vadă scena emigrăreĭ, rămase făscinată.

Își aducea rînd pe rînd aminte de toate pasajiile dizertației luĭ Tuliu și viața Romînilor îĭ părea din ce în ce mai frumoasă, mai interesantă din toate punctele de vedere.

Ce n'ar fi dat ea să se fi văzut în grupul acelor fete de Armînĭ, după cum i le descrisese Tuliu, îmbrăcate în portul lor pitoresc și cu tot ce aveaŭ mai scump în lăzĭ, asemenea și flăcăiĭ și nevestele, și bărbaţiĭ, și bătrîniĭ, sărbătorind reînvierea firei în timp de 2—3 săptămînĭ între defileurile munților și pădurilor virgine ale Pinduluĭ, plecînd din „Vlaho-Iani" pentru ca să ajungă la Samarina. Vedea par'că în fața eĭ acea familie mare, nestăpînită de nicĭ o patimă, bucurîndu-se de cea mai perfectă sănătate, făcînd popasul lung pe pajiștele verzĭ; auzea cavalele ciobanilor, vedea în jurul lor încingîndu-se o horă, distingea printre cîntece doinele lor tînguioase, apoĭ clopotele de la grumaziĭ taurilor dînd de veste că Celnicul (patriarhul tribuluĭ) a dat ordinul plecăreĭ și în grabă bărbaţiĭ, încărcînd lucrurile lor, pentru a mai înainta încă două ore pînă la ultimul popas al zileĭ.

Își mai aducea aminte de cîte-va părți din dizertația luĭ Tuliu, prin care povestea că, treĭ sute pînă la patru sute familiĭ luaŭ masa la o laltă pe pajiștea vre-unuĭ luminiș de codru, cum pe fețele tuturora se putea ceti veselia și dorul, ce mînă pe fie-care de a'și regăsi casa, de care se înstrăinase șease lunĭ de zile.

Simţea farmecul acesteĭ vieţĭ poetice, care înviorează sufletul Romînuluĭ, cum nu se maĭ întîmplă la nicĭ un alt popor din lume în zilele noastre ; ştia că şi ea face parte din marea lor familie, şi fiind-că se vedea vecînic instrăinată de aĭ săĭ, o făcea să simtă un dor neţărmurit, o dragoste de Armînieĭ săĭ, de care nu'şĭ putea da seamă...

O, de-ar fi fost ea o Jeanne d'Arc, să apară în fruntea lor, să-ĭ electrizeze pe toţĭ prin cuvinte inflăcărate de imbărbătare, să-ĭ facă să simtă şi eĭ superioritatea raseĭ lor, să-şi revendice un drept sfânt, că lor li se cuvine prioritatea in toate, că eĭ sunt descendenţiĭ legionarilor luĭ Paul Emiliu, carĭ aŭ cucerit Corintul, că eĭ sunt plămădiţĭ din aluatul vitejieĭ şi al virtuţeĭ, in fine, că eĭ sunt nobilĭ prin sînge.

Ştiindu-se crescută în instituţiunĭ, carĭ aŭ de obiect distrugerea a tot ce nu e elin, şi cu deosebire armîn, nu ştiŭ ce ură simţi în acel moment împotriva a tot, ce era străin într'însa, îĭ venea să se sfîşie, să se nimicească.

Bucuros ar fi vrut să uite tot ce învăţase, de aceĭa se forţă din răsputerĭ să se folosească de împrejurare : rugă pe Tuliu s'o iniţieze în limba maternă, să-ĭ fie profesor, şi fiind-că nimic nu i se opunea să fie stăpînă pe situaţie, ceru să'ĭ împrumute din operile scriitorilor noştri de seamă.

Tuliu se simţea din cale afară fericit şi nu maĭ ştia de dragul eĭ văzîndu-ĭ setea, ce o manifesta de a se împărtăşi de tot ce se publică în romîneşte, de a fi în curent cu toată mişcarea intelectuală din Romînia. Verele luĭ Tuliu o supranumiseră *Armina* şi aveaŭ dreptate, căcĭ ea simţea ast-fel.

Şi totuşĭ, în faţa profesoarelor şi colegelor de clasă Mia trebuĭa să'şi înăbuşe acest sentiment, să fie cu băgare de seamă, să nu scape

vre-un cuvînt romînesc, căci s'ar fi expus rîsului și umilinței.

Care dintre fiicele Romînilor ce primeau instrucțiunea greacă, ar fi îndrăznit să'și afirme naționalitatea ?

Se fereau negreșit, să vorbească în romîneşte. Era înființat un fel de serviciu de spionaj, al cărui personal se recruta dintre eleve, cu scop de a urmări în meditații sau pe stradă pe acele din colegele lor, cari erau amice intime, să le surprindă, dacă nu cum-va vorbesc limba armînă, cu care se îndeletnicesc părinții lor și în cazul cînd erau prinse, erau denunțate corpului didactic, care le micșora nota la purtare și cu siguranță erau lăsate repetente.

Toate le putuse suferi Mia, dar să'și ascundă originea, asta i-a fost peste fire.

La întrebarea profesoarei de istorie, pe care a făcut-o elevelor, din cine se trag, cum se chiamă strămoșii lor, pe cînd toate cele-l'alte au răspuns cu jumătate gură — că strămoșii lor sunt elini — Mia singură și-a afirmat cu mîndrie naționalitatea și a răspuns cu multă siguranță :

„După tată fac parte din tribul grămostean, după mamă din cel moscopolit, cari triburi își au începutul în vechea și nobila familie romană. Astă-zi eu sunt „armînă“, doamnă“.

Profesoara strîmbă din nas ; nu se aștepta la o afirmațiune atît de îndrăsneață în chestiunea naționalității, din partea Mieĭ în fața claseĭ.

Colegele eĭ o măsurară de sus pînă jos cu o curiozitate ciudată. De aci încolo rămase „armîna„ claseĭ.

Dar pentru prima oară această calitate etnică apărea în lumea aceĭa tînără și începuse a forma obiectul discuțiunilor corpului didactic.

Ideĭa aceasta era menită să lumineze multe

conștiințe. Un singur cuvînt, „armîna“, cuprindea mare înțeles... Era ca și cum o nouă doctrină venea să se răspîndească, care amenința din temelie organisația veche, la baza căreia nu se putea găsi de cît fraudă, minciună și întuneric, așezămînt, care a dăinuit nesupărat de nimeni și neluat în seamă pînă în epoca renașterei Armînilor, cînd nici ei nu bănuiaŭ ce li se prepară, cînd nici protivnicii nu'și puteaŭ închipui că se vor trezi așa de curînd din somnul letargic.

„Armîna“, mîndră de originea ei, n'a vroit să mai dea nici o lămurire colegelor sale, că de ce s'a purtat așa de „obraznic“ cu profesoara, dar continua cu multă plăcere prelegerile și conferințele sărbătorile și duminicile în societatea Eugeniei, Domnicăi, Vasilichiei și a lui Tuliu.

In niște ast-fel de împrejurări amiciția din inima ei pentru Fărșerotul Tuliu, pe nesimțite fu substituită printr'o iubire din acele mute, mistice, pentru care nu există grai să fie mărturisită.

De la poartă cînd era întîmpinată cu drag de amicele ei, primul cuvînt al Mieĭ era:

— Tuliu e aci?

Și dacă i se răspundea negativ, cu greŭ își ascundea întristarea.

Să fi bănuit ceva verele lui Tuliu — cine știe? In lipsa lui, într'o zi ele aŭ cetit Mieĭ una din poeziile cele mai recente, scrisă de Tuliu într'un caet, care se cunoștea a fi cea mai nouă producțiune poetică după data și locul ce ocupa. Purta ca titlu *Zina Peristereĭ.*

Mia citi:

Peristera, stîncă 'naltă,
Cînd te văd inima'mĭ saltă,
Mă 'nfior de al tăŭ dor
Și de dragul tăŭ eŭ mor.

O pădure'ĭ lîngă tine,
Unde draga vieţi'mĭ vine —
Zîna codrilor frumoasă:
Cu privirea'ĭ luminoasă
Luminează geana ta
Şi adînca valea ta.
Cînd îmĭ cîntă ea sub plop,
Toată jalea mea o'ngrop;
Cînd îmĭ cîntă ling' isvor,
S'o răpesc m'apuc'un dor;
Şi cînd glasul şi'l ridică,
Frunza'n codru se despică;
Şi de'mĭ cîntă sub o plută
Mă ia dor de lumea tută.)*

Emoţiunea ce-ĭ produse această poezie se ceti pe faţa eĭ. Rămase surprinsă.

La cine face aluzie, se gîndi ea... Plecă ochiĭ în jos, căcĭ i se părea că fie-care literă îĭ şopteşte:

Tu eştĭ zîna pe care o cîntă Tuliu.

In acel moment avu un zîmbet fericit pentru fete, iar pentru Tuliu un cuvînt de admiraţiune.

— O să-l rugăm — ziseră ele — să ne arate nouă cine-ĭ zîna luĭ şi într'adevăr fetele nu întîrziară să afle din gura luĭ Tuliu, cine e zîna.

Acum ele ştiaŭ şi comunicarea lor provocă o explosie de veselie între amice. Mia le strîngea de mînă, le apăsa la sîn şi le ruga să nu maĭ vorbească de asta. Pudoarea eĭ feciorelnică o făcea să fie timidă în faţa ne-cunoscutuluĭ şi apoĭ austeritatea moravurilor nu permite vîrstelor tinere a se îndeletnici cu asemenea glume.

Era destul atît că Mia şi Tuliu privindu-se de aci încolo în ochĭ, îşĭ ceteaŭ în gînd, era destul că fetele ştiaŭ că amîndoĭ se iubesc, de şi nu şĭ-aŭ mărturisit-o.

Această stare de lucruri a durat pînă ce Tuliu a obţinut catedra, apoĭ se hotărî să vor-

*) In dialect, în loc de toată.

beasca unchiului său în ce-l privea viitorul. D. M... l-a ascultat şi după ce s'a informat de starea lucrurilor, hotărî ca soţia sa să pregătească pe Mia de intenţiunea lui Tuliu, iar el îşi lua sarcina să comunice lui moş Kendra, căruia urma să-i dea misiunea să aducă la cunoştiinţa lui Lala decizia luată.

Ast-fel au mers lucrurile: Moş Kendra a primit într'un plic două scrisori: una a lui Tuliu, cu care s'a îndrumat la d. Lala şi alta a d-lui M. către Kendra, prin care îl încunoştiinţa de cele descrise mai sus.

Mia cunoştea conţinutul scrisoarei lui Tuliu către părinteluĭ său. El o scrisese cu consimţimîntul ei şi apoi pornise în sat.

La toate aceste se gîndea Mia şi atitudinea părinteluĭ ei o aducea la disperare. Ea încă nicĭ nu ştia de modul purtăreĭ tatăluĭ ei faţă de venerabilul bătrîn.

Ar fi murit de ruşine, de ar fi ştiut una ca asta.

Apoteozînd viaţa păstorilor romînĭ, dînsa a ţintit să lămurească o situaţiune, care apăsa orizontul vederilor sale, ca şi cum ar fi stat grămădiţĭ nişte norĭ groşĭ şi negri, prevestitorĭ de furtună. Pe aceştĭ norĭ ea a căutat să'ĭ risipească, să răsară pe urma lor soarele speranţeĭ, dar vremea trecea şi furtuna tot maĭ aprigă devenea şi ea se simţea ca apucată de nişte valurĭ furioase, împotriva cărora trebuia să lupte, să fie vitează.

La aceasta s'a gîndit, cînd vru să'şĭ şteargă urma lacrimilor cu batista.

Dar de o dată Mia tresări. I se păru că cineva e la uşă. Sări de pe scaun şi fixă umbra, care apăruse în pragul uşeĭ. Nu se înşelase, era cine-va, dar nu putea să-l distingă, căcĭ într'acolo era întuneric. Cînd fu lîngă umbră, ea 'ĭ pronunţă numele maĭ mult în şoapte:

— Mie dragă, tu aci singură plîngi ?

Deşi în şoapte făcută această întrebare, Mia a recunoscut pe cel ce'ĭ vorbise. Răspunse tremurînd de emoţiune :

— Tuliu ! Tu eştĭ, scumpul meŭ Tuliu, orĭ mă înşeală ochiĭ ?

— Eŭ sunt, eŭ, dulcea mea Mie !

Dînsa se precipită în braţele luĭ şi maĭ de dor, maĭ de spaimă, lăsase capul eĭ pe umărul voiniculuĭ, ce o strîngea cu căldură la piept şi 'ĭ săruta cînd obrajiĭ, cînd pleoapele, fruntea saŭ părul, cum nimerea.

Mia, după ce se reculese, grăi :

— Dumnezeule mare, cum aĭ ajuns pînă aci ? Nu te-aĭ gîndit ce poţi păţi de la tata ? O, tu nu'l cunoştĭ ce aspru e şi ce ar fi în stare să'ţĭ facă, Tuliu ! Uite cum tremur de frică !

— Iubirea ce nutresc pentru tine nu ştie ce e frica. Trimisesem pe tata cu scrisoarea pînă la d. Lala, după cum ne înţelesesem, să aranjeze eĭ lucrurile cu privire la viitorul nostru. Părintele meŭ mi-a povestit cu inima strînsă de durere cum l'a gonit din casă ca pe un cerşetor.

De aceĭa, mi-am luat inima în dinţĭ să înfrunt orĭ-ce primejdie, numaĭ să ajung pînă la tine, Mie, să ne înţelegem, am suit scările, am ajuns pînă aci, fără ca nimenĭ să mă oprească în cale saŭ să mi se opue. Se vede, Dumnezeŭ cunoscînd ce dor mă mistue pentru tine, a pus la cale lucrurile ca întîlnirea noastră să nu fie turburată de nimic şi de nimenĭ. Ţĭ-era dor de mine, dragă Mie ?

Mia, adînc mişcată de cele ce auzise din gura tînăruluĭ Fărşerot despre cele întîmplate între moş Kendra şi tatăl eĭ, rămase loculuĭ maĭ mult ameţită şi răspunse cu capul plecat :

— De dor mă întrebĭ, voinice ! Ah ! dar e cuvînt să exprime dorul meŭ ?

— Ce frumos aĭ grăit, suflete iubit, şi ce dragă ţi-e privirea în acest moment... Şi mă maĭ întrebĭ cum de am înfruntat primejdia ajungînd până la tine. Oh, ce preţ ar maĭ avea viaţa departe de tine?

— Fermecătoare cuvinte, voinice, dar să nu uităm împrejurările, grăi Mia clătinînd uşor din cap.

— Şi anume carĭ, Mie? Spune-mi-le dragă, mă simt destul de puternic să pot birui orĭ-ce piedică.

— O piedică foarte mare, Tuliu.

— De d. Lala vreĭ să zicĭ?

— Eĭ da; după cele ce mi-aĭ spus...

— Îl vom ruga amîndoĭ ca pe un Dumnezeŭ şi am speranţa şi credinţa c'o să ne bine-cuvînteze. Iĭ vom mărturisi iubirea noastră, ce ne leagă şi un părinte are inimă bună pentru odrasla luĭ.

Dar Mia căută să-ĭ atragă luarea aminte:

— Iubirea ce o nutreştĭ pentru mine te face să vezĭ toate lucrurile în bine, voinice; însă eŭ mă cutremur, cînd mă gîndesc la dînsul; vaĭ, ce s'ar întîmpla, dacă ne-ar găsi pe amîndoĭ la o laltă pe vremea asta înaintată; el a eşit furios din casă acum un ceas, pentru motive pe carĭ le veĭ afla în curînd şi nu poate să întîrzieze mult, trebue să sosească, dragă Tuliu; de aceĭa grăbeşte-te a eşi neobservat de nimenĭ, precum aĭ venit şi mîne saŭ într'o zi potrivită veĭ veni în persoană la tata, să'ĭ arătăm dorinţa noastră.

Tînărul, gîndindu-se la primejdia la care o expunea pe Mia, reluă:

— Aĭ dreptate, scumpa mea, mă iartă că ţĭ-am pricinuit cîte-va momente de zbucium sufletesc prin prezenţa mea neaşteptată în casa ta părintească, pe o aşa vreme, cînd nu se cuvenea; dar, vezĭ tu, pentru mine orĭ-unde şi orĭ-ce pri-

mejdie ar fi, numaĭ la gîndul că am să fiŭ lîngă tine, iadul chiar mi s'ar părea paradis.

Ast-fel, intrînd aci, mi-am închipuit că am ajuns în altarul Domnuluĭ, unde se cuvine să-mĭ plec genunchiĭ şi să-mĭ fac rugăciunea cea maĭ sfîntă.

Cuvintele luĭ avură darul de a o transporta într'o lume ideală şi să uite pentru moment primejdia, ce ar fi ameninţat pe Tuliu ; de aceĭa, într'un moment de fericire, cuprinzînd mînile luĭ într'ale sale, zise :

— Nicĭ o dată pînă acum n'am avut fericirea s'aud din gura-ţĭ asemenea cuvinte, carĭ m'aŭ mişcat mult. Se zice că, în împrejurărĭ grele poţĭ cunoaşte pe om. Maĭ grea împrejurare ca acum, Tuliu, cînd aşĭ vrea să te reţin, să te ştiŭ în apropierea mea şi totuşĭ să fiŭ silită să te depărtez, nu-mĭ pot închipui.

Ah, să fi fost mama cel puţin lîngă noĭ, n'am fi avut de ce să ne jenăm.

— Ah... da, draga ta mamă, unde este, întrebă el, ruşinat că uitase pînă aci să se intereseze de dînsa.

— Şi ea este cu tata, cred că are să vie în curînd.

Apoĭ continuă firul întrerupt al vorbireĭ :

— Tocmaĭ acum am înţeles cît mĭ-a preţuit învăţătura ce mi-aĭ dat-o.

Şi mă întreb : avea-voiŭ parte să-ţĭ ascult în tot-d'auna cuvîntul ? Ah, Tuliu, Tuliu, de aĭ şti tu cît sufăr din pricina tateĭ ! Cine ştie de va consimţi la unirea noastră...

— Iĭ vom hotărî amîndoĭ, dulcea mea Mie. Nu fi tristă de asta ; dar să plec, căcĭ... şi tînărul Fărşerot, grăbit de a eşi şi emoţionat, apăsă buzele sale însetate pe fruntea Mieĭ, care, auzind un zgomot de paşĭ precipitaţĭ pe scărĭ, se retrase cu spaimă în interiorul salonuluĭ.

Lala, care fusese informat de vecinul său Taş-

cu Pișca, cum că fiul lui Kendra se dusese acasă la el, deși la început n'a vrut să creadă cu nici un chip, dar la urmă convingîndu-l și alți inși, cari văzuseră pe Tuliu, se năpusti ca o fiară spre locuința sa, intră într'o cameră de jos, unde păstra armele, luă din cui un cubur*) și cu el amenințător, apăru în pragul salonului.

— A, Fărșerot ticălos — țipă el — urmărind pe Tuliu.

Aci te găsesc, cîne spurcat... Ce cauți în casa mea pe vremea asta, hoțule, ai venit să'mi necinstești casa mizerabile?

Tuliu, înțelegînd intențiunea lui Lala, cît ai clipi din gene, încleștă mîna pe țeava armei, și ridicînd brațul sus, Lala rămase aproape dezarmat, nefiind în stare să mai facă nici o mișcare. In zadar smunci el arma, căci Tuliu îl fixase loculuĭ, așa în cît acțiunea lui Lala fiindu-i paralizată de puterea voiniculuĭ, tatăl Mieĭ gîfîia și se forța să se scape de Tuliu, fără să poată isbuti însă.

Mia, care era martoră la această scenă înfiorătoare, își dete seama de pericolul, ce amenința pe Tuliu, de aceia veni în mijlocul lor.

Mai întîi încercă să lămurească pe tatăl ei asupra intențiunilor curate ale lui Tuliu:

— Cea dintîi trebue să cad eu, tată, de glonțul armeĭ tale, apoĭ Tuliu... Haide lovește...

— Și pe tine, șearpe înveninat, însă întîi trebue să pîară acest mizerabil, care îmĭ necinstește casa, zise el înecat și scrîșnind din dinți, pe cînd se lupta încă cu Tuliu.

Mia, auzind acestea, apucă la rîndul ei arma de pat și cu iuțeală de neînchipuit, o smulse din mîna amîndorora, se apropie de fereastră, și înainte de a o asvîrli, dojenind cu privirea pe tatăl ei, grăi;

*) Pistol cu cremene

— Dacă Tuliu ţi-ar fi necinstit casa, eŭ l-aşĭ fi ucis înainte de a te hotărî tu la aşa ceva; dar cum nimenĭ nu hrăneşte asemenĭ gînduri necurate, la dracu să se ducă această armă.

Tuliu, care se cutremurase, cînd auzi pe Lala că voia să ucidă pe Mia, văzîndu'l dezarmat, îl lăsă liber şi cu glasul luĭ de bronz, făcu să răsune încăperea:

— Aşa ţi'ĭ vorba, d-le Lala, aĭ venit cu gîndul să ne uciziĭ... Eĭ bine, orĭ ce plată cu răsplată! Aĭ necinstit pe tata, dar te-am ĭertat pentru iubirea, ce o nutresc fiiceĭ tale; acum însă, cînd eştĭ un criminal, te vom judeca ca pe atare.

Dar înainte de a lua o hotărîre definitivă, îţĭ daŭ timp de cîte-va minute: orĭ te pocăeştĭ de crima, ce aĭ voit să o săvîrşeştĭ, şi ne daĭ consimţimîntul tăŭ de a ne însoţi şi să trăim cu bine; orĭ preferĭ răzbunarea Fărşeroţilor!

Lala, în inima căruia clocotea ura în contra a tot ce era Armîn, nu răspunse de cît:

— Nicĭ-odată! Lasă ne vom socoti noĭ în curînd. Orĭ eŭ, orĭ voĭ...

In zadar Mia se sili să'l înduplece prin lacrimĭ, puterea rătăcireĭ covîrşise pe aceĭa a sentimentuluĭ de tată.

Tuliu, părăsind casa luĭ Lala, grăi către Mia:

— Curaj şi fiĭ vitează precum ţi'ĭ sufletul curat, o, fiică a luĭ Lala!

Părintele tăŭ ne-a deschis ochiĭ şi ne-a declarat războiŭ, pe care trebue să'l primim. Războiul acesta se va întinde din casa asta maĭ departe, pentru că motivul luĭ e o chestie socială; vaĭ de vrăjmaşiĭ acesteĭ cause!

D. Lala e fruntea inamiculuĭ nostru. Eroŭ va fi acela, care'l va îngenunchia.

Aceste zise, Tuliu se perdu din faţa luĭ Lala, după ce a înfăşurat cu privirea'ĭ duioasă pe Mia, zdrobită de atîtea emoţiunĭ.

PARTEA A DOUA

I

In partea de miază-zi a Magaroveĭ, într'un luminiș de codru, în cuprins de cîte-va hectare, eraŭ instalate stînile d-luĭ Lala, unde un popor întreg format din ciobaniĭ turmelor alcătuiaŭ o lume a parte, cu datinile, moravurile și ocupațiunile lor.

Printre aceștĭ cĭobanĭ, toțĭ din tribul fărșerot, cunoaștem din treacăt pe Simu Birina grămosteanul și pe uriașul Bucuvala, dar maĭ eraŭ aci tot atît de vrednicĭ de luat în seamă frațiĭ Gușu și Tega Șcreta, niște vînătorĭ, ce luaŭ pasărea din sbor, Coli Ghiza, spaima banditilor, Cara Petra și Vlaho Dima, frațiĭ Ianula, oamenĭ cu bune cunoștințe de carte, un fel de magistriĭ aĭ poporuluĭ, și încă vre-o ₫ece voĭnicĭ, aceștia din urma maĭ tinerĭ și neînsurațĭ.

Stînele acestea eraŭ împrejmuite cu țăruș bătuțĭ în pămînt, împletițĭ cu nuele de sălciĭ. Distanță de cîțĭ-va metri șerpuește părîul cristalin al Peristereĭ, printre blocurĭ de stîncĭ eratice, prăbușite aci în neregulă din vremea po-

topului, spun locuitorii, și a căror vedere te înfioară prin măreția lor sublimă.

Unele sunt negre, și mușchiul crescut în scobiturile lor le schimbă posomorîrea eternă, altele sunt arămii, pe alocurea crăpate, și poartă pe spate o altă stîncă uriașă, fixată de cea din josul ei numai într'un punct, amenințînd văzduhul cu înălțimea ei și inspirînd fiori de moarte aceluia, ce urmează să străbată aceste locuri pentru a trece în sat.

In spatele stînilor se înalță pinii și brazii — strejî eterne și neadormite, printre carî se zărește o potecuță șerpuitoare, ce se perde în codru

Stînele ast-fel situate, formează în fața un fel de *agora*, (piață) unde la intrarea fie-căreia e o colibă, în care locuește cel ce răspunde de vitele, ce se adăpostesc noaptea înăuntru, cu cînii ceî marî și flocoșî, unii albi ca neaua, alții negri ca cărbunele, mulți cu pete și stele în frunte, alții cu urechile și cozile crestate, tovarășii lor nedespărțiți.

Iși cunoaște fie-care porecla, ce o poartă.

Bucuvala are pe Bella, cel mai levent și mai aprig din ceata cînilor, de groaza cărora nu se zărește țipenie de om necunoscut prin apropierea stînilor.

Frații Șcreta aŭ pe Musa, Coli Ghiza are pe Maleo, poreclit așa după numele banditului pe care l'a răpus, în urma răpirei fratelui săŭ de 16 anî de către numitul bandit.

Și mai sunt cățelele : Heavra (frigurile), Rofia (fulgerul), Lamnia (scorpia), Ponda (pustia), Fărșeroata, Grămosteana.

Era spre asfințit și în fața stînelor secunziî aprinsese focurile și atîrnase căldările cu apă pentru facerea băcărdanului (mămăligeî) de cîrligele fixate în partea de sus de trei țarușî bătuți în pămînt în sens oblic spre a se uni la

căpătîie, unde erau legaţi cu curele de tei afumate şi întărite de vechime, formînd un fel de piramidă.

Sosirea timpului meseĭ pentru ceĭ marĭ, carĭ erau ocupaţi încă cu mulsul oilor, determina o mare activitate printre ceĭ însărcinaţi cu preparatul bucatelor.

Se vedea aci unul amestecînd mălaiul cu făcăletele, dincolo altul apucînd căldarea cu o otreapă şi răsturnînd-o pe *călpitor,* un fel de scîndură lată şi rotundă, fără picioare, care servea de masă, apoĭ aşezînd la distanţe linguri respectabile şi în străchinĭ marĭ turnînd laptele, ce aburia, desfăcînd strecurătorile cu urda cea proaspătă şi dulceagă încă, tăind feliĭ de brînză, aşezînd cîte un căţel de usturoĭu în dreptul fie-căruia, deschizînd solniţele şi punînd la îndemîna celor marĭ piperul, bucliţa (plosca) cu apă şi tot ce necesita la masă, ca să nu se maĭ scoale nimenĭ de la locul luĭ odată aşezaţi.

In timpul meseĭ nicĭ un grai. Odată ce Bucuvala îşĭ făcea semnul cruceĭ era imitat de toţĭ şi în urma gurile nu maĭ aveau vreme de vorbit.

„Nu e bună vorba în timpul meseĭ, trebue respectată masa", a zis odată cel maĭ în vîrstă şi s'a respectat cuvîntu'ĭ pentru totdeauna. Şi dacă vre-un cîne se obrăznicea să supere pe vre-unul, atuncĭ cînd mîncau, arunca pe tăcute cu piatra în el, sau îl lovea cu vîrf şi îndesat fără să zică o vorbă, care ar fi fost contra obiceĭuluĭ acesteĭ republicĭ în miniatură şi liniştea nu era întreruptă de cît de schelălăiturile cînelui, ce se depărta ruşinos pe după stînĭ.

După ce sfărşeau cu masa — lucru ce se anunţa iarăşĭ prin semnul cruceĭ, atuncĭ începeau să vorbească doĭ cîte doĭ maĭ mult pentru a fi auziţĭ numaĭ între dînşiĭ, orĭ se amesteca

şi al treilea în vorbă şi atunci discuţiunea devenea mai animată.

Subiectele de vorbă variaŭ între vîrste: ceĭ maturĭ se întreţineaŭ asupra vre-uneĭ noutăţĭ, ce le sosise în ziua aceĭa din Magarova saŭ Tîrnova; alţiĭ socoteaŭ veniturile, ce vor aduce la toamnă brînzeturile cele pregătite de dînşiĭ.

Flăcăiĭ vorbeaŭ de ciute, de vulturĭ, de lupĭ, şi de vulpĭ, cu carĭ s'a întâlnit vre-unul din eĭ.

După masă, zic, era liber fie-care să vorbească în şoapte saŭ să vocifereze. Să nu uĭtăm că taifasul celor în vîrstă se prelungea adese orĭ pînă în miez de noapte, pe lîngă tradiţionalele cafele negre ce le sorbeaŭ cu sete din filigeane marĭ, după ce făceaŭ să se ridice dinaintea lor rotocoale de fum albăstriŭ.

Flăcăiĭ aveaŭ grijă să strîngă lucrurile, să le aşeze la locul lor, apoĭ puteaŭ să facă ce 'ĭ tăĭa capul: să repete, pentru nu ştiŭ a cîta oară, jocul oineĭ, dus de dînşiĭ la cea maĭ ideală perfecţiune printr'un instinct minunat şi nicĭ de cum să le trăsnească prin cap vre-odată să se mîndrească cu acest talisman strămoşesc.

Flăcăiĭ eraŭ flăcăĭ şi simţeaŭ nevoĭa uneĭ gimnasticĭ corporale înainte de a'ĭ birui osteneala şi să adoarmă fără grijă.

Dintre toţĭ numaĭ Kosta, fiul luĭ Ianula cel mare, 'ĭ plăcea să asculte la conversaţiile maĭ marilor, să spuie şi el din cînd în cînd cîte ceva, pînă cînd îl biruia somnul. Odată pus capul jos şi rezemat de vre-un butuc, insul adormea fără să se gîndească că lupuĭ ar îndrăzni să dea tîrcoale stîneĭ, căcĭ unul din atîţia, trebuia să rămîie de veghe pentru toţĭ, lucru ce'l făcea fie-care cu plăcere, de oare ce 'ĭ venea rîndul odată pe lună.

Această stare de lucruri domnea la stînele d-luĭ Lala, cînd îşĭ făcu apariţiunea Simu Birina, în grupul unde se auzea glasul şi rîsul

luĭ Bucuvala, care avea un motiv să rîdă, după cum vom observa, în urma povestireĭ, ce 'ĭ-o făcea Kosta asupra unuĭ atac, ce l-a avut din partea unor băeţĭ de grecomanĭ în ziua precedentă.

— Bună-seara, voĭnicilor, grăi Sîmu la spatele lor, ştergîndu'şĭ năduşeala de pe frunte.

— Fiĭ bun venit între noĭ, Simu, răspunseră aceştia, poftindu'l să ia loc între dînşiĭ, să le maĭ spue ce e de noŭ pe la Magarova şi Tîrnova şi dacă s'a maĭ produs vre-o ciocnire între greciĭ şi romînĭ pe unde-va, carĭ începuseră de un rînd de vreme şi se repetaŭ prin biserici şi şcolĭ.

Simu avea de îndeplinit o misiune printre ciobaniĭ săĭ.

Lala, eşind furios din casa sa, în urma certeĭ violente ce o avusese cu Mia şi Maria, a căutat pe Simu, l-a pus în curent cu scenele petrecute şi cum în momente de furie omul nu ştie ce face, luĭ Lala ĭ-a scăpat din gura: „daŭ o sumă de 10 miĭ leĭ aceluia, care m'ar vesti că Kendra şi Tuliu aŭ fost ucişĭ, pe cînd se încercaŭ să atace stînele".

Lala s'a ferit să propună direct luĭ Simu că el să fie executorul, dîndu'ĭ luĭ rolul de comandant şi lăsîndu'ĭ latitudinea să'şĭ recruteze singur oastea, de care avea mare nevoie, gîndindu-se că se vor presinta împrejurărĭ în chestia lupteĭ dintre eĭ, „elenĭĭ" şi vlăhuţĭĭ, ca să aibă pe ce se sprijini atuncĭ.

Simu era un grămostean sărac la început, însă avea aspiraţiunĭ să ajungă o personalitate marcantă în lumea asta, dar ştia el că pentru a parveni, 'ĭ necesita aur. Ceĭ 10 miĭ de leĭ promişĭ de Lala, ĭĭ gîdilară simţul auzuluĭ.

Vroia să profite de împrejurărĭ. Trebuia să'şĭ studieze oamenĭĭ, să'ĭ sondeze în suflet, să vadă cum simt şi ce fel cugetă eĭ despre chestia

națională, apoĭ desemnîndu-le pe Kendra și pe Tuliu ca pe ceĭ maĭ periculoși societățeĭ, vroia să știe ce vor zice. Se va găsi vre-unul, care să se ridice împotriva lor, să devie chiar criminal, când binele societățeĭ și averea stăpînuluĭ ar reclama-o. Da, luĭ Simu Birina, cu conștiința luĭ dubioasă, nu i se părea ceva grozav, dacă în urma expunereĭ luĭ, ar câștiga spiritele și altul ar comite o crimă, după urma căreĭa s'ar fi îmbogățit.

Maĭ știa el un lucru: că acel care dă tonul acesteĭ republicĭ e Bucuvala.

Chiar de i-ar fi avut pe toțĭ de partea luĭ, tot n'ar fi izbutit să facă vre-o ispravă, dacă Bucuvala ar fi fost contra.

Simu se așează în grupa luĭ Bucuvala, Coli-Ghiza, a fraților Șcreta și Ianula.

Își aprinse țigara, fumă de vr'o cîte-va orĭ, luă un aer observator asupra stînelor și zise:

— Cum staŭ lucrurile pe aci, tovarășilor? N'ațĭ observat ceva particular care să vă atragă luarea aminte, ceva neobicinuit?

Răspunse Coli Ghiza:

— Lucrurile staŭ nu se poate maĭ bine, Simu. Noĭ n'am putut observa nimic; poate aĭ d-ta să ne comunicĭ vr'o noutate?

— Da, de aceĭa am și venit.

Bucuvala, setos de noutățĭ de altă natură, de lucrurĭ și fapte, carĭ l'ar fi făcut să rîdă de prostia omenească, fu atent la Simu.

Simu urmă:

— Stăpînul mĭ-a făcut o destăinuire gravă.

— Gravă? întrebă Bucuvala.

— Da, scumpe Bucuvala; i s'a scris o scrisoare nesemnată, pe care o bănuește a fi din partea luĭ Kendra, prin care îl învită să-ĭ trimită prin cine-va — știĭ la *priporul Cheatra-l Ghiorgu* — două miĭ de lire, contrariŭ să se aștepte la un atac; de aceĭa v'am întrebat, dacă

n'aţi fi observat ceva anormal împrejurul stînilor, căci în caz afirmativ, va trebui să puneţi la loc pe rău făcător, să nu vă surprindă nepregătiţi.

Simu, finind cu noutatea luĭ gravă, privi semnificativ pe Bucuvala, care zise :

— Ce fel de vorbă este asta, Simu Birina ?

— Ştiu şi eu, vere...

Ceĭ-l'alţi tăcură şi aşteptară să continue Bucuvala, care urmă :

— Mie mi se pare că d. Lala sufere de mania persecuţiuneĭ din partea Fărşeroţilor. După cît sunt informat, şeful nostru îşĭ ia în serios rolul de apostol al elenismuluĭ în mijlocul nostru.

De cînd, mă rog, Fărşerotul a luat locul bandituluĭ ordinar, să smulgă miile de lire de la fraţiĭ săĭ pe căĭ neoneste, criminale ?

— Adevĕrat, grăi Coli Ghiza ; Maleo avea obiceiul acesta şi eu, cum ştiţi, l'am răpus, pentru că sufletul luĭ frate-meu cerea din parte-mĭ răzbunare.

— Da, frate Simu, urmă Bucuvala ; să-ĭ spuĭ d-luĭ Lala, să nu se teamă din partea Fărşeroţilor şi eu în numele lor, deşi n'am citit încă scrisoarea, de care zicĭ, resping cu indignare o asemenea calomnie, ce se debitează în comunĭ, pe seama lor.

— Dar dacă ar fi un adevăr ceĭa ce spun— zise Simu, încercînd să dibuiască conştiinţele şi neîndrăznind să acuze pe Kendra în faţa lor, căcĭ a văzut că nu s'a prins de loc „gravitatea" vesteĭ şi Fărşeroţiĭ rămîneau tarĭ şi convinşĭ de cinstea lor.

— Dacă ar fi un grăunte de adevăr, apoĭ acel ce a avut laşitatea asta, aparţine judecăţeĭ noastre ; ne vom constitui în tribunal marţial, după obiceiul loculuĭ, şi sentinţa noastră va fi hotărîtoare. Dar eu nu văd în vestea d-tale de cît o intenţiune, o rea voinţă din partea parti-

duluĭ grecoman din Magarova, să ne compromită spre aşĭ ajunge maĭ repede scopul pentru care luptă.

Le cunosc eŭ maşteşugirile, dar îmĭ bat joc de toţĭ !

Aicĭ noĭ suntem Armînĭ şi nu primim obiceiurĭ corupte.

Acel ce se va abate de la moravurile noastre, ce ne guvernează şi carĭ 's legĭ sfinte pentru noĭ, eŭ îĭ voiŭ fi D-zeul luĭ răzbunător.

— Ura „s'bănează“ (să trăiască) Bucuvala, isbucniră toţĭ într'un glas, ca şi cum ar fi exprimat o dorinţă unanimă.

— Auzĭ d-ta — continuă uriaşul — s'aŭ făcut stăpînĭ pe casa Domnuluĭ, zidită cu munca şi sudorile noastre şi nu permit să servească un preot romîn în biserica noastră, să înţelegem şi noĭ ce spune, şi cînd ies din biserică te întîmpină cu un „calimera“, ca şi cum le-ar amărî gura un „bună dimineaţa“.

E... vedeţĭ fraţilor, starea asta de lucruriĭ e de nesuferit! De sfîntul Gheorghe m'am dus la biserică şi în loc să ies senin din locaşul Domnuluĭ, am eşit amărît şi atît de indignat, în cît de mĭ-ar fi adresat vre-un simandicos pe al săŭ „calimera“ în curtea bisericeĭ, l'aşĭ fi cîrpit peste obraz să-şĭ culeagă măselele de jos. E, dar mă ştiŭ eĭ pe mine, m'aŭ semnalat printre adversariĭ lor, de aceĭa nu îndrăznesc să-mĭ stea în cale.

Cuvintele luĭ Bucavala le mergea la inimă tovaroşilor. Eraŭ oameni simpli, ce e drept, neajunşĭ încă la gradul uneĭ perfecte conştiinţe naţionale, dar prin instinct simţeaŭ înjosirea, ce le venea din partea acelora, carĭ îĭ socoteaŭ că sunt nomazĭ, rămaşĭ în urmă cu cultura.

Copiiĭ lor, carĭ se purtaŭ ca şi părinţiĭ în port naţional, cu cănduşea (haină) de dimie albă, înflorată pe la marginiĭ, cu găitan negru în

desenuri minunate, cu iţari tot de dimie albă, cu cămaşa creţuri pe dinainte şi văzută în afară, ca la Romînii din Ardeal, încinşi cu un sileaf (chimir) prevăzut cu mai multe despărţituri, unde'şi păstrează custura ciobănească şi fluerul, iar în picioare încălţaţi cu opinci aduse la vîrf; dacă străbăteau uliţele Magaroveĭ după trebuinţe, eraŭ atacaţi de copiiĭ grecomanilor şi numiţi „cuţo-vlahi“. In ast-fel de împrejurări se încingea ades o păruială straşnică între beligeranţi şi tot-d'auna copiiĭ robuşti aĭ Fărşeroţilor snopeaŭ în bătăi pe adversarĭ şi de aci ura alimentată între fraţi de acelaşĭ sînge.

Tocmaĭ Kosta, fiul luĭ Ianula, povestea maĭ marilor săĭ o scenă de asemenea natură în momentul cînd sosise Simu în mijlocul lor, de aceĭa Bucuvala rîdea şi bătînd cu mîna pe umăr pe flăcăŭ, iĭ prezicea de a deveni un viteaz Fărşerot.

Dar Simu încheie:

— Eŭ totuşĭ mĭ-am făcut datoria, venind să vă transmit un ordin, care vă priveşte să'l executaţĭ, în caz de vr'un atac din partea cuĭ-va. Averea stăpînuluĭ e pe cîmp deschis şi urmează să fie păzită de răŭ-făcătorĭ. Aveţĭ învoelĭ cu el, angajaminte, carĭ vă obligă la datoriĭ în schimb.

— In privinţa asta nu ne temem de cît de D-zeŭ, vere Simu, să nu izbească în vite cu vr'o boală, Doamne fereşte; în colo, să fie liniştit, să nu ducă nicĭ o grijă.

Bucuvala căzu pe gînduri. Uriaşul acesta era indignat în sufletul luĭ, simţea că se ţese ceva la întuneric şi nu putea ghici pe urzitor, care venea să le strice liniştea. Se gîndea: dacă ar pune mîna pe instigator, l'ar face fărîme.

In mintea luĭ trecu în revistă devotamentul şi credinţa tuturor tovarăşilor şi nu găsĭ motiv să

bănuiască măcar pe cine-va de a fi capabil să urzească ceva criminal.

Se gîndi la Kendra şi la Tuliu, două naturĭ distinse cu carĭ se mîndreaŭ Fărşeroţiĭ şi nu'şĭ putu da socoteală de ce tocmaĭ pe aceştĭ oamenĭ cădea bănuiala luĭ Lala de a'ĭ fi răŭ voitorĭ. El n'avea de unde să ştie dragostea dintre tînărul Fărşerot şi fata luĭ Lala, cum şi ura ce acesta o hrănea amîndurora de cînd a aflat că doresc să-ĭ ia fata.

Despre Simu nu se încumetă să creadă ceva răŭ. Il ştia că e omul interesuluĭ, dar nicĭ o dată nu şi-ar fi închipuit că pentru banĭ e în stare să-şĭ vîndă sufletul draculuĭ şi prin urmare că el e instigatorul, care vroia să jertfească pe Kendra şi pe Tuliu pe altarul ureĭ luĭ Lala, în schimbul celor zece miĭ de leĭ.

Simu, şiret din fire cum era, îşĭ luă seama că trebue să fie prudent, să nu maĭ pescuiasca în apă turbure.

In gîndul luĭ fecund în născocirĭ, plăsmui alt-ceva. Sondînd spiritele Fărşeroţilor şi convingîndu-se de starea lor, el se gîndi să-şĭ îndrepte aĭurea atenţiunea. Mijlocul îl găsi.

La stînĭ n'avea altul afacerĭ o dată pe săptămînă cel puţin, de cît morarul Dimce, care aducea pe caiĭ săĭ saciĭ cu mălaiŭ de la moara-ĭ din Dihuva. Acest morar putea să-ĭ fie un instrument orb pentru un bagatel, dacă ar fi simulat lîngă el un fel de destăinuire, apoĭ ca o atenţie din partea d-luĭ Lala că s'a gîndit să'l însărcineze tocmaĭ pe el, Dimce Morarul, să ia seama cînd sue la stînĭ, să observe mişcările luĭ Kendra şi ale fiuluĭ săŭ, carĭ şĭ-aŭ pus de gînd să-l prădeze şi dacă şĭ-ar lua angajamîntul să fie un paznic credincios al avutuluĭ domnuluĭ săŭ, îl va recompensa cum nu-şĭ poate închipui.

Simu era sigur că Bulgarul va primi propu-

nerea-i şi va păstra cel mai desăvîrşit mister.

Cu aceste gînduri se sculă să plece el din mijlocul Fărşeroţilor, cari cugetaŭ în tăcere.

— In tot cazul vă recomand atenţiune, mai zise el la un scurt interval după ce finise cu transmiterea ordinului, şi luîndu-şi noapte bună, porni pe lună spre Magarova, unde se zăreaŭ pe la ferestrele caselor luminile aprinse.

Bucuvala la rîndul lui îşi zise : trebue să mă întîlnesc cu Kendra, trebue să pun mîna pe capul iţelor ce se ţes pe seama a lor noştri — Kendra şi un hoţ... haida de ! Asta nu se poate o dată cu capul.

Şi în noaptea aceïa Bucuvala n'a putut dormi de loc, făcîndu-şi întrebări şi dîndu-şi răspunsuri asupra situaţieï, care i se părea de tot încurcată.

II

Moş Kendra era tare curios să ştie ce resultat a avut Tuliu, pe urma viziteï făcută lui Lala.

Tuliu, enervat peste măsură, nu putu dormi toată noaptea. Se gîndia la diferite planuri de luptă, ce urma să dea împotriva grecomanilor spre a'şi răzbuna, pe de o parte, insulta adusă de Lala tatăluï săŭ, iar pe de alta, atentatul îndreptat contra sa ; căci ştia el acum că toată ura luï Lala nu provenia de cît de la rătăcirea luï de a se crede elin sadea, care lupta în contra Armînilor şi'şi asuma răspunderea acesteï perturbări sociale.

Tînărul fărşerot îşi zicea :

Da, trebue să lovim în originea răuluï, să purificăm moravurile de miasmele epidemieï ce s'a lăţit în poporul nostru, să-i ridicăm moralul, să-i deşteptăm conştiinţa asupra origineï sale,

şi numaĭ atuncĭ nu vom maĭ fi înjosiţĭ, batjocoriţĭ şi de fraţiĭ noştri rătăciţĭ.

Trebue să profit de serbarea distribuireĭ premiilor la şcoala romînă. E o zi cînd aproape întreaga populaţie armînească îşĭ dă întîlnire în localul şcoaleĭ, spre a asista la solemnitatea încununăreĭ silinţeĭ copiilor lor. Le voiŭ vorbi, le voiŭ arata răul şi combaterea luĭ. Iniţiativa mea va fi sprijinită de dascălul Sîrmacheşĭ, pe care mi-l voiŭ asocia să ducem lupta la izbîndă.

După ce'şĭ făcu aceste reflecţiunĭ, Tuliu se apucă să scrie. Deschise maĭ multe tomurĭ de diferiţĭ autorĭ carĭ s'aŭ ocupat de scumpiĭ săĭ Armînĭ şi după ce scria cîte-va paginĭ, introducea în lucrarea sa pasajul ce i se părea luĭ maĭ însemnat, subliniat de dînsul de maĭ înainte, căutînd să fie cît se poate de documentat în cuvîntarea, ce-şĭ propusese să o expună înaintea consătenilor săĭ în ziua numită.

Deşi zorile se revărsaŭ, Tuliu nu simţea nicĭ o oboseală.

Stînse lumina şi dete perdelele la o parte, deschizînd geamurile în acelaş timp, spre a împrospăta aerul din odae.

Tocmaĭ în acel moment Kendra deschise uşa şi'şĭ făcu apariţiunea înăuntru.

Se uĭtă atent la fiul săŭ.

— Bună dimineaţa, Tuliu.

— Bună dimineaţă, tată.

— Te-aĭ sculat, urmă Kendra ; eŭ credeam că te voiŭ găsi dormind.

— O... nu-ĭ timpul de dormit, tată! Lupta noastră de azĭ înainte reclamă muncă şi priveghere.

— Şi eŭ tot aşa mă gîndiam, Tuliŭ ; iată dar că mă pot felicita pentru faptul că fiul meŭ îmĭ seamănă minunat în toate. Vra să zică şi tu te gîndeştĭ la luptă ?

— Trebue, tată, căcĭ lucrurile aŭ ajuns prea departe.

— Aşaa... făcu mirat Kendra, apoĭ misterios:

— Aĭ să'mĭ comunicĭ ceva veştĭ rele cum văd...

— Ţi le poţĭ închipui, tată.

— E, ia spune'mĭ, Tuliu, poate că tu aĭ avut de suferit vre-o înfrîngere maĭ dezastroasă de cît mine.

— Din nenorocire, aşa e, tată...

Şi Tuliu îĭ povesti ce i s'a întîmplat în casa luĭ Lala, cum acesta a avut intenţiunea să'l ucidă atît pe el cît şi pe Mia.

— Şi acum ce gîndeştĭ să facĭ, întrebă îngrijorat bătrînul.

— Gîndesc să'ĭ dovedesc luĭ Lala, că în comunele noastre a pornit să sufle vîntul redeşteptăreĭ naţionale, că Armîniĭ nu îngădue în mijlocul lor renegaţĭ şi indivizĭ infectaţĭ de epidemiĭ, că trebue să se aleagă grîul de neghină, spre a nu fi confundat Armînul cu această plantă nefolositoare, care se îmulţeşte în dauna grîuluĭ şi în sfîrşit, că trebue distrusă neghina...

— Şi pentru toate aceste cîte aĭ spus că vreĭ să le aducĭ la îndeplinire, ce arme ţĭ-aĭ ales?

— Armele mele, tată, sunt adevĕrul şi lumina. Ia, îmĭ prepar cuvîntarea ce o voiŭ ţine la şcoală în ziua de Sf. Petru, înaintea poporuluĭ, prin care mijloc sper să'l cîştig.

Bătrînul nu păru a înţelege modul de a se lămuri a luĭ Tuliu: *adevĕrul* şi *lumina* nu'l prea satisfăceau pe Kendra, care vroia ce-va maĭ concret...

— Mie mi se par prea slabe mijloacele tale, Tuliu, ca să poţĭ ajunge la isbîndă.

— Dar tu cum înţelegĭ lucrurile, tată, şi cum rezolvĭ chestiunea?

— Eŭ ?... Eŭ sunt maĭ practic, fiule, cum aŭ fost bătrîniĭ noştri.

— Şi anume ?

— Uite cum înţeleg eŭ modul de a lupta: Să merg între Fărşeroţiĭ noştri, să le arăt cum staŭ lucrurile şi să le propun că acela, care'ĭ armîn adevărat să lase stîna şi cîrligul şi să mă urmeze liber în codru, să luptăm cu toţiĭ pentru desrobirea noastră. Pe urma acesteĭ hotărîrĭ, primul, care va simţi neajunsurĭ materiale, acela care va fi lovit în pungă, va fi Lala; căcĭ turmele sale i-or rămîne în voia lupilor, fără ca să poată găsi printre Armînĭ niciunul, care să'l serviască, căcĭ nu'ĭ vom lăsa noĭ. Odată formată ceata mea, să pornesc în contra luĭ Lala, să'l ĭaŭ frumuşel de-acasă şi să'l duc în munţĭ, unde sa mi'l judec pentru toate necuviinţele luĭ şi ceĭa ce acum nu vrea să creadă şi să facă de voe, să fie nevoit să o facă silit; şi tot aşa să procedez cu restul fraţilor de principiile luĭ Lala, până ce voiŭ vedea domnind ordinea şi moravurile noastre armîneştĭ în toate casele şi pretutindeni unde răsună graiul nostru.

Iată cum mă gîndiam să desleg eŭ afacerea. Tuliu îl ascultă cu atenţie şi după ce reflectă asupra împrejurărilor, zise:

— Aĭ dreptate într'o privinţă tată; mijloacele alese de tine se potrivesc obiceiurilor loculuĭ, însă nu trebue să uităm că s'aŭ dus vremile acelea cînd dreptatea se făcea cu lopata — te rog să'mĭ ĭerţĭ termenul ce întrebuinţez. Pentru timpurile de acum 30—40 de anĭ se potriveaŭ aceste mijloace, pe cînd azĭ nu mai ajută la nimic; căcĭ azĭ nu se maĭ daŭ luptele sociale în codru, ci chiar în mijlocul poporuluĭ unde trăim.

O dată era permis a se revendica un drept pe calea indicată de tine; aşa, o fată era dezo-

norată de către vre-un nemernic, străin de neamul nostru, saŭ o familie aminînă suferea alt neajuns; într'un asemenea caz tinerii, în vinele cărora sîngele clocotea, se înţelegeaŭ între eĭ şi iată-i haiducind în codru în urmărirea inimiculuĭ; răzbunarea era parţială şi nedreaptă... răul nu putea fi curmat, căci acelaşĭ caz se repeta...

Ca să curmĭ un răŭ, ce bîntue societatea, se simte nevoie de o altă luptă, care să zguduie societatea din temeliĭ, să cucereştĭ spiritele şi pentru aceasta singura armă e *cuvîntul*, care după cum ştiĭ zicătoarea noastră: *„limba oase n'are, însă oase toacă"*.

Ca să lovesc într'un ins, fie acesta Lala saŭ altul, am nevoe eŭ de ceată, după cum spuseşĭ? Şi dacă l'am nimici chiar, crezĭ d-ta ca am ajuns la ţinta dorită? Afacerea noastră saŭ maĭ bine zis ruşinea, ce am suferit-o din partea luĭ provine de la răul ce domină societatea noastră. Şi arma mea cu care voiŭ lupta împotriva acestuĭ răŭ, e cuvîntul la lumina zileĭ, nu la întuneric.

Bătrînul dete din umeri. Înţelegea ce vrea să spue fiul săŭ, dar par'că tot maĭ eficace i se părea calea aleasă de el.

— Bine, Tuliu, eŭ am răbdare şi credinţă să văd o dată triumful cauzeĭ noastre pe calea ce aĭ expus-o. Dar cred că veĭ fi de acord cu mine ca să merg într'o zi la stînĭ, unde's domnĭ ceĭ maĭ viteji dintre aĭ noştri, să-ĭ pregătesc de ziua aceia cînd crezĭ tu că va fi maĭ potrivită pentru a da lupta cu succes.

Mă înţelegĭ: aşĭ vrea ca şi eĭ să fie de faţă, să te asculte şi cînd eĭ ţi-or lua apărarea cauzeĭ, să ştiĭ că suntem stăpînĭ pe situaţie.

— Negreşit că sunt de acord în privinţa asta; apoĭ trebue să ştiĭ că voiŭ lua măsurĭ să se

învite toată armînimea la această serbare, căreia îi vom da un caracter naţional.

— Atuncí ne-am înţeles, grăi satisfăcut bătrînul.

— Da, ne-am înţeles, tată.

Moş Kendra părea întinerit cu 20 de anĭ ; îĭ venea s'o pornească apostoliceşte, să strebată în lung şi'n lat ambele comunĭ, să dea de veste tuturora de evenimentul apropiat. Cu zîmbetul pe buze vru să se retragă, cînd la pragul uşeĭ îşi făcu apariţiunea Sîrmacheşĭ, institutorul şcoaleĭ de băeţĭ din Magarova, care venea la Tuliu să ia măsurĭ în de comun acord, să stabilească programul distribuireĭ premiilor.

El nu ştia nimic de ce se plămădea în casa bătrînuluĭ Kendra.

— A... iată şi scumpul nostru dascăl, zise radios Kendra, strîngînd de mînă pe Sîrmacheşi.

— Treci de mă înlocueşte *„gione“* (voinice) Tuliu are nevoe de oamenĭ inimoşĭ ca tine — pentru izbînda cauzeĭ... Vă las singurĭ să vă sfătuiţĭ asupra serbăreĭ apropiate şi vă urez realizarea proiectelor, ce veţĭ pune la cale.

Kendra eşi, pe cînd Sîrmacheşĭ îl măsura curios cu privirea, gîndindu-se nedumerit asupra spuselor bătrînuluĭ.

Sîrmacheşĭ era originar din Bitolia şi după părinţĭ făcea parte din tribul Moscopolit. Era în vîrsta de 25 anĭ, avea statura înaltă, expresia figureĭ sale eşea din comun prin vioiciunea ochilor seĭ negri, prin mustaţa'ĭ fină inelată la vîrfurĭ,— prin gura'ĭ conturată de niştе buze fine, din carĭ isvora un suris fermecător. Tatăl său era un artist în arta brodărieĭ, *„sîrmacheşi“*, de unde şi porecla ce o purta. Deşi om cu puţină dare de mînă, totuşĭ n'a putut fi ispitit de promisiunile grecilor şi nicĭ de bursa, ce o oferiaŭ tînăruluĭ Sîrmacheşĭ, căcĭ tatăl

său ţinea să-ĭ dea instrucţiune romînească. Astfel, absolvind el clasele primare, trecu în gimnaziŭ şi fu unul din primiĭ eleví, carĭ populară şcoala noastră secundară în Bitolia. El îl absolvi cu succes şi i se încredinţă catedra la şcoala primară din Magarova.

— De ce serbare vorbeşte moşu, întrebă Sirmacheşi pe Tuliu şi ce are el pe ziua de azĭ de arată aşa de vesel?

— Ia loc şi şezĭ, ĭĭ zise Tuliu zimbind.

Stăĭ să'ţĭ povestesc, ce se petrece la noĭ de un cîrd de vreme încoa.

Şi Tuliu ĭĭ povesti în cuvinte adînc simţite tot focul ce'l mistuia, trecînd peste amorul luĭ pentru Mia, pe care'l înfăşură în cutele inimeĭ sale, însă aducînd vorba de Lala şi desemnîndu'l ca pe cel maĭ aprig duşman al romînismuluĭ, căruia nu'ĭ scăpa ocazie de a'şĭ batjocori neamul şi de a lupta pentru întinderea influenţeĭ greceştĭ printre conaţionaliĭ săĭ, apoĭ conchise că a sosit momentul să înceapă lupta în contra elenismuluĭ.

Sîrmacheşi îl ascultă cu multă atenţie şi după ce sfîrşi Tuliu, zise:

— O, Tuliu frate, Dumnezeŭ se vede ţi-a îndreptat paşiĭ în comunele astea atît de însemnate din punct de vedere al număruluĭ Romînilor ce le locuesc şi unde din cauza poziţieĭ lor materiale prospere, se îndreaptă toate săgeţile veninoase ale protivnicilor neamuluĭ nostru.

Silinţele mele de a pune stavilă grecizăreĭ elementuluĭ nostru rămîneaŭ fără niciun efect, pentru motivul că nu răsărise în mijlocul nostru stegarul, al căruĭ merit e ţinut în seamă de aĭ noştri. Bătrîniĭ te cunosc din auzite şi te admiră. O da, nu vreaŭ să te linguşesc, însă poezia sufletuluĭ tăŭ s'a altoit în inimile generaţiunilor tinere. Subiectele conferinţelor tale

aŭ străbătut şi la noĭ. Mia luĭ Lala ne-a descris pasaje însemnate din dezertaţia ta despre *Emigrarea Rominilor* şi de aceĭa mă mir cum tatăl eĭ se găseşte pe drumul rătăcireĭ.

Tuliu avu o paloare pe faţă. Întrebă:

— Mia a vorbit de conferinţa mea?

— Şi cu cît entusiasm încă! Cu ce stil fermecător, lucru care a mirat societatea, în faţa căreia se adresa, căcĭ toţĭ ştiaŭ că'şĭ făcuse studiile în limba elenă.

Să fi stat de o parte să o asculţĭ, aĭ fi crezut că e un orator de frunte. Ce păcat că tatăl eĭ nutreşte gînduri şi simţiri antinaţionale!

— E vezĭ, iubite Sîrmacheşĭ, aci trebue să ne îndreptăm toată atenţiunea; să cucerim inimile, să înălţăm sufletele, aşa în cît cei rătăciţĭ să simtă ca Beduinul în pustiŭ şi să vadă unde-ĭ oaza dătătoare de viaţă şi unde deşertul. Pentru începutul lupteĭ noastre am ales ziua distribuireĭ premiilor, cînd pentru prima oară voiŭ ţine o conferinţă naţională în faţa poporuluĭ. Iată că lucrez la ea.

De ziua acea veĭ îngriji la rîndul tăŭ să fie pavoazată şcoala cu drapele naţionale şi cu brădet; vom căuta să dăm acesteĭ zile însemnătatea unuĭ eveniment naţional, să ia proporţiĭ prin entuziasmul nostru, să simtă poporul că luminătoriĭ luĭ nu dorm. Veĭ maĭ îngriji să ajungă la timp invitaţiunĭ speciale la toate familiile, pe lîngă care vom redacta un apel înflăcărat, pe care'l vom trimite şi în comunele: Nijopole, Moloviştе, Cruşova şi Bitolia. Trebue să avem cît de multă lume la serbarea noastră. Localul, firește, e mic, dar noĭ vom aranja în curtea şcoaleĭ un pavilion, în faţa căruia vom aşeza scaune şi băncĭ pentru 300—400 persoane. Eŭ prevăd să avem un succes monstru, să se ducă vestea...

Odată curentul format, lupta trebue să o în-

tindem mai departe, trebue să isbutim să întronăm limba maternă şi în biserică. Ne vom izbi de obstacole mari acolo, dar să nu uităm zicătoarea : *Vox populi vox dei,* şi cînd poporul va bate din picior, agenţii, instrumentele vor amuţi saŭ vor căuta ascunzătorile.

Iată dar în linii scurte planul meŭ de luptă schiţat pentru idealul nostru naţional.

Tu aĭ ceva de obiectat la toate aceste ?

Sîrmacheşĭ era emoţionat de cîte auzise din gura luĭ Tuliu. Acest inimos Fărşerot pe lîngă puterea de concepţie, mai era şi un spirit de acţiune. El ce gîndea şi punea în aplicare, apoĭ executa proectul, trecînd peste orĭ-ce piedică ar fi întîmpinat.

Sîrmacheşĭ, emoţionat, zic, se ridică de jos şi apropiindu-se de Tuliu, îl strînse de mînă cu putere, apoĭ urmă :

— Mă simt fericit că te cunosc şi mulţumesc destinuluĭ, care a hotărît ca şi eŭ să iaŭ parte de aproape la lupta, ce voieştĭ să întreprinzĭ. Te rog să aibĭ încredere în devotamentul meŭ şi de azĭ înainte mă poţĭ socoti discipolul teŭ. Toate cîte mi le-aĭ spus mi-aŭ pătruns în inimă şi voiŭ şti să'mĭ fac datoria pentru ca izbîndă deplină să fie. De azĭ chiar mă voiŭ pune la muncă, voiŭ lua măsurile necesare pentru a fi aduse la îndeplinire toate punctele din programul pe care'l vom întocmi.

Să trăeştĭ şi'ţĭ urez sănătate, pentru ca să ne putem bucura de fructele ostenelelor noastre.

Cu aceste proecte ceĭ doĭ prietenĭ inflăcăraţĭ şi animaţĭ de simţiminte nobile, s'aŭ despărţit, după ce s'aŭ înţeles că pe a doua zi să se întîlnească la localul şcoaleĭ la o consfătuire intimă, împreună cu întreg corpul didactic, pentru a fi aduse la cunoştinţa tuturor proectele lui Tuliu.

III

Dimineţele Duminicilor şi sărbătorilor, numaĭ după ce *cămbanea* (clopotul) sună de sărbătoare, prin care se anunţă sfîrşitul serviciuluĭ divin în biserică, se poate vedea lumea umblînd prin uliţele comunelor Magarova şi Ternova îndrumîndu.se la vizite pînă soseşte ora prînzuluĭ.

De la eşirea din biserică rudele şi prietiniĭ se poftesc la dulceaţă şi cafea, precedate acestea, negreşit, de un păhărel de rachiŭ preparat în casă la alambic, extras din fructele cultivate în grădinile lor vaste.

Aceste vizite se urmează şi după prînz — pe la casele unde nu s'aŭ putut face dimineaţa.

Pe lîngă satisfacerea uneĭ necesităţĭ sufleteştĭ aceste vizite aŭ un scop: de a alimenta sentimentul familiar, desvoltat în cel maĭ înalt grad la Macedo-romînĭ, guvernaţĭ de nişte datinĭ moştenite şi carĭ le păzesc şi în ziua de azĭ cu sfinţenie.

La un pahar cu rachiŭ şi chiar la o dulceaţă se urează sănătate şi belşug familieĭ, care este onorată cu vizita, întinzîndu-se urările şi asupra celor plecaţĭ în străinătate de anĭ de zile, cu cuvintele: „Dumnezeŭ să'l aducă cu bine“, după ce s'a făcut întrebarea, dacă ceĭ ce aşteaptă pe cel plecat, aŭ primit de curînd vre-o scrisoare.

In Duminica ce precedează ziua Sfinţilor apostolĭ Petru şi Paul, îşĭ dăduse întîlnire în biserica S-ta Maria, Kendra, Tuliu şi dascălul şcoaleĭ romîne din Magarova, Sîrmacheşĭ.

Aŭ eşit cîte'şĭ treĭ din locaşul Domnuluĭ şi fiind-că în curtea bisericeĭ auzul lor a fost izbit de maĭ multe *calimera* date între grecomanĭ, această purtare nu i-a impresionat în bine, de

aceia s'aŭ strecurat pe lîngă mulţime şi aŭ eşit ceĭ dintîĭ în stradă.

O dată ajunşĭ aci, primul care luă cuvîntul fu Tuliu:

— E... vă place ? Credeţĭ că maĭ pot dăinui lucrurile ast-fel ? Armîniĭ noştri par'că s'ar simţi jigniţĭ să se salute în limba lor...

Kendra suspină cu amărîciune.

— Eŭ cred că în curînd se vor schimba toate, Tuliu, să nu disperăm ; această stare de lucrurĭ e opera unor timpurĭ de rătăcire ; torţa lumineĭ, care va lumina calea viitoruluĭ, trebue să o aprindem noĭ — răspunse Sîrmacheşĭ.

— Să ne punem pe muncă atuncĭ, scumpe coleg ; nu ştiŭ dacă aĭ pregătit lucrurile pentru ziua hotărîtă de noĭ acum o săptămînă.

— Totul este gata, Tuliu : am expediat încă de alaltăerĭ toate invitaţiile la destinaţie. Şcoala începe a fi pavoazată de mîne chiar. Maĭ am un lucru de făcut, pe care vroĭ să'l aduc la îndeplinire chiar azĭ.

— Şi anume care, întrebă Tuliu.

— Vreaŭ să merg în persoană între păstorĭ, să'ĭ invit, dar cu scop de a'mĭ pregăti spiritele. Inţelegeţĭ : Fărşoroţiĭ noştri sunt vitejĭ şi în orĭ-ce împrejurărĭ ne putem bizui pe eĭ. Sunt un fel de armată a noastră invincibilă — în cazul cînd grecomaniĭ ar deveni agresivĭ.

Kendra din gînditor de odată deveni atent. Intrebă :

— Şi cînd aĭ de gînd să o porneştĭ într'acolo?

— Chiar acum ; aşa mĭ-am împărţit timpul ; voiŭ prînzi cu eĭ, să am timp pînă spre seara să aduc la bun rezultat lucrurile.

— Atuncĭ dacă'ĭ aşa, te însoţesc dascăle ; căcĭ tot acelaşĭ gînd l'aveam şi eŭ, de mult.

— Foarte bine, tată, îl întîmpină Tuliu.

Aşĭ fi venit şi eŭ, dar maĭ am ceva de cercetat, relativ la cuvîntarea mea.

— Lasă că voiŭ şti eŭ să te reprezint Tuliu; tu vezi'ţi de ale tale; noĭ suntem de ajuns să fim ecoul armînimeĭ.

— Atunci cu bine, Tuliu, ziseră dascălul şi moş Kendra, carĭ se despărţiră de tînărul fărşerot, ce apucase spre locuinţa sa, iar aceştia se îndreptară spre stîncile eratice.

Pe poteca ce şerpueşte la poalele dealuluĭ avînd din spre povîrniş stîncile, mergeaŭ agale aceştĭ doĭ Armînĭ, maĭ mult tăcuţĭ, cu o lume de gînduri în mintea lor, avînd aceĭaşĭ ţintă de a înălţa prestigiul numeluĭ de armîn, ştirbit de răŭ-făcătoriĭ neamuluĭ lor, carĭ întunecase conştiinţele unuĭ număr însemnat din aĭ lor. Injosirea la care îl expusese Lala, îl ardea pe suflet pe moş Kendra şi simţia nevoia spovedanieĭ faţă de dascălul priceput al satuluĭ.

— Sunt lucruri şi maĭ grave, dascăle, de cît cazul cu „calimera", de care se revoltase Tuliu al meŭ; oh, cu asemenĭ necuviinţe m'am deprins, dar ce aĭ zice d-ta, cînd ţĭ-aşĭ spune la ce batjocură am fost expus şi cum am fost gonit din casa ca un cerşetor de către prea cinstitul Lala, acum două săptămînĭ, cînd m'am dus — contrar obiceiuluĭ nostru — să'ĭ cer mîna fiiceĭ sale Mia, pentru Tuliu, căcĭ trebue să ştiĭ că se iubesc.

— Aşa... făcu dascălul, mirat de a nu'ĭ fi spus şi luĭ despre asta Tuliu.

— Vezĭ acum înţeleg eŭ purtarea neaoşeĭ armînce de a se face ecoul sincer al gîndirilor şi simţirilor luĭ Tuliu.

— Apoĭ da, continuă bătrînul, fiul meŭ n'a lăsat să se vestejească această floare a armînismuluĭ în cimitirul panelenismuluĭ, căcĭ tot ce vine de la el, mie îmĭ pare ceva sinistru, unde moartea 'şĭ-a întins stăpînirea. I-a fost profesorul eĭ, a învăţat-o să simtă romîneşte şi acum între tată şi fiică e o prăpastie neagră.

Intemeiat pe o stare de lucruri limpezită pentru noi, m'am dus, zic, să'i cer mîna, să ne încuscrim, să facem o familie mare și puternică...

Așî... ce stai să vorbești: grecomanul a găsit că e o înjosire pentru el, că și-ar păta onoarea, și-ar compromite reputația făcînd de ginere un fiu de fârșerot. Ai văzut acum în ce hal ne-au adus episcopii și agenții panelenismului?

Sîrmacheși se gîndea la cele spuse de moș Kendra și părea că vrea să'și încordeze toate puterile, de a izbuti să facă să triumfe romînismul, căci ofensa adusă lui Kendra de Lala o simțea acum și el.

Timpul era liniștit, cerul senin și soarele inunda pămîntul cu razele lui arzătoare.

Să ne odihnim puțin la isvor, zise moș Kendra, și amîndoi se așezară pe iarbă, pentru a face cîte o țigară.

Din vecinătatea isvorului începe pădurea.

Cînd ei se așezară pe iarbă, observară o umbră la marginea pădurei, care stătuse pînă aci nemișcată, dar imediat ce i-a văzut, se retrase în tufiș. Dascălul mai ager la privire, observă portul aceluia, ce voia să rămîe necunoscut.

— E Dimce morarul, zise el; o fi avînd nevoie de niscaiva ramuri de brad sau va fi culegînd *„cuculici“* pentru trebuințele caznice și nu vrea să'l știe satu, de aceia se retrase din fața noastră.

Da, era chiar Dimce, care pîndea pe moș Kendra sau pe Tuliu, pus de Simu Birina — căruia îi făgăduise o bună răsplată, dacă va scăpa pe d. Lala de niște hoți, ce vor să'l prade.

Se aștepta să vadă singur pe Kendra, cînd colo el era în tovarășie cu dascălul Sîrmacheși și și-a luat seama că nu'i timpul acum.

Va aștepta o altă ocazie, cînd Kendra va fi

singur, căci Dimce, drept armă n'avea vre-un revolver cu mai multe focuri, ci un simplu pistol mare încărcat cu plumb, arma lui cu care se apăra de lupi.

Il va urmări de la spate și din apropiere era sigur că nu va da greș.

Cît stătură armînii la isvor, urma lui Dimce nu s'a mai zărit.

Să mergem — își ziseră ei și porniră pe aceiași îngustă potecă.

Pînă la stînci nu mai aveau mult.

Mai făcură o distanță de vre-o 200 pași și zăriră pe căpetenii.

Erau toți ocupați, cu mînecile cămășilor suflecate, unii așezînd *„cașul bătut“* în putini, alții tăind în felii brînza cea proaspătă, unii cosînd burdufurile pentru a fi expediate în tîrguri.

Toți priviră curioși la noii sosiți.

Bucuvala, care ardea de dorința să vadă pe moș Kendra, părăsi repede lucrul, și tot asemenea frații lanula, Karapetra, Koli Ghiza și Șcreta.

— Bună dimineața, fraților, ziseră de o dată moș Kendra și Sîrmacheșii. Apoi: v'a luat vreun dor de oaspeți?

— Bine ați venit *„durutilor“*; da ce dor, cum să nu ne fie dor, nouă celor retrași aci în singurătățile aste — grăi Bucuvala.

Ia poftiți și ședeți pe rogojinile noastre — ca la stîni...

Își strînseră mîna prietinește, se întrebară reciproc de sănătate și cum o duc. Apoi păstorii întrebară pe oaspeți curioși și avizi de noutăți.

— Cel puțin, sperăm să ne aduceți veștí bune din comuni.

— Multe și mărunte, fraților, că de aceia am venit în mijlocul vostru. Dar voiu lăsa să

vă spue dascălul asupra scopuluĭ venireĭ noastre, căcĭ el e maĭ meşter la vorbă ca mine.

— Să ne spue de, căcĭ şi noĭ suntem curioşĭ să ştim, căreĭ întîmplărĭ fericite vă datorim această visita.

— Uite ce e fraţilor, grăi Sîrmacheşĭ: Dumineca ce vine, cum ştiţĭ, e serbătoare mare, cînd în şcolĭ se obişnueşte a se încununa silinţele copiilor din cursul unuĭ an. Eŭ actualul dascăl al şcoaleĭ armîne din Magarova cum şi Tuliu, viitorul director al numiteĭ şcolĭ, am hotărît să dăm acesteĭ zile o însemnătate deosebită, făcînd să ia parte la serbare toţĭ Armînĭĭ din triburile prezente în vilaetul Monastiruluĭ; voim să dăm serbăreĭ un caracter naţional prin cuvîntările, ce se vor ţine, pentru ca să dovedim partiduluĭ adversar, care luptă împotriva noastră, că poporul acesta e armînesc, că el e cu noĭ la fericire şi la durere; de aceĭa eŭ, care reprezint corpul didactic şi venerabilul Kendra, care'ĭ expresia poporuluĭ armînesc, am venit aci să vă invităm la serbarea aceasta, pe care am ales-o noĭ să ne afirmăm sus şi tare existenţa naţională, că noĭ suntem stăpînĭ în casa noastră, iar nu străinul, că avem limba şi datinele noastre, pe carĭ nu le vom da nicĭ morţĭ.

Dacă dar şi d-voastră găsiţĭ că e bun şi sfînt ceĭa-ce vrem să facem, v'am ruga să ne cinstiţĭ cu presenţa voastră la serbare, căcĭ noĭ vedem în Fărşeroţiĭ noştri oastea invincibilă a armînismuluĭ, înaintea căreia se vor risipi ca pleava în vînt nemerniciĭ.

Ce ziceţĭ, fraţilor?

Era într'adevăr o tăcere adîncă. Toţĭ ascultaseră cu multă atenţie cuvintele dascăluluĭ isvorite din inimă şi deşi aŭ vrut să isbucnească în repeţite rînduri în urale entuziaste, to-

tuşi nu îndrăsni nimeni să facă nici o mişcare înainte de a fi constatat ce va zice şeful.

Bucuvala, căci el era şeful lor, răpit de cuvintele inimosului dascăl, se repezi spre el, şi într'un elan de înalt patriotism îl îmbrăţişă şi zise:

— Martor îmi e cerul, dascăle, că sărutîndu-te, îmi închipuiu că sărut neamul armînesc, care începe a se redeştepta din somnul letargic.

Imi place să mă plec înaintea unor apostoli luminători de felul teu. Bravo *„cuşuri“* (vere) să trăeşti, să trăiască Tuliu, să trăiască lumina!

— Ura... repetară în cor toţi ceilalţi şi veniră să strîngă mîna dascălului.

— Nu mă îndoiam de patriotismul vostru, fraţi Fărşeroţi, de aceia am toată speranţa în victoria şi triumful cauzei noastre.

Cred că şi voi aţi simţit înjosirea la care este supus armînul din partea adversarilor noştri, cari ne deţin pe fraţi în cătuşele ignoranţei şi întunericului, cari ne stăpînesc pe nedrept biserica.

— Ea trebue să fie a Armînilor, răsună fioros glasul lui Bucuvala.

Moş Kendra avea ochii umezi de lacrimi. Bucuvala, care'l aşezase la dreapta lui, îl bătu pe umeri, apoi îi zise încet: bucură-te Celnice, că te-a învrednicit D-zeu să ajungi a vedea înălţarea neamului nostru prin fiul tău.

— Da, scumpe Bucuvala; acest gînd mă face să lăcrîmez de bucurie; dar mai cu seamă, cînd vă văd pe voi *„gioni“* şi liventi fărşeroţi, şi mă gîndesc la vremile mele... nu ştiu ce dor mă ia după tinereţe.

Ah, de ce nu sunt şi eu tînăr!

— Ţi-i tînără inima, Kendro... nu păcătui...

Timpul prînzului sosise.

— Trebue să vă fie foame, întrebară fărşeroţii.

— Da, venim chiar de la biserică.

— E... apoĭ asta e o fericire pentru noĭ de a lua masa împreună; uĭtaţi-vă colo se 'nalţă o limbă de fum: se frige de cître Guşu al nostru la frigare o vătue; avem şi usturoĭ fraged şi de toate, ce a dat D-zeŭ pentru a putea să ospătăm doĭ oaspeţi scumpi nouă.

Bucuvala dete ordin să se aşeze masa. Intr' un *„pugur“* aveaŭ rachiŭ de fructe, care se obişnueşte la zile marĭ.

Pugurul începu să se plimbe din mînă în mînă, şi înainte de a bea unul făcea urărĭ pentru reuşita serbăreĭ, la care urmaŭ să asiste cu toţiĭ.

Pe toate feţele domnea o veselie comunicativă şi se discuta cu multă aprindere asupra mareluĭ eveniment al zileĭ.

Fărşeroţiĭ aveaŭ familiile lor la Ternova, unde ţineaŭ case cu chirie. Toţi prin urmare trebuĭaŭ să coboare de cu sîmbătă seara în sat, să fie din vreme pregătiţi de marea sărbătoare.

Mergeaŭ pînă acolo cu entuziasmul lor, în cît la caz de vre-o obrăznicie din partea vre unui grecoman, îĭ promiteaŭ să'l pedepsească strașnic spre a da o pildă tuturor.

Intre aceste masa fu terminată.

Dascălul întreţinu pe Ferşeroţi cu maĭ multe subiecte din domeniul istorieĭ romane, atrăgîndu-le atenţiunea asupra străluciteĭ lor originĭ.

Moş Kendra şi Bucuvala se sculaseră şi uriaşul avînd a comunica ceva între patru ochĭ, se retrase cu moşu în partea dosnică a stînilor.

Cînd fură maĭ departe, Bucuvala reluă:

— Doream de mult să te întîlnesc, căcĭ aveam să'ţĭ comunic ceva.

— Spune'mĭ, zise moş Kendra.

— Simu Birina, acum două săptămînĭ, a venit şi ne-a spus că aĭ fi adresat o scrisoare anonimă luĭ Lala, prin care'l amenințaĭ, că dacă

nu'ţĭ va trimite la pripor două miĭ lire, îl veĭ călca: este adevărat saŭ a bătut cîmpiĭ Birina? Eŭ în tot cazul am respins cu indignare afirmaţiunea luĭ şĭ-am calificat-o de calomnie.

— El a îndrăznit să spue una ca asta! întrebă Kendra abĭa stăpînindu-şĭ mînia.

— Da, el.

— E un mişel atuncĭ acest Simu Birina ca şi stăpînul său... Da, am avut un conflict cu Lala şi în urma insulteĭ ce mĭ-a adus, l'am ameninţat că'ĭ voiŭ spînzura cinstea de mare gospodar, dar nicĭ-odată nu m-am gîndit la o asemenea mişelie, de care nu'mĭ închipuesc să fie capabil un armîn.

— Şi care a fost motivul acestuĭ conflict? întrebă Bucuvala.

Şi Kendra 'ĭ nară toată întîmplarea din casa luĭ Lala şi 'ĭ descrise amorul luĭ Tuliu pentru Mia.

— Aşa staŭ lucrurile — făcu Bucuvala clătinînd din cap; acum am început să înţeleg istoria, însă încă nu'ĭ pot şti toate ascunzătorile, totuşĭ sper să desleg ghicitoarea. Cu alte cuvinte, Lala s'a simţit ofensat de a'şĭ da fata după un Fărşerot.

E bine, îl voiŭ face să se simtă prea onorat, nene Kendra. Bine că ştiŭ.

Veniră în mijlocul Fărşeroţilor şi fiind-că ajunsese vremea la nămează, oaspeţiĭ îşĭ strînseră mîna călduros şi'şĭ urară a se vedea sănătoşĭ Duminica viitoare la serbarea şcolară.

IV

O mişcare neobicĭnuită domnea printre locuitoriĭ ambelor comunĭ în ziua sărbătoareĭ Sfinţilor Apostolĭ Petru şi Paul. Partidul grecoman în frunte cu Lala era nedumerit de a şti pentru ce în ziua această se găseaŭ la căminele

lor toţĭ păstoriĭ săĭ, lăsînd turmele în seama celor secunzĭ şi fapt neobicĭnuit încă în alţĭ anĭ, se văzuse lume venită de prin Nijopole, Molovişte, Bitolia şi chiar din Cruşova.

Şi maĭ cu seamă din Bitolia sosise din ajun numeroase familiĭ, carĭ toate la o laltă se întîlnise dimineaţa o parte la biserica Sînta Maria, o altă parte la Sfîntul Gheorghe în Magarova.

Nu'şĭ puteaŭ da seama nicĭ Lala, nicĭ Pişca, nicĭ Bişta şi restul grecomanilor, prin ce împrejurare se găsea lumea aceasta aci, căcĭ nu se serba în ziua aceĭa hramul nicĭ uneĭ bisericĭ. Nu e vorba, Lala ar fi putut afla, ce se petrece între Armînĭ, dacă Mia n'ar fi avut grijă să ascundă invitaţia corpuluĭ didactic cu privire la serbarea distribuireĭ premiilor, după ce a luat cunoştinţă de programul serbăreĭ, despre care a comunicat şi măseĭ.

— Ce zicĭ tu, mamă, a întrebat-o dînsa, să rugăm pe tată să ne însoţească la examen?

— Să nu facĭ o greşală ca asta, fata mea, căcĭ ar fi să ne aprindem focul în cap.

Abia s-aŭ potolit certurile în casa noastră... El nu numaĭ că nu ne-ar însoţi, dar ne-ar opri de a ne duce şi pe noĭ, răspunse Maria cu multă dreptate.

Se înţeleseră dară, să onoreze şi ele această serbare şi spre a nu da de bănuit luĭ Lala, găsiră cu cale să treacă în rîndul vecinelor carĭ comunicase Mieĭ cu entusiasmul în suflet că sunt invitate la serbare şi venise maĭ multe să se informeze, dacă şi Mieĭ i s'a făcut această onoare — ştiind pe Lala ce om era...

— Se putea să nu fim şi noĭ invitaţĭ — răspunse Mia cu zîmbetul binevoitor pe buze şi stabili în mintea eĭ raportul dintre mişcarea aceasta socială şi cauza care o provocase, căcĭ nu se maĭ întîlnise cu Tuliu şi n'a avut de

unde să'ĭ ştie proectele, totuşĭ prin instinct ghicise, că el nu va dormi în urma conflictuluĭ iscat între el şi tatăl eĭ.

Fetele şi femeile din sat aşteptaŭ nerăbdătoare momentul serbăreĭ, pentru că acest eveniment presinta din sine însu'şĭ însemnătatea, ce i-o dedese iniţiatoriĭ şi fiind-că era un caz fără precedent în Magarova.

Apelul şi programul corpuluĭ didactic se comentase în diferite sensurĭ şi în imaginaţia populară luase proporţiile unuĭ spectacol, ce merita să fie văzut.

Poporul se bucura de iniţiativa luată de corpul didactic armîn, însă nicĭ unul nu simţise emoţiunile într'un grad atît de profund ca Mia din ziua cînd s'a vestit prin publicitate de ce urma să se petreacă în ziua de Sf. Apostolĭ.

Într'adevăr, Mia n'avusese un moment odihnă de cum a primit invitaţia.

Nu doar că'ĭ păsa de oposiţia, ce i-ar fi făcut-o Lala, cînd ar fi aflat şi eĭ ceĭa-ce nu ştia, ci la gîndul că va putea şă vadă pe Tuliu al eĭ, vorbind poporuluĭ în numele ideeĭ de naţiune romînă, pe Tuliu pe care nu'l văzuse din seara drameĭ înlăturată, mulţumită curajuluĭ eĭ; o făcea să simtă fiorĭ plăcereĭ sufleteştĭ, să nu poată închide ochiĭ toată noaptea.

Vaĭ, ceasurile carĭ o apropiaŭ de momentul revedereĭ fiinţeĭ iubite, eraŭ atît de însemnate în viaţa eĭ!

Numaĭ cine a trecut prin asemenea împrejurărĭ, e în stare să aprecieze ast-fel de momente, carĭ ţin pe om cu mintea concentrată la fiinţa iubită, pentru care are un cult.

Mia îşĭ simţea în piept bătăile inimeĭ neregulate, faţa i se decolora, aci se impurpura, aci devenea palidă şi simţea un fel de înecăciune, cerul gureĭ i se usca repede, părea cu

totul distrasă în lumea gîndurilor sale, şi orîcît se silea să'şi maschese emoţiunea cu o liniştе aparentă, totuşi se trăda lesne printr'o tresărire bruscă fără voia eî, printr'un gest pripit şi nu la locul luî...

Intr'o asemenea stare sufletească se găsea Mia, cînd înconjurată de maî multe Magarovence, se îndrumase la localul şcoaleî.

Tuşea Ziţa — admiratoarea frumuseţeî sale fizice şi intelectuale, strîngînd-o de mînă, o privi cu dragoste în ochî şi'î observă:

— Tu arzî ca şi cum aî fi după frigurî *„daileana"* noastră, nu cum-va nu 'ţî-e bine?

— Ba mă simt cum nu se poate maî bine, tuşe; ţi se pare; ard, fiind-că poîmîne întrăm în luna luî cuptor şi soarele îşi dă silinţa să coacă toate fructele ostenelelor omuluî... Vino încoa sub umbrela mea, să ne apărăm de arşiţa solară.

Şi Mia dete braţul tuşiî Ziţe.

Femeile ascultară răspunsul Mieî şi fie-care se gîndea la înţelesul cuvintelor eî. Din fiecare casă se vedeaŭ eşind grupurî-grupurî de familiî, învestmîntate în haine de sărbătoare. Portul negru al femeilor în vîrstă, legate la cap cu caftanurî negre, contrasta cu rochiile subţirî de diferite culorî ale fetelor, croite pe talie, orî cu portul pitoresc în alb, cusut la margînî cu ibrişim al Fărşeroţilor saŭ cu acel al Grămostenilor maî închis şi cu ilecurile lor împodobite cu zecî de perechî de nasturî lungăreţî avînd la vîrf adaptat cîte un mărgean.

Pe lîngă această lume a satelor, se maî vedea îndrumîndu-se la şcoală şi numeroşi bărbaţî în antereie de vară de *„chitabie"*, orî în sachourî şi jachete, însă cu toţiî purtînd fesurî pe cap, aceştia din urmă locuitorî aî Bitolieî.

Cînd lumea se apropie de şcoală, strada care ducea într'acolo, fu deodată populată, în cît

la un moment se formă un convoĭ impunător, ca şĭ cum ar fi fost ziua Botezuluĭ.

Romîniĭ cu casele în vecinătatea şcoaleĭ, scosese la cerdacurĭ chilimurĭ şi fie-care îşĭ împodobise stîlpiĭ cu ramurĭ de brad.

In faţa porţilor, corpul didactic construise un arc de triumf, de-asupra căruia fîlfîiaŭ sute de steguleţe tricolore.

Profesoriĭ avizase pe *Muteşeriful,* adică pe reprezentantul Ministeruluĭ instrucţiuneĭ publice invitîndu-l să onoreze cu prezenţa sa această serbare şcolară.

Muteşeriful delegase pe Iusuf Efendi, profesor de limba turcă la liceul romîn din Bitolia.

Corpul didactic din Bitolia fusese iniţiat în cauză şi contribuise moralmente la reuşita deplină a serbăreĭ.

Mia şi soaţele eĭ apucase să intre în curtea şcoaleĭ înainte de a fi capturată strada de lumea amintită.

Cînd Mia a zărit pavilionul din curte construit cu multă artă, în mijlocul căruia se găsea o masă lungă şi pe ea maĭ multe buchete de florĭ în pahare, cununĭ şi numeroase cărţĭ destinate premiilor, simţi un fior; dar sufletul eĭ tremură, cînd zări pe Tuliu în haine negre, în mijlocul colegilor săĭ de luptă, carĭ aŭ salutat-o cu un profund respect.

Răspunse înclinînd uşor din cap, împurpurîndu-se la faţă.

Tuliu la rîndul luĭ tresări înfiorîndu-se. Stătuse la îndoială, dacă Mia va fi în stare să înfrunte orĭ-ce neajuns spre a avea fericirea să o prenumere printre auditoriĭ săĭ; şi acum, cînd a văzut-o, părea transfigurat şi se credea că'ĭ răpit de un cor de îngerĭ şi dus în sborurĭ fantastice.

Nu o văzuse de atîta vreme şi'ĭ era aşa dor de Mia, de draga luĭ Armînă.

Ah, ce n'ar fi dat să se fi putut găsi în apropierea ei, să se uite în ochii cari îl urmăreau misterioşi!

Pînă aci avusese grija discursului său, dar în faţa Mieĭ se simţea inspirat ca de un duh sfînt şi nu mai avu nevoe să memoreze frazele în ordinea cum le aşezase.

Simţea necesitate de a vorbi de iubirea luĭ stîngherită, de d. Lala, care'ĭ purta ură în inimă şi'l dispreţuia pe el un „*gione*" cum nu se găsea altul, pentru că era armîn.

Şi dorul de a'şĭ vedea neamul înălţat, scos din drumul rătăcireĭ — a acesteĭ rătăciriĭ, ce făcuse din amorul luĭ prima victimă — apoĭ dragostea Mieĭ, eraŭ cauze mariĭ, care-l puneaŭ în categoria unuĭ Cicerone, ce urma cu verva luĭ, cu elocinţa'ĭ de maestru, să spulbere pe un Catilina şi în cazul ce'l privea pe protivniciĭ idealuluĭ său naţional.

In faţa acesteĭ lumĭ, care umpluse spaţiul vasteĭ curţĭ, îşĭ luă seamă că nu e chip să maĭ fixeze pe Mia cu toată atenţia, să'şĭ maĭ încrucişeze privirile cu ale eĭ, de aceĭa, pînă a nu începe solemnitatea distribuireĭ, se sui în cancelaria şcoaleĭ, ale căreĭ ferestre răspundeaŭ în curtea tixită de lume.

La una din ferestre îşĭ făcu apariţiunea, prefăcîndu-se că ia seama la numărul cel mare al spectatorilor, cariĭ tot maĭ veneaŭ şi'şĭ luaŭ loc pe ultimele bănci aranjate în ordine.

Mijlocul acesţa a fost dat ca un semn Mieĭ, care îl văzu şi cu sfiiciune privi în jurul eĭ. Lumea convorbea în grupurĭ-grupurĭ, şi toată discuţiunea se învîrtea în jurul persoaneĭ luĭ Tuliu.

Fărşeroţiĭ îl iubeaŭ, pentru că era din aĭ lor şi se mîndreaŭ cu asta.

Mia îşĭ aruncă ochiĭ din noŭ la fereastră, dar cu multă prudenţă — ca şi cum întîmpla-

rea ar fi făcut-o să'şĭ oprească privirea într'acolo.

Văzu pe Tuliu stînd cu mînile cruce pe pept conteplîndu-o în adoraţiune mută.

Dînsa plecă ochiĭ în jos. Simţea necesitate să plîngă în acel moment, dar se înarmă cu tot curajul. Ridică încă odată privirile; de astă dată surprinse pe Tuliu că'ĭ mulţumea cu zîmbetul pe buze şi printr'un gest din cap.

Fărşeroţiĭ in frunte cu Bucuvala ocupaŭ primele băncĭ, cu femeile lor gătite cu paftalele la brâŭ şi cu cicerona (diadema) pe frunte. Şcolariĭ de ambele sexe eraŭ aşezaţĭ in ordine, la dreapta corpuluĭ didactic.

După ce toată lumea se aşezase la locul eĭ, printre carĭ sosise şi din ceĭ rătăciţĭ, la semnalul dat de Sîrmacheşĭ, elevĭĭ intonară imnul Sultanuluĭ, improvizat de Tuliu, şi pus pe note de maestrul Nicol.

Profesoriĭ se sculară în picĭoare; la rîndul luĭ i-a imitat poporul.

Representantul ministeruluĭ şcoalelor salută, aducînd degetele la frunte în numele Padişahuluĭ, ca semn că simţia adîncă mulţumire.

După o mică pausă elevĭĭ intonară: *Trăiască Regele;* cu mic cu mare se ridicară din noŭ în picĭoare, iar la sfîrşit urale şi aplause frenetice spintecară văzduhul, pe cînd tineretul, bătînd din palme şi ţinînd capul întors spre vest, în partea unde îşĭ închipuia că se află situat Regatul Romînieĭ, striga: „Trăiască Romînia“!

Bucuvala auzind pentru prima oară imnul naţional romîn, îşĭ simţi peptul săltînd şi neputîndu-se stăpîni, îşĭ descărcă inima într'o puternică cuvîntare adresată poporuluĭ:

— Fraţilor! strigă el, fraţĭ armînĭ... de acum încolo nu vom maĭ rătăci, căcĭ nu maĭ suntem singurĭ în lumea luĭ Dumnezeŭ. Trăit-am vea-

curĭ în neştiinţă şi întuneric, dar iată că acum ni s'a arătat lumina.

...Şi cu o încordată mişcare a mîneĭ, arătă corpul didactic şi pe elevĭ.

Repet, de acum nu vom maĭ rătăci. Armînĭ suntem, Armînĭ să rămînem! Cel ce'şĭ schimbă neamul pentru interese de nimic, e un păcătos, un blestemat, care părăseşte pe D-zeŭ.

Noĭ ne-am născut Armînĭ, ne închinăm luĭ Christos, ascultăm cu credinţă de M. Sa Sultanul şi iubim cu tot focul inimeĭ noastre ţara noastră mumă, pe fraţiĭ noştri din regat şi pe viteazul lor rege.

Trăiască dar armînimea, trăiască M. S. Sultanul, trăiască Regele Carol!!

Toate privirile fură aţintite asupra luĭ Bucuvala, care în aceste momente de inspiraţiune li se părea un gigant din basme. Profesoriĭ înşişĭ nu se aşteptase la această surpriză din partea uriaşuluĭ Bucuvala, al căruĭ glas fusese ca o trâmbiţă de redeşteptare.

Un strigăt de aprobare porni întîĭ de la profesorĭ, care luă proporţiile uneĭ manifestaţiunĭ monstre din partea poporuluĭ ce nu încetase încă de a striga:

— Să trăiască Bucuvala, trăiască Fărşeroţiĭ!

Acum venea rîndul luĭ Sîrmacheşĭ, care înainte de distribuire, urma să ţie o cuvîntare de deschidere, să arate rolul însemnat ce 'l are şcoala şi influenţa eĭ civilizatoare asupra popoarelor, pentru ca să lase luĭ Tuliu sarcina cea mare: a convingereĭ saŭ a victorieĭ finale. De alt-fel, toţĭ aşteptaŭ nerăbdătorĭ momentul de a auzi graiul poetuluĭ, despre care se dusese vestea că e un orator de frunte.

Timid, Sîrmacheşĭ se ridică de la locul luĭ şi după ce 'şĭ plimbă privirile prin public, grăi:

— Fraţĭ Armînĭ! Faţă cu cele zise de inimosul nostru consătean Bucuvala, ale căruĭ cu-

vinte avură darul să vă electrizeze inimile, sarcina mea e uşurată şi deci nu'mi rămîne de cât a vă vorbi de şcoală şi rolul ei, lăsînd partea cea mai însemnată, care formează ţinta tuturor sforţărilor noastre, să o aducă la îndeplinire colegul nostru Tuliu, al cărui nume vi'l cunoscut în deajuns.

Azistenţa căta cu dor spre Tuliu, apoi îşi întoarse privirea spre moş Kendra, care stătea la dreapta lui Bucuvala.

Sîrmacheşi continuă :

— Şcoala noastră, d-lor, ne-a rechemat la viaţa naţională, ne-a redeşteptat conştiinţa originei noastre, ea ne-a întărit sufletul, ne-a înălţat moralul şi a făcut pe acei ce s'aŭ adăpat la luminile ei să se simtă mîndri de ceia ce simt, să privească cu încredere viitorul.

Un ropot de aplause sublinia cuvintele din urmă ale dascălului, care urmă cu liniştea şi seninătatea ce ţi-o dă convingerea apostolatului :

— De aceia, şcoala merită atenţiunea noastră deosebită. Vă voiŭ descrie o pagină a acesteĭ instituţiuni a noastre cu care ne mîndrim, făcînd o paralelă cu şcoala naţionalităţilor conlocuitoare, carĭ ne dispută dreptul de întîetate, ba chiar cu pretenţia de a ne absolvi—tendinţă greşită, care se razimă pe o temelie şubredă, cu atît mai răŭ pentru ei, — paralelă ce vă va da o idee clară despre ceia ce este şi are să fie şcoala noastră în viitor.

Organisaţia şcoaleĭ la noĭ e pusă pe aceiaşĭ bază ca şi şcoala din Romînia, cu acelaşĭ program, uşurat de istorie şi încărcat cu limbile : turcă, franceză şi greacă, cu 5 ore pe săptămînă pentru cele dintăĭ şi cu 2 ore pentru limba greacă.

Fiind deci încărcat învăţămîntul primar de aci cu treĭ limbi străine şi trebuind a se face

bine toate materiile, adăogarea claseĭ a 5-a era necesară.

Spiritul învăţămîntuluĭ este practic, aşa că în unele şcolĭ armîneştĭ se învaţă şi comptabilitatea, de oare-ce părinţiĭ elevilor fiind industriaşĭ şi comercianţĭ, doresc ca copiiĭ lor să capete în şcoală tocmaĭ ceĭa ce le trebueşte în viaţa de toate zilele.

Corpul didactic primar este cu mult superior celuĭ grecoman şi celuĭ bulgar.

Moralitatea şi curăţenia vieţeĭ, întîetatea corpuluĭ didactic armînesc, faţă de cel grecoman şi bulgar, nu e supusă îndoeleĭ nicăerĭ în Macedonia.

Dascălul nostru înţelege că trebue să fie pilda vie a buneĭ purtărĭ şi'şĭ dă seamă bine că glasul luĭ cu atît va fi maĭ ascultat, cu cît însuşĭ va face şi va fi aşa cum propovăduieşte.

El este iubit şi stimat de popor, şi dacă ar şovăi, atuncĭ n'ar putea trăi în mijlocul poporuluĭ nostru, în inima căruia curăţenia de moravurĭ şi spiritul de ordine sunt domnitoare.

Şi acum să vin la şcoalele potrivnicilor noştri, înfiinţate cu dascălĭ improvizaţĭ, dintre carĭ mulţĭ abia ştiŭ ceti şi scrie.

In şcoalele grecomanilor orele de clasă sunt exclusiv consacrate limbeĭ elene, dar biata elenă e tot aşa de cunoscută profesorilor ca şi şcolarilor.

In limba latină şi turcă aŭ vrut să ne imiteze de ochiĭ lumeĭ, însă fără să le dea vre-o importanţă, aşa că copiiĭ după 11 anĭ de muncă ĭes din şcoală fără nicĭ o cunoştinţă practică.

Acum şĭ-aŭ îndreptat toată atenţia asupra femeeĭ armîne, să ne-o grecizeze dar aceasta nu le va reuşi, căcĭ ea a fost scutul de oţel, stînca de granit de care s'aŭ izbit valurile spumegoase ale unor vremurĭ de restriştе.

Mia, care era cea maĭ atentă printre soaţele

ei, la cuvintele din urmă ale lui Sîrmacheşi, privitoare la femeia armînă, simţi un fior prin oase...

Cu greu se stăpîni să nu dea semnalul unor aplause frenetice şi pieptul ei sălta cu aprindere.

— Tot aşa staŭ lucrurile cu privire la moralitate şi nu doar că grecomanii ar fi decăzuţi, ci amestecul consulilor şi agenţilor propagandei a introdus moravuri urîte în şcoală, cari nu pot determina progresul.

Cînd şefii daŭ asemenea pilde, să n'aibă ele răsunet în şcoală? Să nu se molipsească corpul lor didactic?

Acum, după ce v'am făcut o paralelă între organizaţia celor trei şcoli cum şi între felul de a fi al corpului didactic, cred că sunteţi luminaţi deplin asupra şcoalei noastre ca s'o iubiţi din tot sufletul.

Dar presenţa Dvs. în număr atît de însemnat aci, e o dovadă strălucită că străduinţa noastră n'a dat greş, că v'aţi pătruns de apostolatul nostru.

In numele şcoalei romîne dar, a corpului didactic şi a neamului nostru scump, vă mulţumesc, fraţilor, de dragostea ce aţi avut-o de a ne onora serbarea aceasta, care pune în evidenţă meritul şi silinţa.

Să încununăm, prin urmare, meritul şi să urăm acestor tinere vlăstare viitor, sănătate şi izbîndă în drumul, ce aŭ a străbate pentru binele şi fericirea neamului.

Eŭ m'am mărginit numai la şcoală, Tuliu mă va complecta în multe, cari vă vor interesa mai presus de toate.

Aplausele mulţimei se repetară, animaţia era de nedescris.

Poporul era mîndru cu asemenea magişti.

Cuvintele luĭ Sîrmacheşĭ le mersese la inimă şi printre eĭ îşĭ şoptiaŭ :

— Dacă dascălul Sîrmacheşĭ a vorbit ca un orator, dar ce trebue să fie Tuliu ?

Alţiĭ în grupurĭ discutaŭ :

— Vedeţĭ, fraţilor, ce calităţĭ superioare se găsesc în sufletul acestuĭ popor !

Să maĭ îndrăznească vre-unul să dea *calimera* în loc de *bună dimineaţa* la eşirea din biserică că de n'o păţi-o cu mine, zicea unul vecinuluĭ săŭ.

— Să ni se dea biserica ce ne-o deţin grecomaniĭ, afirmaŭ alţiĭ ; e a noastră, zidită de noĭ ; pentru ce cu din veniturile eĭ să se întreţină silogurile ? Vrem să ne recunoască toţĭ superioritatea, nu vom maĭ îngădui să'şĭ bată joc toţĭ neghiobiĭ de noĭ.

Şi pe tema aceasta se întreţineaŭ în grupurĭ, grupurĭ Armînĭĭ, acolo pe băncile unde se găseaŭ, în tot timpul cît a durat solemnitatea distribuireĭ.

Dar de o dată se făcu linişte şi doară în şoapte îşĭ maĭ ziceaŭ acum : să-l ascultăm, vorbeşte Tuliu.

Intr'adevăr, acesta luase locul luĭ Sîrmacheşĭ, şi acum îşĭ desfăta privirile asupra mulţimeĭ, pe care o stăpînea, o ademenea cu vorba, o fermeca cu glasu-ĭ melodios, o electriza cu entusiazmu-ĭ.

Avea ceva măreţ în înfăţişarea sa acest mîndru Fărşerot, ceva din esenţa cu care sunt plămădite firile acele menite să revoluţioneze spiritele prin puterea şi harul ce le dă creatorul, cărora veacurile se închină cu respect şi admiraţie.

Insoţindu-şĭ prima frază de un gest frumos, auditorul, care'l asculta, avu măsura talentuluĭ săŭ oratoric.

Bietul moș Kendra se făcuse mic de tot și nu-i venia să-și recunoască fiul.

Mia era răpită, transportată cu sufletul și se simțea mîndră între soațe, la gîndul intim că ea e aleasa eroului zileĭ acesteia, ce avea să fie consacrat întîiul și alesul naținneĭ sale.

— Bine a făcut colegul meŭ de v'a vorbit de școală, frați armînĭ, începu Tuliu, căcĭ eŭ nu mă voiŭ ocupa de cît de noĭ, să ne cunoaștem maĭ bine cine am fost și ce suntem...

Cînd am văzut cum aĭ noștri sunt împărțițĭ în două tabere, că se sfîșie între eĭ ca lupiĭ, noĭ propovăduitoriĭ luminеĭ, am hotărît să eșim din reservă, să întîmpinăm răul cu bărbăție, să ne unim în cuget și simțire, și pentru aceasta am ales ziua de azĭ.

O idee falșă, o cangrenă sîngerîndă, evocătoare morțeĭ, a fost inoculată în inimile Armînilor de către potrivniciĭ noștri.

De influența eĭ dezastruoasă nu 'și-aŭ dat seama părinții și aŭ primit-o de bună cu ochiĭ închișĭ, fără să se gîndească că aŭ vîrît în rîndurile lor blestemul și urgia, determinînd ură de moarte între frați și fiĭ, între soți și soțiĭ, între familiĭ și societatea întreagă.

Să ne ridicăm cu mic cu mare, să ne curățim trupurile, să ne întărim sufletele și strîngîndu-ne rîndurile, să ne dăm mîna frați cu frați, jurînd pe viul D-zeŭ că vom rămîne ceĭa ce suntem : Armînĭ !

— Ura, trăiască Tuliu, se auzi un glas puternic, care fu imitat de mulțime.

Era uriașul Bucuvala, ale cărui priviri se umeziseră de lacrimile bucurieĭ la auzul celor zise de Tuliu, care urmă :

Legionariĭ Romeĭ, ale căror moaște sfinte nouă zac pe acest pămînt, fondatoriĭ Cruxnoveĭ, Abileĭ, San-Marineĭ, cuceritoriĭ Corintuluĭ, Consuliĭ

carĭ aŭ dus în depărtare faima Eterneĭ cetăţĭ, sunt strămoşiĭ noştri.

Sîngele, avîntul şi vitejia lor se strecoară neîntrerupt în vinele noastre.

In anul 27 înainte de Christos, consulul L. Mummius, sfărămînd Corintul, declară ţara cucerită de provincie romană.

Şi pe cînd consuliĭ Romeĭ cucereaŭ provinciile balcanice şi le supuneaŭ legilor eĭ, altoind printre puternicele triburĭ tracice viţa romană, acelaş lucru îl făcea şi Traian, altoind sîngele roman în poporul Dacilor, frate cu cel tracic şi ast-fel ne-am format Romînĭi şi Armînĭi, ceĭ dintîĭ la stînga Dunăreĭ, ceĭ de aĭ doilea la dreapta şi ne-am desvoltat ca doĭ brazĭ dintr'o tulpină.

Intre aniĭ 270 şi 275 romanizarea peninsuleĭ balcanice fu puternic ajutată prin trecerea uneĭ părţĭ de coloniştĭ din Dacia Traiană de către Impăratul Aurelian, iar la 330 latinizarea era atît de însemnată în cît s'a putut crea un imperiŭ de răsărit sub Constantin cel Mare, în cît şi Greciĭ îşĭ uitaseră originea şi se numeaŭ Romeĭ, adică Romanĭ.

Odată cu ruperea bisericeĭ de răsărit cu cea de apus, Armînul n'a maĭ putut auzi graiul săŭ în biserică, ci cel grecesc, pe care nu'l înţelegea, precum nu'l înţelege niciĭ azĭ.

Urmaşiĭ legionarilor romanĭ fură condamnaţĭ să nu'şĭ maĭ pótă practica cultul. Şi totuşĭ, acest popor tenace, înzestrat cu marĭ virtuţĭ casnice, economice şi ostăşeştĭ, şĭ-a păstrat nu numaĭ limba, datinele şi credinţele strămoşeştĭ, ci şi conştiinţa limpede de a fi scoborîtor din coapsele impărăteştĭ ale Romeĭ, deşi maĭ bine de 10 veacurĭ n'a auzit în biserică niciĭ măcar „sfinte D-zeule“ !

Cu toate acestea, Armînul a ţinut şi ţine cu peptul în contra valurilor, căcĭ chiar în timpu-

rile cînd imperiul bizantin era încă tare, Armînii, deşi sufleteşte făceaŭ parte din biserica de răsărit, politiceşte îşĭ trăiaŭ încă viaţa lor, ast-fel aŭ dat naştare la regate ca cel al luĭ Ioniţă, cîrmuind prin principiĭ şi ducii lor Tesalia, Epirul şi o parte a Macedonieĭ, cum aŭ fost principatele: Megalo-Vlahia şĭ Anovlahia.

Aparţinînd sufleteşte bisericeĭ de răsărit, cînd li s'a strigat că creştinătatea e în pericol, aŭ sărit îndată Armînii, viteji ca Marcu Bociar, Diacu, Odiseŭ, Andrutu Veruţiu, cel de la Gracia, Palaşca Bajdechi, Dracu, Giavela, Griva, Bucuvala, Jaca şi atîţĭ alţi eroĭ, carĭ s'aŭ luptat la 1821 şi 1854 şi cu care se mîndreşte Grecia — dîndu'ĭ drept fiĭ eĭ.

Ce de sînge armînesc,fraţilor, a curs în timp de un veac numaĭ!

Şi pentru ce curs-a generosul sînge al eroilor valahĭ! Pentru Elada, pentru liberarea Greciei — ĭar poporul nostru a ajuns în schimb meterezul clerului grec, umblînd să'l dizolve prin blesteme şi fiind-că nu tuturor le pasă de strîmbăturile panglicarilor, iată-ne poporul desbinat în două tabere vrăjmaşe: în armînĭ neaoşĭ şi grecomanĭ, gata de a se nimici...

O parte, în care aŭ isbutit să'ĭ altoiască în inimă microbul renegăreĭ, merge cu fanatismul pînă acolo în cît suntem nevoiţĭ pe de o parte, să suferim ruşine în faţa lumeĭ că printre noĭ se găsesc trădătorĭ de neam, renegaţĭ, iar pe de altă parte, să ne aşteptăm din partea lor la tot felul de batjocurĭ, răspunzînd la amorul nostru prin dispreţ, ba chiar şi prin atentate la viaţă...

Tuliu se opri un moment şi privi spre Mia, cu ochiĭ rugătorĭ, ca şi cum ar fi vrut să'ĭ zică: îţĭ cer ertare, dragă, dacă am trecut marginile pe unde mĭ-era permis să trec.

Mia îl pricepu cam ce vrea să zică prin tă-

cerea luĭ, de aceĭa, neputîndu'şĭ stăpîni avîntul inimeĭ, ea fu cea dintîiŭ care dete semnalul unor aplauze, ce în curînd se transformară într'un delir.

Femeile o întrebaŭ: ce a zis dragă Mie, ce a vrut să înţeleagă cu cuvintele din urmă, iar ea, împurpurîndu-se la faţă, le răspunse continuînd să aplaude:

— Ce a spus a fost un mare *adevăr*...

Tuliu, observînd că e aprobat de Mia, urmă:

— Nu vroĭ să abuzez de răbdarea d-voastră. Am căutat să fiŭ cît se poate de scurt în expunerea mea; dar am credinţa că în urma celor ce aţĭ auzit despre trecutul nostru glorios, veţĭ porni la căminele voastre întăriţĭ sufleteşte, purtînd fie-care o amintire neştearsă de tot ce am făcut astă-zĭ şi că la nevoe veţĭ şti să vă faceţĭ datoria de soldaţĭ credincioşĭ aĭ naţiuneĭ noastre.

Poporul era luminat acum cine e, Tuliu îĭ arătase oglinda clară a trecutuluĭ luĭ istoric, de aceĭa se ridicară toţi şi din pĭeptul fie-căruia isbucniră urale, pe carĭ vîntul, ce adia, le ducea departe, trecîndu-le peste hotarele comunelor.

Bucuvala, cel dintîĭ, se repezi la Tuliu şi'l sărută pe frunte, apoĭ pe rînd fraţiĭ Ianula, Şcreta, Carapetra, Coli-Ghiza; membriĭ corpuluĭ didactic îĭ strîngeaŭ călduros mîna.

Dar nicĭ femeile şi nicĭ fetele nu se putură opri de a nu felicita pe Tuliu printr'o strîngere de mînă.

Iată şi pe Mia făcîndu'şĭ loc printre soaţe; se apropie de Tuliu, îl strînse de mînă şi grăi cu solemnitate:

— D-zeŭ să te protege, *gione*; înălţătoarele'ţĭ cuvinte ne-aŭ pătruns adînc în suflet şi te asigur, în numele meŭ că la orĭ-ce împreju-

rare ne veţĭ găsi alăturĭ de d-v. pentru triumful şi mărirea neamuluĭ nostru.

Tuliu lăcrima. Şi cum ar fi putut face alt-fel...

Era doar Mia acea, care'l strîngea de mînă şi'ĭ vorbea.

Multe din femeĭ şi fete, carĭ asistase la această scenă, avură şi ele lacrimĭ în ochĭ, fără să ştie de ce lăcrima Tuliu.

Mama Mieĭ îşĭ exprimă admiraţiunea şi iubirea către Tuliu, înălţîndu-se din călcîie şi sărutîndu'l pe frunte ca pe un fiŭ al eĭ ales.

Şi pe cînd lumea înflăcărată de cuvîntarea luĭ Tuliu, defila pe dinaintea luĭ şi fie-care căuta să'şĭ manifeste sentimentul iubireĭ şi devotamentuluĭ printr'o strîngere de mînă, dinspre porţile curţeĭ şcoaleĭ venea cu paşĭ grăbiţĭ Musa, vestitul gavaz al luĭ Apostol Mărgărit, care se opri în dreptul luĭ Tuliu şi'ĭ predete o scrisoare în plic, apoĭ stătu reverenţios în faţa'ĭ, aşteptînd răspunsul.

— Necesită vre-un răspuns grăbit, Musa, întrebă Tuliu.

— Citeşte şi veĭ vedea ; ceĭa-ce ştiŭ e că chiar astă seară urmează să coborĭ cu mine la Bitolia ; uite şi calu pe care aĭ să călăreştĭ, ţi l-am adus eŭ.

Maĭ curios de cît luĭ Tuliu chiar, răspunsul luĭ Musa uimi nu maĭ puţinĭ pe Fărşeroţĭ, carĭ doreaŭ ca în acest moment să nu maĭ survină nicĭ un eveniment străin, care să le ştirbească mulţumirea şi fericirea, ce o simţeaŭ în apropierea luĭ Tuliu, căcĭ eĭ doreaŭ să-l ia la stînĭ chiar.

Dar Tuliu deschise plicul nerăbdător, luă seama la semnătură şi constată că scrisoarea venea din partea elevilor liceuluĭ romîn din Bitolia, în numele cărora semna secretarul Caraia.

Emoţionat cum era, nu fu în stare să pă-

trundă rostul scrisoareĭ, destul că ştia atîta că de la cine e, şi că Musa avea însărcinarea să'l aducă la Bitolia, dacă nu în seara aceĭa, în revărsatul zorilor cel mult să fie acolo.

Se împărtăşi sensul scrisoareĭ Fărşeroţilor şi lumeĭ, ce se găsea de faţă, dar eĭ nu se mulţumiră cu atîta, pentru ca el să se despartă aşa de uşor de eĭ, de aceia strigară:

— Vrem să ştim şi noĭ cuprinsul, pentru care motiv să ni te smulgă tocmaĭ acum...

In faţa acestor argumente, Tuliu ceti:

Scumpul nostru camarad,

„Un eveniment important, ce se desfăşoară în Bitolia şi care prezintă cea maĭ mare însemnătate pentru noĭ, venim să ţi'l comunicăm şi ţie.

Iată de ce e vorba: Preotul Petre Dima săpîndu'şĭ via, situată pe dealul Bucoveĭ şi pe ruinele anticeĭ cetăţĭ Pella, capitala regatuluĭ luĭ Arhelaos, bunul luĭ Alexandru Macedon, a descoperit un monument roman, din timpul consulatuluĭ luĭ Paul Emiliu.

E un sarcofag de marmoră grandios şi literele de pe lespedea, ce formează capacul, sunt citeţe, ca şi cum ar fi fost de erĭ săpate. In năuntru s'aŭ conservat minunat de bine odoarele familieĭ patriciene, străbună nouă, cum şi osemintele eĭ.

Intregul oraş şi chiar naţionalităţile străine aŭ defilat şi defilează în faţa monumentuluĭ, descoperindu-şĭ de departe capul şi vorbind cu respect de aceste comorĭ arheologice.

Ne am hotărît să facem un tedeum la faţa loculuĭ, cu care ocasie să ne afirmăm prin cuvîntărĭ originea noastră, pentru ca să se vadă de străinĭ cuĭ aparţine acest pămînt prin moştenire.

Cursul superior al liceuluĭ nostru îţĭ dă man-

datul să'ĭ represinţĭ gîndirea şi simţirea în faţa lumeĭ cu ocazia acestuĭ tedeum, care va avea loc mîne între 2 şi 4 p. m.

Ne zorim să intrăm în posesia monumentuluĭ, pentru că fraţiĭ noştri rătăciţĭ, aşa zişiĭ grecomanĭ, înştiinţaţĭ de proectele noastre, ar fi hotărîţĭ să facă o contra-manifestaţie.

Nu ştim care le-o fi gîndul, noĭ în tot cazul urmează să fim pregătiţĭ şi la postul nostru. E de datoria noastră de a apăra chiar cu preţul vieţeĭ acest monument strămoşesc şi să nu'l lăsăm pe mîna străinilor, care, prin cine ştie ce manopere frauduloase, ar putea să facă a se crede că e al lor, că le aparţine.

Noĭ ne bizuim pe curajul nostru şi pe dreptatea causeĭ, ce apărăm; de aceĭa, orĭ-ce ar gîndi potrivniciĭ noştri, nu ne temem de nimica.

In rîndurile noastre se găsesc muntenĭ din Perivoli, Avdela, San-Marina, apoĭ numeroşĭ Grămoşteni şi Fărşeroţĭ, cu un cuvînt suntem destuĭ la număr, în cît chiar de ar isbucni vreun conflict, frate cu revoluţia, suntem siguri a fi stăpînitĭ situaţieĭ.

Cum vezĭ, prezenţa ta în mijlocul nostru e imperios cerută.

Credem că veĭ fi terminat datoria ta acolo.

Repezĭ dar în mijlocul nostru, căcĭ o datorie maĭ mare te aşteaptă aci.

In speranţa de a ne revedea pe mîne, te îmbrăţişăm cu dor."

Semnat în numele tuturora:
Secretar, Caraia.

După ce sfîrşi de cetit scrisoarea Tuliu, Bucuvala strigă:

— Apoĭ dacă'ĭ vorba de aşa ceva, mergem şi noĭ; vrem să sărutăm şi noĭ urmele strămoşeştĭ.

E... ce ziceţi fraţilor, nu-i cu drept să fim şi noi lîngă Tuliu?

— Da, da, să mergem, grăiră capiĭ stînelor luĭ Lala, precum şi toată lumea, ce se găsea de faţă şi ascultase cuprinsul scrisoareĭ.

— Tedeumul saŭ serbarea pentru monument, dacă e armînească, trebue să fie impunătoare prin prezenţa întregeĭ suflăriĭ armîneştiĭ. Apoĭ noi vom asigura şi liniştea de care va fi nevoie, căcĭ nu'mĭ vine a crede să nu se turbure apa rîuluĭ cînd de sus plouă torenţial, adaogă Bucuvala, făcînd aluzie la grecomaniĭ.

Apoĭ încheie:

— Bine spun flăcăiĭ în scrisoarea lor; eĭ aŭ dreptate. De aceĭa, haidem să îmbucăm ceva, şi zorile zileĭ să ne găsească la Bitolia.

— La bună vedere, fraţilor, le zise Tuliu, îngrijorat de vestea, ce primise.

Pe mîne la liceŭ.

Apoĭ se despărţiră.

Cînd să se strecoare din poartă afară, pentru a se îndruma pe stradă, iată şi Mia pe urma luĭ. Ca şi restul lumeĭ, dînsa auzise cuprinsul scrisoareĭ şi ştia acum noua sarcină, ce i se impunea luĭ Tuliu de către tineretul armînesc şi de aceĭa voia să fie martoră pînă la fine la triumfurile dragului eĭ. Se dete binişor pe lîngă el şi 'ĭ zise pentru a fi auzită de toţi:

— D-zeŭ să-ţĭ ajute, să aĭ aceiaşi izbîndă precum aĭ avut-o în mijlocul nostru.

Tuliu surîse cu blîndeţe şi înclină uşor din cap, în semn de mulţumire, pe cînd Mia, fiind acum foarte aproape de dînsul, îĭ şopti fără să fie auzită de lumea din prejur:

— Voiŭ fi în apropierea ta...

Tuliu rămase uimit.

Felul acesteĭ armînce eşia din sfera comună a femeilor cunoscute de el pînă acum.

Incepu a o privi cu ochiĭ minţeĭ, înconjurată

de aureola acelor femeĭ celebre, carĭ s'aŭ ilustrat în istoria omenireĭ.

V

Vestea celor petrecute la şcoala din Magarova străbătuse ca fulgerul în Bitolia.

Imaginaţia omuluĭ de sud, sub influenţa splendorilor natureĭ, e fecundă şi un fapt de multe orĭ neînsemnat, o persoană cu o doză de fantasie, e în stare să'l prezinte auditoruluĭ ca un eveniment, gata să alcătuiască subiectul uneĭ epopeĭ, dacă ar veni să se resfrîngă prin prizma artistuluĭ.

Trubădurĭĭ făuresc cîntecc poporane dintr'o întîmplare veselă saŭ tristă, iar cînd situaţia e ridicolă, eĭ aŭ la îndemînă satira cea maĭ amară.

In ziua următoare, geniul poporuluĭ amesteca în cîntecele sale numele luĭ Tuliu şi ecoul lor străbătuse în Bitolia, unde spiritele grecomanilor eraŭ înfierbîntate din cauza tedeumuluĭ, ce se svonise că voesc să'l facă armînĭĭ la monumentul descoperit.

Mulţĭ din armînĭĭ rătăciţĭ asistase la serbarea din Magarova ca spionĭ aĭ propagandeĭ şi luase note de ambele cuvîntărĭ, ce se ţinuseră, şi în zorĭĭ zileĭ, coborînd în Bitolia, comunicase fraţilor lor întru credinţă şi principiĭ cu amănunte complecte, despre tot, ce s'a desfăşurat la Magarova.

Adevărurile crude pentru eĭ, spuse de Tuliu, în faţa unuĭ popor întreg, care începea să se lumineze, turbura grozav pe grecomanĭ şi la auzul acestor veştĭ, îşĭ făceaŭ reproşurĭ de a nu fi luat măsurĭ din vreme să preîntîmpine *„rĕul“* şi să zădărnicească proectele fărşerotuluĭ *Tuliu* pe care l'ar fi înghiţit într'un pahar cu apă, de s'ar fi putut.

— Dar el a fost chemat prin Musa să vie urgent în Bitolia, şi i-aŭ dat mandat să vorbească la tedeum în numele armînimeĭ, grăiră în cancelaria Eforieĭ greceştĭ maĭ mulţi copoĭ trimişĭ în recunoaştere.

Aceştia eraŭ: Ghiorşe, fiul unuĭ brutar din *Şiroc-Socac* în vîrstă de 28 anĭ, dascăl salariat de Eforie, Blacioti, elin infocat din Blaţa, Lambru, Naca şi Papa-Naum, toţĭ apostolĭ fidelĭ aĭ elinismuluĭ.

Pe lîngă Eforĭ, se adunase aci în păr, toată floarea grecomanilor şi după ce ascultară cu multă atenţie veştile, ce li-se comunicară, cu privire la mişcarea armînilor, se hotărî în de comun acord ca toţĭ elevĭĭ gimnazialĭ să meargă in corpore, conduşĭ de profesorĭ ca Ghiorşe şi ceĭ-l'alţĭ, la via preotuluĭ Dima, spre a se lua în posesiune monumentul, ca unul ce s'a găsit pe pămînt grecesc... şi prin urmare aveaŭ dreptul la o asemenea moştenire.

Apoĭ fură de acord de a combate acţiunea armînilor şi prin discursurĭ demosteniane să presinte situaţia lor ridiculă din toate punctele de vedere.

— Trebue să facem un reviriment în opinia publică, să stîrnim dispreţul eĭ în potriva unor cuţo-valahĭ, a căror limbă e soră cu acea a ţiganilor, să le tăiăm de unghişoară.

Ghiorşe şi Blacioti eraŭ învestiţĭ cu puterĭ discreţionare să combată „aberaţiunile“ luĭ Tuliu şi Sîrmacheşĭ.

Prin ceĭ presenţĭ se aducea la cunoştinţă tuturora că la ora 2 p. m. să se găsească toţĭ urmaşiĭ luĭ Pericle, şi de la el încoa, în vasta curte a gimnaziuluĭ, de unde vor porni spre Bucova între 3 şi 4 p. m. şi se punea mare grabă în toată această afacere ca să n'apuce să le-o ia înainte armîniĭ, căcĭ atuncĭ causa era perdută.

In ziua aceea, lumea din Bitolia avea ase-

mânarea unor valuri impetuoase, ce se mişcă unele împotriva altora.

Intr'o parte armînii, carĭ se compuneaŭ din pătura cultă, cu tineretul luminat în frunte şi Fărşeroţii oerĭ ; în cea-l'altă parte asemenea un alt tineret, instruit în şcoalele greceşti şi educat în sens anti-naţional, căcĭ pînă la unul eraŭ armînĭ rătăciţĭ, renegaţĭ şi orăşenĭ industriaşĭ din breasla cizmarilor subţirĭ, croitorĭ, chiurcĭĭ, (cojocarĭ subţirĭ), fefcĭĭ (negustorĭ de fesurĭ) şi emborĭ cu multă dare de mînă, toţĭ filo-elenĭ.

Şi unĭĭ şi alţĭĭ aveaŭ presimţirea că mergeaŭ să cucerească ceva... Şi unĭĭ şi alţĭĭ aveaŭ idee că aŭ de revendicat un drept... De aceĭa, fără să li se dea vre-un ordin de sus, se înarmase fie-care cum putuse şi pe ascunselea, căcĭ creştinĭĭ n'aŭ dreptul să poarte arme pe faţă în imperiul otoman.

Ast-fel, se puteaŭ vedea tinerĭ în floare purtînd ascuns în brîŭ, sub antereŭ saŭ vestă, vre-un pumnal, orĭ pistol, alţĭĭ învîrtiaŭ în vînt şi plesneaŭ din bice, orĭ vre-un baston plumbuit, şi unul de la altul se entusiazmaŭ şi 'şĭ şopteaŭ :

— Să vie numaĭ cuţo-vlahiĭ, că le arătăm noĭ.

Dacă ar fi fost să meargă în contra vre-uneĭ alte seminţiĭ, n'ar fi avut acelaşĭ curaj, negreşit; dar cum în tabăra adversă eraŭ rude, verĭ, nepoţĭ şi chiar fraţĭ, se ştiaŭ unĭĭ pe alţĭĭ şi nu duceaŭ grija înfrîngereĭ orĭ a vre-unuĭ dezastru, ce nu şi-l puteaŭ închipui.

O idee determina această mişcare socială şi nicĭ de cum vre-o stare precară economică.

Aicĭ nu ştia nimenĭ ce însemnează împuţinarea orelor de lucru saŭ mărirea salariilor, puncte de căpetenie, ce determină grevele socialiste în zilele noastre.

Acolo lumea gravita împrejurul unuĭ ideal naţional, pentru care o parte din armînĭ intrase

în luptă şi iată de ce un popor de aceĭaşĭ origină, era divizat în două tabere vrăjmaşe, gata să se extermine şi să provoace o revoluţiune socială în imperiul otoman, aĭ căruĭ guvernanţĭ nicĭ nu visaŭ de ce se clocește ca să ia măsurĭ din vreme, să preîntîmpine răul.

Şiroc-Socac, strada principală a Bitolieĭ, care dă spre marile căzărmĭ, era înţesată de lume de toate vîrstele.

La fie-care fereastră a edificiilor din zisa stradă, se vedeaŭ maĭ multe capete de femeĭ şi fete marĭ, de bărbaţĭ, printre carĭ răsăria şi cîte un chip cărunt.

Se ştia de tot oraşul că liceele romîn şi grec se găseaŭ în ajunul unuĭ mare proces şi fiindcă nu puteaŭ să prevadă de partea cuĭ va fi victoria, se grămădise în tot lungul stradeĭ, să vadă, carĭ sunt maĭ numeroşĭ, cine va defila întăĭ, ce va urma apoĭ.

Nicĭ poliţia n'avea idee de toate aceste.

Din zoriĭ zileĭ încă, Fărşeroţiĭ în frunte cu Bucuvala, cum şi lumea, care asistase la serbare, populase curtea liceuluĭ romîn.

Voinicĭĭ din Perivolĭĭ, Avdela, San-Marina, Cruşova, Nijopoli, Gopeşĭ, Aminciu şi Resen, toate comune armîneştĭ, cînd aŭ văzut pe Tuliu în mijlocul lor, izbucniră în urale entuziaste, ce făcură să se cutremure pacînicĭĭ israeliţĭ de peste drum, pînă cînd şi dervişiĭ de la geamia din spatele liceuluĭ fură atenţĭ şi căutaŭ pe Musa, să le explice pe limba lor, ce însemnează acest zgomot.

Printre elevĭĭ muntenĭ fraţiĭ Guşu şi Sterghiŭ Perdich, deşi eraŭ în cursul superior, totuşĭ îşĭ păstrase portul lor şi nu se orăşenise încă, astfel că înfăţişarea lor aducea cu a unor voevezĭ din basme. Apoĭ maĭ eraŭ fraţiĭ Papa Hagi, Paul Hagi Joga, un voinic Veghiot, Sverca, Hercule şi Leon — cel ce da cu barda în lună — iar

printre Gopeşenĭ, Nijopolenĭ şi Crusovenĭ răsărise în floare Pucerea, Otto, Cosmu, Hrisiclu, Şunda, Ghicu, Foni Capsalĭ şi alţiĭ.

Dăut şi Caraia Şcodreanul eraŭ singuriĭ profesorĭ prezenţĭ, carĭ urmaŭ să conducă tineretul la faţa loculuĭ.

Prezenţa fărşeroţilor şi a lumeĭ, ce coborîse din Magarova îmbărbătă pe elevĭ.

Numărul armînilor atingea cifra de 200.

Indată ce se văzură cu toţiĭ în curtea liceuluĭ Caraia, secretarul, vorbi:

— La început nicĭ că ne-am gîndit să facem vre-o paradă din faptul descoperireĭ monumentuluĭ roman sub ruinele cetăţeĭ Pella.

Ne-am sfătuit între noĭ să mergem răzleţiţĭ în grupurĭ, grupurĭ într-acolo, ca să nu bată la ochĭ potrivnicilor noştri, ast-fel se explică motivul, ce ne-a făcut să nu maĭ invităm lumea formal la tedeumul, ce ne-am pus în gînd să'l oficiem, potrivit credinţeĭ noastre, pentru ca la urmă să comunicăm celor în drept rezultatul cercetărilor noastre în domeniul arheologic.

Dar prezenţa D-v. vine să ne schimbe programul. Vom porni decĭ in corpore la ora 1 p· m. purtînd în frunte drapelul liceuluĭ, care va fi înconjurat de un stat major, urmat de D-v. armînĭ!

Preotul Papa Dima, un armîn neaoş, proprietarul loculuĭ, se va găsi acolo să oficieze serviciul, după aceĭa Tuliu va vorbi în numele tuturora, şi sperăm să nu'ĭ lipsească inspiraţiunea momentuluĭ.

— Vă mulţumesc de onoarea ce-mĭ faceţĭ, D-le Secretar, şi voiŭ şti să'mĭ fac datoria, întrerupse Tuliu.

— Nu ne-am îndoit de inimoşia D-tale Tuliu, de aceĭa găsesc bine venită ocaziunea să'ţĭ adresez călduroasele noasrre felicitărĭ pentru

triumful repurtat în Magarova pe tărîmul culturei naţionale.

De dimineaţă chiar, ne-aŭ sosit frumoase veştĭ din Magarova la *Vlah-Kafe*, unde corpul nostru obicĭnueşte să'şĭ ia cafeaua şi să citească ziarele romîne, ce sosesc cu ultima poştă.

Ştim tot ce s'a petrecut pe ziua de erĭ în Magarova, care, putem s'o spunem cu siguranţă, e cucerită pentru totdeauna. Afară de lumea noastră de faţă, credem să asiste la tedeum şi mulţĭ Bitolienĭ. Momentul de a repeti acţiunea din Magarova e binevenit şi noĭ trebue să profităm de el. Mişcarea aceasta, cum vedeţĭ, e pornită dintr'o necesitate a vremeĭ în care trăim, de cît prin v'ro sforţare din partea cuĭva. In privinţa ordineĭ şi a atitudineĭ noastre cavalereştĭ, cred că e inutil să ne ocupăm, de oare-ce ordinea şi bunul simţ ne guvernează. Acestea aveam de zis, înainte de a ne despărţi, pentru a ne revedea la 1 p. m., timp, ce-l credem suficient de a'l întrebuinţa fie care cu prînzul.

In urma acesteĭ cuvîntărĭ de ocazie, intendentul sună clopotul, care vestea pe elevĭ că sunt aşteptaţĭ la masă. Se grăbiră dar să treacă în sofrageria internatuluĭ, avînd în frunte pe Tuliu, Caraia şi Dăut.

Fărşeroţiĭ se aşezară sub umbrarul din curtea liceuluĭ, preparaţĭ cu proviziunile lor pentru ale gureĭ.

Era un tablou impunător să'ĭ fi văzut cum îşĭ împărţeaŭ între eĭ urda, brînza şi *bubota* (mălaiul) şi alte mărunţişurĭ şi cum tot tăcuţĭ ca la stînĭ, după ce-şĭ făcuse cruce Bucuvala şi l-aŭ urmat ceĭ-l-alţĭ, cum aŭ început a gusta cu poftă din bucate.

Eĭ aŭ avut vreme să se odihnească bine pînă ce să se întoarcă lumea, care plecase să prînzească prin familiĭ saŭ la birturĭ.

Intre elevĭ şi profesorĭ, în timpul acesta, se stabileaŭ punctele principale pe carĭ avea să le desvolte Tuliu.

Intre 11 şi 12 a aceleĭ zile, deşi era sfîrşit de Iulie, începuse totuşĭ să adie un vînt răcoritor din spre Peristera, ast-fel că lumea doritoare de a vedea defilarea liceelor, se grămădise pe strada cazărmilor. In colţul stradeĭ Eximezar se vede o casă impunătoare cu treĭ caturĭ şi două faţade, ce daŭ în cele două strade. Balconul din strada mare al acesteĭ case era înţesat de lume. Primul rînd era ocupat de un mănunchiŭ de domnişoare, carĭ se întreţineaŭ nerăbdătoare asupra evenimentuluĭ zileĭ.

Ele ştiaŭ totul ce se pregătea în rîndul grecomanilor; aflase că eĭ sunt înarmaţĭ şi grija le era mare, de a şti, dacă Armînii sunt pregătiţĭ să pareze orĭ-ce lovitură.

— Ce vor face armînii noştri, dacă vor fi surprinşĭ nepregătiţĭ, dragele mele — întrebă una.

— Nu'ĭ cu putinţă, dragă Mie, căcĭ ea era acea care întrebase, îĭ răspunse Domnica. Armînii noştri aŭ prevăzut totul...

— Asta o presupui tu, Domnico; dar eŭ banuesc contrariul şi de aceĭa mă gîndesc, n'ar fi bine oare să'ĭ prevenim?

— Atuncĭ să aşteptăm aci şi cînd vor trece, îndată ce'ĭ vom zări din depărtare, să ne dăm jos şi să le şoptim în drum din treacăt, să fie prevăzătorĭ, să evite scandalul, interveni Marionca, surioara Domnicăĭ.

— Şi dacă nu vor putea să'l evite din cauză că va fi prea tîrziŭ, întrebă din noŭ Mia.

— Ştiŭ şi eŭ ce să maĭ zic, închee Domnică.

— Ce oră este, fetelor, zise Mia.

— Un-spre-zece şi jumătate,

— Avem timp reluă Mia. Ştiĭ ce, Domnico? Noĭ amîndouă suntem iute de picior, haidem la liceŭ să le comunicăm planul grecomanilor.

Ce ziceţi, mamele noastre, nu'i bună ideia mea?

— Atunci repeziţi-vă pînă mai e timp, răspunseră Maria Moscopolita şi Lena, mama Domnicăi.

— Să mergem, grăi Mia, şi amîndouă fetele coborîră treptele şi într'o clipă fură în stradă.

— Grăbeau svelte amîndouă, strecurîndu-se prin lume, ca şi cum nimic nu le-ar fi interesat din cele ce urma să se întîmple. In zece minute fetele ajunseră la poarta liceului, unde Musa gavazul veghia intrarea. Cînd îşi aruncară fetele privirile înăuntru, rămaseră uimite de numărul armînilor, ce văzură acolo.

— Căutaţi pe cine-va? întrebă Musa

— Da, avem să vorbim ceva d-luĭ Tuliu.

— Bine, mă duc să'l chem; aşteptaţi puţin.

Musa se duse să vestească pe Tuliu.

— Două armîne de-ale noastre te chiamă pînă afară „gione", zise Musa.

— Pe mine! exclamă Tuliu mirat.

— Da, te aşteaptă la poartă.

— Ia să vedem cine e, şi Tuliu se strecură printre Fărşeroţi.

Cînd dete cu ochiĭ de Mia şi de verişoara luĭ, Tuliu făcu un pas înapoĭ.

— Voĭ aci! şi le strînse cu dragoste de mînă.

Pe buzele fetelor flutura un surîs îngeresc; Mia era cu totul emoţionată. Păşiră alăturea cîte'şi treĭ. Tuliu întrebă nerăbdător:

— Ce afacere vă aduce aci, dragele mele?

Domnica privi pe Mia şi observînd-o emoţionată, grăi:

— Uite ce e, Tuliu; voĭ poate nu ştiţi că grecomaniĭ şi-aŭ pus de gînd să vă atace. Am aflat că s'aŭ înarmat cu pumnale şi revolvere şi aŭ răspîndit zvon că vor să facă revoluţie.

Ne-am gîndit, eŭ şi cu Mia, să vă punem în curent cu planurile lor infernale, să nu vă gă-

sească nepregătiţi şi am dat fuga aci, înainte de a porni la Bucova.

Tuliu le strînse de mînă cu pornire, apoi grăi:

— Vă mulţumesc, îngerilor, că aţi veghiat în neadormire la postul vostru. O, Mie, cu ce voiu putea să-ţi răsplătesc devotamentul tău!..

Apoi se adresă amînduror: Rămîneţi liniştite dragele mele, căci noi avem braţe puternice şi cum ştiţi, Fărşeroţii noştri nu se sperie de păpuşi. Le vom înfrîna pasiunea — dar în tot cazul bine aţi făcut, căci paza bună petrece primejdia rea... Ne vom înarma şi noi, dacă'i vorba pe aşa ceva. Musa are drept să poarte arme, el va fi lîngă noi, şi la nevoie întregul lui arsenal de arme poate intra în activitate, pe lîngă bărbăţia noastră.

Vă mulţumesc din inimă încă odată, mergeţi acasă şi vă rog să fiţi liniştite.

Mia, care tăcuse pînă aci, se întoarse spre el şi în şoapte i se adresă:

— Ai duşmani mulţi, Tuliu, şi mi-e frică să nu ţi se întîmple ceva... Caută a te pune la adăpostul primejdiei, căci viaţa ta aparţine naţiunei şi ni'i scumpă nouă ca lumina ochilor... De mi-ar fi cu putinţă, de m'aşi putea opune prejudiciilor sociale, ah, cum te-aşi însoţi la faţa loculuî, pentru ca orî-ce aî păţi tu să păţesc şi eu...

Tuliu, drept orî-ce răspuns, adînc mişcat de cuvintele eî, o strînse de mînă, apoi îi şopti:

— Inger din senin, mă voiu gîndi că trebue să trăesc pentru naţiune, cum aî zis, şi pentru tine maî cu seamă.

Domnica rămăsese maî la o parte spre a'î lăsa să'şi comunice între patru ochî taina inimeî.

— Să ne despărţim, dragele mele.

— D-zeu să te aibă în paza-î, grăiră ele.

— Să vă audă El, maî zise Tuliu şi se în-

toarse la liceŭ pe cînd fetele porniră spre casă.

Domnica însă, maĭ întorcînd capul, întrebă pe Tuliu :

— La ce oră porniţĭ ?

— La unu precis — şi dispăru în curte — unde comunică la aĭ săĭ veştile primite de la cele două armîne, carĭ fură bine-cuvîntate şi poreclite armîne inimoase, ce simţiaŭ şi cugetaŭ ca şi dînşiĭ.

In urma acestor veştĭ, eleviĭ se înarmară şi eĭ cum putură. Fărşeroţiĭ aveaŭ cu eĭ bîtele lor de corn, noduroase la un capăt, carĭ la nevoe se puteaŭ preface în trăznete jupiteriane.

Nu maĭ rămînea mult timp şi liceul trebuia să pornească. Eleviĭ se aranjară în ordine cîte patru la rînd.

Pe o latură se postase Dăut, pe cea-l'altă Caraia ; pe urma elevilor se orînduise fărşeroţiĭ, magarovenĭĭ, tîrnovenĭĭ, nijopolenĭĭ, cruşovenĭĭ şi întreaga lume ce sosise din oraş.

De cum a pornit convoiul, cu steagul în frunte, pe strada liceuluĭ, cînd a ajuns în dreptul hoteluluĭ Europa spre a coti în str. Mare, dinspre brutăria luĭ Gheorşe-tatăl, se văzură cîţĭva tinerĭ, carĭ porniră în fugă nebună spre liceul grec.

Eraŭ din aceĭ rătăciţĭ, carĭ aveaŭ însărcinarea să pîndească aci şi la caz de vor vedea că armînĭĭ pornesc de la liceul lor înainte de două ore, să dea fuga să vestească pe grecomanĭ, să le zădărnicească de va fi cu putinţă înaintarea.

Dar calculul lor a fost greşit, căcĭ armînĭĭ înaintaŭ spre căzărmĭ ca o armată numeroasă, în cît la vederea lor, lumea de pe stradă, de la ferestre şi balcoane, rămase uimită şi exclamă :

— A... a... iată armînĭĭ, armînĭĭ ! Dar de unde aŭ răsărit atîţia ? Bre... bre... şi Fărşeroţĭ ! Să

vedem acum pe ceĭ-l'alțĭ, vor fi tot așa de mulțĭ, vor avea și eĭ steagul lor?

Curiozitatea lor însă a rămas nesatisfăcută, de oare-ce dînșiĭ, stabilind să pornească la ora 4, cea maĭ mare parte nicĭ nu sosise încă și capiĭ mișcăreĭ turbaŭ de ciudă, scrîșneaŭ din dinți și nu știaŭ ce să facă.

Căcĭ se gîndiaŭ că pînă la ora 4 armînĭĭ vor fi și înapoĭ și toate proectele lor rămîneaŭ fără succes.

De aceĭa Gheorșe luă o hotărîre.

Zise camarazilor:

— Voĭ toțĭ, carĭ vă găsițĭ aicĭ, veți porni în fuga mare pe străzile lăturalnice, răzlețiți în grupurĭ micĭ, fără să se simtă de cine-va; veți străbate cîmpia prin dosul căzărmilor și la capătul lor veți aștepta sosirea noastră.

Ast-fel mărginașiĭ bitolienĭ, văzînd numeroșĭ tinerĭ fugind în spre *Bairmaale*, aŭ crezut că sunt în ajunul vre-unuĭ masacru general, idee ce-ĭ făcea pe bieții oamenĭ să se ascundă în pimnițĭ și să-și închidă porțile curților cu lacăte.

Dar tinerĭĭ fugiaŭ în ruptul capuluĭ trecîndu-ĭ miĭ de nădușelĭ. Cu chipul acesta, într'o dezordine complectă, grecomaniĭ se adunaŭ cînd în grupurĭ de cîte cincĭ, cînd de zece indivizĭ la capătul *cazărmilor albe*, de unde nu maĭ aveaŭ mult pînă la cetatea Pella.

Odată ajunșĭ aci gîfîiaŭ, își ștergeaŭ sudoarea de pe frunte, pe cînd cămășile lor se puteaŭ stoarce de nădușală, apoĭ se dedeaŭ lîngă zidul din dos al cazărmilor și la umbră ciuciți, așteptaŭ sosirea camarazilor cu Ghiorșe în frunte.

Soldații regimentuluĭ de nizamĭ, unĭĭ de corvoadă spălînd vasele, alțiĭ rufele, priveaŭ miraț la eĭ și nu'și puteaŭ da seama de ce se adună acolo ghiauriĭ aceĭa.

Armînĭĭ însă, carĭ fusese admirați de toate

seminţiile pentru ordinea şi disciplina lor, trecuse deja prin faţa cazărmilor, lăsase la stînga cafeneaua „Avdi Paşa“ şi acum oastea aceasta, făcînd la dreapta, suia dealul Bucoveĭ, unde pe vîrful luĭ se afla monumentul, care în cîteva minute fu ocupat aproape milităreşte în cele patru laturĭ de către Fărşeroţĭ.

Aceştia la vederea sarcofaguluĭ, se prosternară, în genunchĭ şi rezemîndu'şĭ frunţile de marmora albă, începură să sărute literile ce le povesteaŭ frumos şi clar de trecutul lor glorios.

Eraŭ mişcaţĭ adînc şi privirile lor de vultur se roteaŭ radioase pe cîmpiile Bitolieĭ, coprinzînd oraşul cu sutele luĭ de geamiĭ înalte, care se desfăşura ca o panoramă feerică la reflexul razelor solare.

Şi pe cînd poporul îşĭ desfăta privirile în zare de pe înălţimea Bucoveĭ, cobora spre monument pe o potecă şerpuitoare, un convoĭŭ de tinerĭ în uniforme, compus din 60 de inşĭ, şi conduşĭ de douĭ magiştri.

Era liceul bulgar, care venea din escursiunea, ce o făcuse la mînăstirea Bucoveĭ şi acum dorea să vadă monumentul, cu atît maĭ mult, cu cît zărise din depărtare pe armînĭ şi ştiaŭ de tedeum.

Respectuoşĭ, eleviĭ şi profesoriĭ, îşĭ descoperiră capetele şi tăcuţĭ, cu zîmbetul pe buze, se amestecară printre armînĭ, avînd fie-care cunoştiinţa sa, căreĭa îĭ cerea explicaţiunĭ asupra epoceĭ şi origineĭ monumentuluĭ.

Inţelegeaŭ că e un patrimoniŭ al romînilor şi se simţeaŭ fericiţĭ de prietenia lor, cu atît maĭ mult cu cît şi eĭ eraŭ dispreţuiţĭ de grecomanĭ, carĭ nu „catadixeaŭ“ să stea de vorbă cu dînşiĭ.

Colina întreagă era ocupată dar de un număr de 300 inşĭ aproape.

In momentul cînd preotul bine-cuvînta mulţimea şi începuse să oficieze, privirile tuturora fură atrase în partea cafeneleĭ „Avdi-Paşa“, căcĭ auzul lor fusese impresionat de nişte chiote şi ţipete stridente, carĭ aduceaŭ cu urletele lupilor flămînzĭ la răspîntie în vremea iernei.

Ce se petrecea într'acolo ?

Elevĭĭ liceuluĭ armîn îşĭ recunoscură potrivniciĭ. Da, eraŭ eĭ — grecomaniĭ, carĭ la sosirea luĭ Ghiorşe cu cea din urmă ccată de voinicĭ, aceştia dedese chiotele acelea si în urmă porniţĭ în iureş, strigară într'un glas :

— Pe eĭ copiĭ, să nu'ĭ lăsăm să înceapă, căcĭ noĭ suntem pe pămîntul nostru.

Pe urma acestor inimoşĭ şi entusiaştĭ rasboinicĭ venea o droae de minorĭ între 15 şi 18 anĭ, amenințînd cu pumniĭ în aer, escalambîndu-se, exploadînd în injuriĭ triviale la adresa cuţo-valahilor, cărora le promiteaŭ o straşnică bătae.

Incurajaţĭ de maĭ mariĭ lor, carĭ suiaŭ pe colină gîfîind, în pas gimnastic, spre grupa celor 300, copiĭ se aprovizionară prin buzunare şi prin sîn cu pietre de pe grămezile de pietriş aşezate pe marginile şoseleĭ, puneaŭ în praştie cîte o piatră şi o zburaŭ în mulţimea de la monument, după cum i se dedese instrucţiunĭ.

Cîte-va pietre zburate nimerise în mulţime : de aceĭa se observă o mişcare printre armînĭ.

— A ha... sunt îngîmfaţiĭ noştri de fraţĭ, carĭ vin să ne viziteze nepoftiţĭ, grăi Bucuvala.

Elevĭĭ bulgarĭ, observînd pe capiĭ grecomanĭ, carĭ veneaŭ împetuoşĭ, şoptiră prietinilor lor :

— Aceştia vin să facă scandal şi dacă s'ar adeveri bănuiala noastră, ne asociem cu voĭ ; trebue să le dăm o lecţie zdravănă.

— Să îndrăznească numaĭ, răspundeaŭ armî-

nii că se vor întîmpla lucruri ce nu s'au mai văzut încă în Bitolia.

Preotul tocmai sfîrșise serviciul și Tuliu trebuia să suie pe o tribună ad-hoc spre a vorbi.

— Iubit popor armînesc și voi prieteni cu cari strămunii noștri au durat imperii odinioară. Să ne descoperim capetele și să ne plecăm genunchii în fața acestor *relique* sfinte, cari ne vorbesc într'o limba Dumnezească de trecutul nostru glorios, de aceĭ ce ne-au zămislit pe acest pămînt...

Tuliu vru să continue, dar glasul luĭ vibrător se opri brusc la auzul maĭ multor vocĭ, cari exploadară în acelaș moment în apropiere:

— Minciună, infamie, jos, să piară acel ce a îndrăznit să inducă în eroare poporul!

Erau ceĭ de la spatele căpeteniilor, cari se apropiase de grupa armînilor.

Și acești nenorociți rătăciți apostrofau pe Tuliu în limba armînească. Ce ironie a soarteĭ!

Dar căpeteniile se isbiră de falanga formată din fărșeroți. Se făcu tăcere.

Ghiorșe înainta semeț spre Tuliu urmat de aĭ săĭ, făcîndu'și loc printre mulțime, cînd Bucuvala sări în fața luĭ și 'l opri din mers.

— Staĭ! — răcni el și glasu'ĭ înfiora mulțimea. Ce cauți tu aci, palicarule bun de muzău, haide, răspunde'mĭ?

Vorbea țintind cu ochiĭ pe semețul Gheorșe și învîrtind într'o mînă de capătul maĭ îngust bîta'ĭ de corn...

— N'am să'ți dau ție socoteala oerule, ce ne aduce aci; voiŭ vorbi cu Caraia asupra cauzei prezenteĭ noastre la acest monument.

Caraia veni numaĭ de cît lîngă Gheorșe.

Bucuvala se stăpîni, de și era gata să'l facă fărîme pentru modul luĭ obraznic de a'ĭ răspunde.

Gheorșe limoniu la fața grăi:

— Nu e nimeni altul în drept să ia în primire monumentul de cît noi fiii Elladei, de aceia vă somăm să vă retrageţi de aci imediat, contrariŭ vă vom sili la aceasta.

— Domnul meŭ, pe ce vă întemeiaţi D-v. de a vă însuşi acest drept, întrebă cu demnitate Caraia.

— Pe faptul că monumentul s'a găsit pe pămîntul strămoşilor noştri.

— Aĭ luat seama d-ta şi amicii d-tale ce cîntă literele săpate pe pieatra aceia?

—N'avem nevoe de asemenea observaţiuni, căci suntem acasă la noi şi D-v. n'aveţi nici un drept să vă amestecaţi, unde nu vă fierbe oala.

— Dar drept cine ne socotiţi D-v., tinere, întrerupse Dăut, care tremura de mînie.

— Drept nişte cuţo-vlahi, cari n'aŭ nici o patrie, nici o limbă şi nici un drept de a induce poporul în eroare.

— Murdarovlahi!! complectă Blacioti.

Poate că dialogul acesta s'ar fi prelungit încă mult, dacă la ultimele cuvinte ale luĭ Gheorşe şi la insulta luĭ Blacioti, n'ar fi isbucnit ca un trăznet glasul luĭ Bucuvala:

— Secătura asta să insulte ce avem noi mai sfînt!... Ah, dar asta e peste firea mea să mai pot răbda! Pe ei voinicii mei, să curăţăm pămîntul de lighioane!

— Pînă cînd, o! D-zeule mare, vom îndura insultele şi ruşinea asta din partea grecomanilor, strigă pe de altă parte moş Kendra.

Şi a fost de ajuns ca glasul acestor doui armîni să fulgere prin inimi, ca din piepturile celor trei sute să isbucnească ca un uragan:

— *Moarte renegaţilor!*

Un tumult îngrozitor se produse pe colină.

Uriaşul Bucuvala, ca un leŭ înfuriat, învîrti bîta în vînt şi amenințător privi printre rîndu-

rile grecomanilor în mîna cărora strălucea aci un pumnal, colo un revolver.

Coli Ghiza, Carapetra, Vlaho Iani, Şcreta şi fraţii Ianula făcură aceiaşi mişcare ca şi şeful lor şi aşteptaŭ semnalul.

Gheorşe scoase revolverul din sîn şi vru să ţintească cu el în Bucuvala.

Dar a dat greş nenorocitul, căcĭ Bucuvala, care era în apropiere, îl isbi cu partea noduroasă a măciucei şi în aceiaşi clipă îĭ repezi una la moalele capuluĭ în cît Gheorşe căzu grămadă la pămînt.

Fărşeroţiĭ făcură acelaş lucru în rîndurile tovarăşilor luĭ, carĭ nu făceaŭ alta acum de cît să se apere unĭi cu pumnalele, alţiĭ trăgînd focurĭ în rîndurile mulţimiĭ.

O învălmăşeală teribilă se produse între eleviĭ beligeranţi pe de altă parte.

Lupta era şi maĭ disperată piept la piept între aceĭ ce n'aveaŭ arme.

Unu căuta să sugrume pe vrăjmaşul săŭ înfigîndu'ĭ degetele în gîtlej. Altul se da douĭ paşĭ înapoĭ şi cu piciorul izbea în pîntece pe cel-l-alt. Dincolo un altul, maĭ voinic de cît vrăjmaşul, îl înşfăca de iie, îl sălta pe sus, apoĭ îl repezia de vale. Intre aceste, ţipete ascuţite spintecaŭ văzduhul. Şi totuşĭ mulţĭ luptaŭ pe tăcute, o luptă înverşunată, nimicitoare.

Ţinta maĭ multor grecomanĭ era să răpue pe Tuliu. Unul înalt cît o prăjină îl urmări cu pumnalul în mînă, îl ajunse şi voia să i'l înfigă în abdomen. Tuliu îl sprijini cu mîna şi colţul pumnaluluĭ de lîngă mîner i se înfipse în podul palmeĭ. Sîngele ţîşni din mîna luĭ Tuliu şi cu toate acestea el lupta pe tăcute să desarmeze pe vrăjmaş. Tuliu îĭ înfipse o mînă în gîtlej şi lunganul gîfîia, însă era încă stăpînul situaţieĭ, cînd de la spate simţi o lovitură ca de trăznet la moalele capuluĭ. Sîngele

țîșni în susur, lunganul se clătină, pumnalul îi căzu din mînă.

Tuliu era scăpat.

Dar Bucuvala, căcĭ el era care îl isbise, nu se mulțumi numaĭ cu atît, ci voi să nimicească pe ucigașul luĭ Tuliu. Il înșfăcă dar de pîntece, îl săltă pe sus și repezindu-se cîțĭ-va pașĭ spre curbătura dealuluĭ, îl asvîrli din înălțime pe niște stîncĭ colțuroase de carĭ îșĭ zdrobiĭ creeriĭ.

Pe cînd se petreceaŭ acestea în jurul luĭ Tuliu, frațiĭ Gușu și Steriu Perdic, purtătoriĭ drapeluluĭ, secondațĭ de colegiĭ lor, luptaŭ vitejește apărînd cu piepturile onoarea steaguluĭ de a nu fi pîngărit de vrăjmașĭ, carĭ voiaŭ să'l sfîșie.

Intre aceste nouĭ țipete se auzirĭ în apropiere. Gorciu, unul din elevĭĭ armînĭ, simți o împunsătură printre coaste.

Vrăjmașul luĭ vru să'șĭ peardă urma prin mulțime, dar bîta luĭ Coli Ghiza îĭ sfredeli creerul. Căzu și acestă lungit, gemînd.

Minoriĭ, la vederea căpeteniilor lor, carĭ se svîrcoleaŭ pe jos înțărînațĭ și însîngerațĭ, începură a țipa lung și ascuțit, uniĭ fugind din deal spre șosea să vestească autorităților revoluțiunea.

Bucuvala și tovarășiĭ luĭ voiaŭ să limiteze numărul morților, de aceĭa se mărgineaŭ să dezarmeze pe grecomanĭ izbindu-ĭ numaĭ peste mînĭ.

Și acest războiŭ civil, care se desfășura pe colină n'a scăpat privirilor pietonilor și eliteĭ, ce eșise cu trăsurile la plimbare. Nicărușĭ, văzuse lupta, dete ordin vizitiuluĭ să întoarcă numaĭ de cît trăsura și să mîie repede la comandamentul garnizoaneĭ din apropiere.

In cinci minute „nobilul grec“ fu în fața comandantuluĭ, căruia expunîndu'ĭ grava situație, dete ordin să sune trompeta pentru chemare

In cîte-va momente un batalion de soldaţi eraŭ în picioare cu baioneta la arme, care primi ordin să înconjoare dealul Bucoveĭ şi să prindă pe revoluţionarĭ.

Un căpitan de nizamĭ se puse în fruntea lor şi soldaţiĭ porniră în marş forţat.

Din deal străbăteaŭ în depărtare ţipetele celor schilodiţĭ. Mulţĭ fusese răniţĭ de pietrele asvîrlite cu praştia de către minoriĭ, carĭ operaŭ la vale.

Caraia, Tuliu, Dăut, carĭ eraŭ apăraţĭ acum ca de un zid format de către Fărşeroţĭ, îngroziţĭ de acest măcel între fraţĭ, îşĭ ziceaŭ: voĭ aţĭ căutat pricină, noĭ n'am voit să se verse sînge. Cază păcatele pe capetele acelor, carĭ v'aŭ rătăcit.

Eleviĭ bulgarĭ avură şi eĭ eroiĭ şi răniţiĭ lor.

Grecomaniĭ, văzîndu-se decimaţĭ, în cele din urmă aŭ luat-o la fugă şi conducătoriĭ.

Fărşeroţiĭ însă, văzîndu-ĭ că se împrăştie ca niştе potîrnichĭ, porniră în iureş după eĭ.

Eleviĭ şi poporul ĭ-a imitat, nevoind să-ĭ lase să se facă nevăzuţĭ, căcĭ răspunderea urma să cadă asupra agresorilor — ast-fel că teatrul lupteĭ îşĭ schimbă direcţiunea şi locul.

Eleviĭ fugeaŭ în tiraliorĭ după grecomanĭ să le împedice fuga. Dar pe cînd se petreceaŭ aceste la poalele dealuluĭ Bucoveĭ, de odată răsună o trompetă, apoĭ răsăriră din spre căzărmĭ un escadron de cavalerie, iar din spre cafenea sosea în pas gimnastic un batalion de nizamĭ, carĭ înconjurară pe fugarĭ încet, încet, cu baionetele la arme, îĭ strînseră ca într'un cerc pînă ce'ĭ uniră cu grupa armînilor.

Căpitanul escadronuluĭ cavalerieĭ comandă armateĭ să stea, apoĭ strigă către mulţime să nu facă nicĭ o mişcare, contrariŭ pînă la unul vor fi împuşcaţĭ.

Se formară pe loc două grupurĭ: prima ro-

mîno-bulgară, a doua compusă în majoritate din minorĭ. Comandantul, observînd pe profesorĭ, le ordonă să vie lîngă dînsul. Dăut, Caraia şi Tuliu precum şi magiştriĭ bulgarĭ se apropiară.

— Cum aţĭ îndrăznit să vă răsculaţĭ în împărăţia Sultanuluĭ? Aţĭ provocat vărsare de sînge printre supuşĭ imperiuluĭ şi răspunderea voastră e grea din cale afară...

— D-le căpitan, grai Caraia în limba turcească, ne constituim prisonierĭ şi vă rugăm să ne duceţĭ la Seraĭ (palatul justiţieĭ) unde ne vom da socoteală de fapta noastră înaintea valiuluĭ, representantul M. Sale Sultanuluĭ.

— Da, sunteţĭ prizonieriĭ meĭ — şi se întoarse către armata, căreia îĭ comandă să pornească.

Acelaşĭ lucru îl făcu şi comandantul batalionuluĭ.

— Sunteţĭ toţĭ, orĭ a maĭ rămas cine-va pe loc.

— Sunt 4 morţĭ, d-le căpitan, şi cîţĭ vor fi greŭ răniţĭ nu putem şti.

Căpitanul nizamilor ordonă ca doĭ soldaţĭ să se detaşeze spre a păzi pe ceĭ căzuţĭ pînă la noĭ dispoziţiunĭ.

Convoiul porni dar, înconjurat de toate părţile de armata imperială.

Vestea sinistră se lăţise în tot oraşul şi acum un val de lume se revărsa din strada mare din spre Bair şi ceair spre dealul Bucoveĭ.

Dar lumea aceasta n'apucase să ajungă nicĭ în dreptul căzărmilor, cînd se arătă oastea imperială ducînd pe prizonierĭ la mijloc cu carĭ se îndreptaŭ spre Seraĭ. Pe drum se vedeaŭ mume, surorĭ, vere şi rude disperate, căutînd spre convoiul, care păşea tăcut şi grav, că doar îşĭ vor recunoaşte copiiĭ.

Dar ţipetele mumelor se repetaŭ, surorile le-

şinaŭ îndată ce'şĭ vedeaŭ copiĭ şi fraţiĭ răniţi, legaţi la cap saŭ la mînă cu vre-o batistă înroşită de sîngele închegat, ce se scursese din rană.

Acele, carĭ nu'şĭ putuse vedea copiiĭ în rîndurile prizonierilor, fugeaŭ nebune de durere, disperate, cu părul despletit, ţipînd pe ceair în spre locul lupteĭ, căcĭ li-se spusese că aŭ rămas şi morţĭ pe cîmp...

Jalnică şi mişcătoare era întrarea prizonierilor în oraş.

Cînd convoiul ajunse în dreptul balconuluĭ, unde aşteptaŭ Mia, Domnica şi Mărioara, ţipete ascuţite umplură spaţiul, fapt ce făcu pe ceĭ de jos să-şĭ arunce privirile spre balcon.

Era Mia şi verele luĭ Tuliu, carĭ la vederea luĭ cu mîna legată şi sîngerîndă, aŭ ţipat de groază.

In popor era o fierbere cum nu se maĭ pomenise în Bitolia: comentariile lumeĭ stabileaŭ ca conclusiune că armînii s'aŭ dus pacînicĭ să oficieze un tedeum şi că grecomaniĭ fusese agresoriĭ, că în rîndurile celor d'intîiŭ fiind şi Fărşeroţiĭ, ceĭ din urmă nu 'şĭ-aŭ măsurat primejdia, cînd aŭ provocat conflictul.

In fine, toţĭ eraŭ de acord de a veşteji pe grecomanĭ, carĭ aŭ proectat atacul în cancelaria Eforieĭ.

Acum rămînea a se şti ce măsurĭ va lua autoritatea imperială... Pentru victimele căzute va condamna ea un număr de 300 de inşĭ?...

Şi nimenĭ nu era în stare să dea un respuns afirmativ şi categoric. Ceia ce se bănuia era că justiţia turcească nu va ridica diapasonul şi se va mărgini la amenzĭ în folosul statuluĭ — de vreme ce revoluţiunea nu era de ordin politic, ci ghiaurĭĭ între ghiaurĭ s'aŭ bătut...

Ast-fel s'a şi întîmplat, căcĭ după treĭ zile de detenţiune, în urma lămuririlor date de inspectorul şcolar romîn, care era un factor în-

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ

semnat al statului otoman, s'a dat drumul tuturor prizonierilor aĭ căror părinţĭ aŭ fost impuşĭ la o amendă în folosul statului pentru dezordinĭ provocate...

Mişcarea aceasta socială, care tindea la înălţarea unuĭ edificiŭ pe ruinele uneĭ lumĭ ruginite, a reclamat jertfe şi sînge omenesc,— ca orĭ ce aşezămînt secular... Sîngele vărsat era botezul naţional al romînismuluĭ, care începea să se afirme triumfător în prejudiciul uneĭ ideĭ falşe, ce stăpînise atîtea veacurĭ pe armînĭ.

VI

In Bitolia aproape toate meseriile se află în mîna armînilor. Incepînd cu bijutieriĭ, ceasornicariĭ, gravoriĭ în metale şi sculptoriĭ în lemn, apoĭ trecînd la croitorĭ de dame şi bărbaţĭ, cismarĭ subţirĭ, chiurciĭ (blănarĭ), sîrmacheşĭ, abagiĭ, tîmplarĭ, tufeccĭĭ (reparatorĭ de arme), fefciĭ (carĭ confecţionează fesurĭ), etc. toţĭ sunt meseriaşĭ romînĭ. Numaĭ samargiĭ sunt bulgarĭ, iar turciĭ în majoritate se ocupă cu comerţul.

Există în Bitolia o stradă numită „Vlahcearşi", pe o lungime de 500 pînă la 600 metri, care începe de la hamamurĭ (băĭ) şi se termină cam în apropierea haleĭ pescăriilor, unde pe ambele laturĭ se văd prăvăliĭ, avînd acelaş plan, fără nicĭ o deosebire de la una pînă la alta, despărţite printr'un paravan de scînduri.

Prăvăliile aceste cu chepenguri groase, carĭ se deschid de jos în sus, rămînînd în timpul zileĭ ridicate în sens orizontal, sunt ale armînilor din comunele Magarova, Tîrnova şi Molovişte.

Aci se cos hainele de dimie albă ale Fărşeroţilor, saricile flocoase, orĭ căndușele grămosteneştĭ.

Fie-care prăvălie are de-asupra o cameră spaţioasă pentru dormit, căci atît patronii cît şi calfele şi ciracii în zile de lucru rămîn aci, şi nu sue în comună de cît Sîmbătă seara pentru a cobori Luni dimineaţa la tîrg „în păzare".

Luni e mare tîrg în *Bitule* şi Vlahcearşi e cea mai animată piaţă, unde coboară cu sutele romîncele din satele vecine spre a-şi desface ciorapii, „pîrpozile ori lîpuzi" cum le numesc ele, împletite la şezătoare „bîrţat saŭ ţicnaprefti".

Tot la Vlahcearşi Fărşeroţii îşi desfac brînzeturile.

Intrarea în aceste prăvălii se face prin cîteva scări de lemn, cari conduc în verandă, pe pardoseala căreia se află întinsă o rogojină, unde lucrează calfele sub privigherea patronilor.

In veranda fie-căreĭ prăvăliĭ se pot vedea 10 pînă la 15 calfe, cosînd pe genunchi, căci, atît patronul cît şi personalul luĭ nu şed pe scaune.

E zi de tîrg şi Vlahcearşi geme de lume.

Femeĭ înşirate pe două rînduri îşi aŭ expuse pe caldarîmul alb numeroase perechi de ciorapi albi, desenaţi în rîuri de flori pe la vîrfuri, cum şi cămăşi de pînză albă, fină şi burangic; nu departe se află expuse bradoaice pline cu brînză, burdufuri, lapte îngroşat în putinee, în faţa cărora staŭ nerăbdători proprietariĭ lor învestmîntaţi fărşeroteşte.

Pe lîngă un stoc însemnat de asemenea marfă stă Simu Birina cu ochiĭ în jos, răsucindu-şi nervos mustaţa şi pare gînditor omul.

Din spre hamamurĭ vine un şir de catîrĭ, asinĭ şi caĭ purtînd sacĭ cu cărbunĭ de lemne, o altă caravană vine de mai departe încărcată cu buţi pline cu vin de Neagusta şi tot aşa trec pe aci nouĭ încărcături cu bucate îndru-

mîndu-se spre halele, unde se desfac asemenea mărfuri.

E o îmbulzeală de nedescris. Femeile se văd nevoite să-şi schimbe locul, să se apere cu mîna de caravanele, ce nu mai iaŭ sfîrşit, orĭ să scoată furca din brîŭ şi să amenințe calul acela nebunatic, care simțind că se apropie de conac, îşĭ iuțeşte de la sine paşiĭ şi din nebăgare de seamă copita luĭ vine în atingere cu pulpana celuia, ce îĭ stă în cale.

De cum îşĭ fac apariţiunea chirigiĭ pe urma caravanelor, în cămeşile lor soioase, cu creţurĭ pe de nainte, cu tîrlecul pe cap adus cam pe sprînceană, încălţaţĭ în opincĭ cu vîrfurĭ aduse, încep a se auzi ţăcănituri de foarfecĭ din ambele laturĭ ale pieţeĭ Vlahcearşi şi calfele celor d'intîĭ prăvăliĭ, carĭ daŭ semnalul, sunt imitate de camaraziĭ lor din prăvăliile următoare şi aşa pînă la cea din urmă prăvălie.

Eĭ ţăcăne foarfecile după o sistemă oarecare, ce formează un fel de limbaj ştiut numaĭ de dînşiĭ.

Dar iată din partea *tîrgului inului* o grupă de 20—30 bulgăroaice, maĭ toate tinerele, învestmîntate în costumele lor curioase, încinse pe la mijloc cu brîne negre, împletite, avînd forma uneĭ funiĭ şi lungĭ de vre-o cîte-va zecĭ de metrĭ; ele nu se pot încinge singure, ci cu ajutorul uneĭ femeĭ, care ţine capătul cel-l'alt, pe cînd prima se tot învîrteşte înconjurîndu-şĭ mijlocul cu brîul şi apropiindu-se de capăt, cu cît se tot învîrteşte.

Operaţia încingereĭ ele o fac pe stradă şi în loc să ţie ca talia lor să fie sveltă şi subţire, din contră 'şĭ-o îngroaşe cît pot maĭ mult în cît privindu-le din apropiere cine-va, are iluzia că vede niştе boloboace în mişcare.

Bulgăroaicele îşĭ poartă brîul atît iarna cît şi vara pe căldurile cele maĭ marĭ.

Podoaba lor cea mai de seamă este brîul, menit să le ascundă desăvîrşit formele.

Pe cap poartă un fel de tablietă cu bibiluri şi din cari cad pe spate nişte ciucuri. Pe dedesubtul tablieteĭ, pe cap şi pe tîmple, sunt mai multe legături, aşa fel puse ca să facă un unghiŭ ascuţit spre frunte. Pe sub bărbie şi pe sîn aŭ paftale mari de-asupra brîuluĭ.

Sentimentul frumosuluĭ, al căruĭ grad de desvoltare se oglindeşte îndestul în portul arătat, nu se manifestează la femeile acestea de cît într'un amestec al culorilor celor mai ţipătoare.

Iar la manifestarea frumosuluĭ în forme, ele n'aŭ ajuns încă, de aceĭa 'şĭ ascund formele.

Vioiciunea, care adesea la femeile altor popoare ţine locul frumuseţeĭ, lipseşte cu totul bulgăroaicelor. De şi molatice, par sănătoase, supuse la muncă, iar curăţenia şi ordinea nu pare să le fie o necesitate... In picioare n'aŭ nicĭ un fel de încălţăminte şi aşa gătite trec la tîrgul femeilor, tăcute, cu ochiĭ în pămînt ca nişte mirese.

Calfele aŭ prins nota ridicolă şi în loc de orĭ-ce altă vorbă, pun în activitate foarfecile, care ţăcăne satiric în tot timpul cît defilează slavele pe d'înaintea prăvăliilor.

Eĭ n'aŭ timp să stea acum de taifas ca în zile de sărbătoare, să presare cu epigramele lor ticluite instantaneŭ portul bulgăroaicelor, orĭ al chirigiilor arnăuţĭ, carĭ se fac n'aude nu vede, de şi ştiŭ că pe socoteala lor întră foarfecile în activitate.

In treacăt doar măsoară din ochĭ, răzbunător, pe vre-o calfă, daŭ din cap murmurînd printre buze vre-o înjurătură şi trec mai departe pe urma cailor şi catîrilor, pentru a ajunge la conac.

Calfele nu ţin în seamă ciuda celor ce li se

par lor că trebue să fie luaţi la vale şi privindu-se unii pe alţii de la locul unde cos, rîd de multe-ori pe înfundate pentru a nu atrage atenţia patronului.

Să nu'l ducă nenorocul în piaţa Vlahcearşi pe cel ce s'a călit la vre-un han şi fără voe ar umbla pe două cărări, căci calfele croitorilor armîni sunt în stare să-l aducă repede la trezire.

Ciracii lor în asemenea împrejurări, iuţi de picior cum sunt, se apropie de beţiv, îi înfig acul pe la spate de care atîrnă o coadă lungă şi de aci încolo rîsul şi chiotele se ţin lanţ pînă ce alcoolicul se pomeneşte luat pe sus de hamalii evrei, cari execută cu succes actul final al comediei... De aceia cei ce obicinuesc să se dreagă.. se feresc ca de foc să dea prin Vlahcearşi.

Ast-fel se petrec lucrurile în numita piaţă, unde domneşe armînimea.

Aci cu greu şi numai printre vîrstele cărunte se va putea găsi un analfabet. Toţi tinerii ştiu ceti şi scrie şi vorbesc prin semne din ochi saŭ mînă.

Pentru fie-care seminţie aŭ cîte o poreclă: Evreului îi zic „mutur“, turculuĭ „porintu“, bulgarului „ocan“, greculuĭ „zarif“. Şi aceste porecle nu's aruncate în vînt, ci însemnează că cel d'intîiŭ e murdar, al doilea e îndulcit, al treilea are cap gros, al patrulea e croit din subţire, adică fifison.

Aŭ o limbă convenţională cu metafore şi aluziuni, aşa în cît streinul nici o-dată nu poate bănui că de el e vorba.

Cu puţinul lor cîştig şi cu economia la baza vieţeĭ lor, duc un traiŭ mulţumitor, sunt sprinteni, vioi, totdeauna curaţi, veseli, vorbăreţi, spirituali şi un fel de satiri pentru neamurile străine.

Pentru întreg personalul prăvăliei patronul dă 40 parale ciraculuĭ să aducă de la hanul din apropiere mîncare; dacă'ĭ zi de post o strachină cu fasole, dacă'ĭ zi de dulce o porţie cu mîncare şi pentru rest pîine neagră.

Ciracul îşĭ cunoaşte meseria. El va merge la hangiŭ, îĭ va cere o strachină cu fasole şi daca nu 'ĭ-o umple, apoĭ printre rîsete şi glume, înşfacă el caucul şi maĭ toarnă o bună porţie în strachina pe care trebue să o aducă plină. De aci trece la băcan să'ĭ pună unt-de-lemn de Volo şi, pe cîtă vreme băcanul e ocupat cu punerea unt-de-lemnuluĭ, ciracul înşfacă neobservat în pumn sarea şi piperul, adese-orĭ vre-o limbă două de icre roşiĭ, din cele tescuite în butoiŭ, pentru care bravură ştie el că va primi un *zece* la conduită din partea calfelor.

Boabele de fasole se mănîncă de calfe cu vîrful aculuĭ, iar zeama se legumeşte cu miezul de pîine în aşa fel, în cît toţĭ sunt săturaţĭ la finele meseĭ.

La una din camerile de sus ale prăvăliei luĭ Delinuşi din numita stradă, se adunase maĭ mulţĭ patronĭ în ziua acea şi se discuta cu multă aprindere asupra evenimentelor petrecute cu treĭ zile maĭ nainte, în dealul Bucoveĭ. Aci se aştepta sosirea Fărşeroţilor, de a căror vitejie se dusese vestea în tot oraşul.

Dintre calfele lor, ceĭ maĭ în vîrstă luase parte la memorabilă luptă şi în timpul celor treĭ zile cît aŭ fost deţinuţĭ se simţise lipsa lor în Vlahcearşi.

Şi pe cînd acum tîrgul era în toiul luĭ, se văzu Costa, fiul luĭ Ianula cel mare, percurgînd în fuga mare Vlahcearşi şi anunţînd din prăvălie în prăvălie că vin Fărşeroţiĭ. Costa, după ce anunţa pe Delinuşĭ, se repezi la Simu Birina, care'l trimisese să cerceteze şi să'ĭ aducă noutăţĭ de situaţia lucrurilor.

La auzul celor spuse de Costa, Simu tresări.

— I-aĭ văzut tu cu ochiĭ tăĭ?

— Da, cînd eşeaŭ din poarta seraiuluĭ.

— Şi pe cine anume aĭ văzut?

— Pe toţĭ aĭ noştri, carĭ aŭ pornit-o veselĭ spre Vlahcearşi.

— Era şi Kendra şi Tuliu în mijlocul lor?

— Da, eraŭ şi eĭ şi le ziceaŭ căĭ vor lua la stînĭ, unde trebue să serbeze victoria. Tĭ! ce bine îmĭ pare că aĭ noştri aŭ eşit victorioşĭ! Are să fie frumos de tot în deal...

Pe cînd Costa se bucura de toate acestea, Birina părea din ce în ce maĭ îngîndurat.

Dar în momentul acela i se păru că zăreşte în apropiere pe Dimce morarul, care se oprise în dreptul uneĭ femeĭ şi căuta a se ajunge din preţ.

— Să eĭ seama să nu se fure ceva Costa! Eŭ mă duc să încasez o datorie; nu voiŭ întîrzia mult.

Şi Simu, care nu voia să'ĭ dea de bănuit luĭ Costa că vrea să vorbească cu Dimce, îl pîndi pe acesta pînă făcu cumpărătoarea, apoĭ se luă pe urma luĭ şi cînd coti în strada evreiască, iuţi pasul şi la o distanţă oare-care fu în dreptul luĭ Dimce.

— Noroc Dimce!

— A... să trăeştĭ D-le Simu!

— Unde te ducĭ Dimce?

— Mă duc la han să încarc calul şi să plec la Dihuva.

— Bine, bine Dimce.

Apoĭ misterios:

— Astă-zĭ vor sui şi prietenĭĭ în comună, mîne saŭ poĭmîne m'am informat că vor merge la stînĭ... cred că n'aĭ uitat promisiunea...

— Cum să uit, vaĭ de mine, D-le Simu! Eŭ n'am uitat de loc... Ba într'o zi era să'ţĭ aduc vestea pe care o aşteptţĭ, dar nu era singur...

— Știu; am aflat că era însoțit de dascălul Sîrmacheși.

— E... acum mă crez ce spuĭ.

— Nu-ĭ nevoe de altă lămurire; e vorba de astă dată să nu perzĭ ocazia.

— Fiĭ pe pace.

Poate că ți-a maĭ rămas ceva de tîrguit și aĭ fi isprăvit baniĭ... Poftim să se găsească la D-ta acest medgid (5 leĭ).

Dimce luă moneda zicînd:

— Să trăeștĭ D-le Simu, cu asta mă îndatorezĭ mult.

— Nu face nimic Dimce; caută și veghiază la postul D-tale.

Se strînseră de mînă și se despărțiră.

Simu fu înapoĭ după un sfert de ora, unde găsi pe Costa cîntărind unuĭ cumpărător bitulean o bradoaică cu brînză.

Pe cînd Simu dedea întîlnire luĭ Dimce în strada evreiască, în Vlahcearși Fărșeroțiĭ îșĭ făceaŭ intrarea triumfală.

Abia apărură din spre hamamuri, căcĭ veneaŭ din piața Chiurciilor saŭ Beledie, și foarfecele calfelor intrară în activitate, dar de astă dată ele aveaŭ o însemnătate cu totul alta, care se traducea printr'un *uraaa!* trăiască Fărșeroțiĭ! și era veselie ne maĭ pomenită pe toate fețele.

La vederea lor, femeile, ca și cum ar fi fost de maĭ nainte înțelese, se ridicară în picioare și'ĭ urmăreaŭ cu ochiĭ plinĭ de mîndrie legitimă, căcĭ nimenĭ din ceĭ străinĭ neamuluĭ lor nu le semăna la chip...

— Uite și Bucuvala, grăiră ele în extaz.

Apoĭ o vecină a moșuluĭ Kendra:

— Priviți pe Celnicul Kendra și pe Tuliu rănit... surioară.

Ceata Fărșeroților se opri nu departe la prăvălia luĭ Delinuși, unde maĭ sosiră Sîrmacheși,

Nicol, Ciuli şi Maimuca profesorĭ, să-şĭ vadă colegul, care luase parte la insurecţiune.

— Fiţĭ bine veniţĭ între noĭ, să trăiţĭ „gionĭ“ (voinicĭ) fărşeroţĭ, grăi Delinuşĭ, care fu urmat de ceĭ presenţĭ :

— Trăiască !

Toţĭ se grăbeaŭ să strîngă de mînă pe apărătoriĭ neamuluĭ, carĭ suiaŭ acuma în camera de sus a prăvălieĭ luĭ Delinuşĭ, cu vedere poetică spre Dragor şi „bizustene“.

Prezenţa lor alimenta în mulţime discuţiunea şi comentariile asupra revoluţiuneĭ.

Aceĭ din armînĭĭ meseriaşĭ, carĭ luase parte la luptă, povesteaŭ celor setoşĭ de veştĭ şi de amănunte precise asupra moduluĭ cum s'a început lupta, cum şi peripeţiile.

Se apoteoza curajul şi mărinimea Fărşeroţilor, cu deosebire vitejia şi prevederea luĭ Bucuvala, mulţumită căruĭa s'a limitat numărul morţilor, căcĭ grecomanĭĭ fiind înarmaţĭ, ar fi curăţit mulţĭ din aĭ noştri, dacă nu i-ar fi desarmat Bucuvala.

In urma acestora o idee veni să stăpînească pe tineret şi anume, cînd vor fi cu toţiĭ Duminica acasă, să meargă la stînĭ, să manifesteze în onoarea fărşeroţilor, carĭ aŭ salvat cinstea neamuluĭ. Şi între aceste, cîntecele veneaŭ să prea-mărească numele eroilor.

In camera prăvălieĭ luĭ Delinuşĭ, unde urma să prînzească Fărşeroţiĭ, suiră profesoriĭ.

Cînd fură faţă în faţă, se îmbrăţişară cu căldură şi în ochĭ, luptătoriĭ avură lacrimĭ.

— După cum ne-am informat, a fost lată de tot, fraţilor, întrebă Sîrmacheşĭ.

O revoluţie în toată puterea cuvîntuluĭ, iubiţiĭ meĭ, dar ne putem mîngîia că am fost stăpînĭĭ situaţieĭ, mulţumită acestor vitejĭ, răspunse Tuliu.

— Am prevăzut noĭ furtuna, zise Bucuvala ;

de aceĭa am ţinut să luăm parte de aproape. Trebue să regretăm nenorocirea, ce a isbit cîte-va familiĭ de armînĭ rătăciţĭ, dar vina nu e a noastră; urma să se găsească printre eĭ cîte-va capete deştepte, să le atragă luare aminte asupra primejdieĭ, ce'ĭ ameninţă, căcĭ noĭ, la urma urmeĭ, nu puteam lăsa floarea armînimeĭ pradă revolverelor şi cuţitelor lor.

Le-am dat o lecţie pe care credem să nu o uite grecomanĭĭ, cît or fi.

Trebue să se ştie de azĭ înainte că armînimea e puternică în Macedonia şi să nu dea D-zeŭ să ne ajungă cuţitul lor la os, că va fi vaĭ de vrăjmaş!

Cu treĭ zile de închisoare am răscumpărat libertatea gîndireĭ şi a limbeĭ noastre; nu ne vom teme chiar cînd viaţa ni s'ar cere pentru a ne afirma şi întări naţiunea armînească în toate drepturile eĭ.

Pilda dată de noĭ va fi imitată de armînĭĭ satelor, acolo unde se vor simţi jigniţĭ, batjocoriţĭ de grecomanĭ, cum am fost noĭ în mijlocul unuĭ oraş înaintat, unde se zice că trăesc mulţĭ învăţaţĭ.

„Gionele" nostru Tuliu va bine-voi să maĭ ţie cuvîntărĭ de felul aceleia din ziua Sfinţilor Apostolĭ şi apoĭ lasă... că mare-ĭ D-zeŭ şi pentru noĭ...

Şi Bucuvala făcu un gest cu mîna ca şi cum ar fi vrut să le spună că Cel a tot puternic veghează destinele naţiunilor şi nu va permite ca ceĭ slabĭ şi rătăciţĭ să se suprapue lor.

Toţĭ ceĭ de faţă, carĭ luaseră parte la serbare, afirmară:

— Ce e drept, a fost sublimă cuvîntare luĭ Tuliu şi fie-care cuvînt ne-a pătruns în suflet, aşa în cît de atuncĭ încoa par'că am fi alţiĭ, maĭ mîndri, maĭ puternicĭ.

Să-ţi trăiască Kendro, îl felicitaŭ pe bătrîn, care ascultase pînă aci.

— Vă mulţumesc, fraţilor, să trăim ca toţii, să ne bucurăm de isbîndă.

Da acum, după cele ce-mĭ văzură ochiĭ pot muri cu cugetul împăcat, căcĭ am constatat că armînimea nu va pieri nicĭ odată în Macedonia.

— Aĭ să maĭ trăeştĭ tată, să vezĭ şi isbînda cauzeĭ, care a provocat acest eveniment pe care-l sărbătorim în inimĭ.

Moş Kendra pricepu aluzia luĭ Tuliu, de aceia încheie ;

— Să te audă sfîntul fiule, dar un lucru trebue să se ştie : pădurea e a noastră... ce are a face că ea conţine uscăturĭ, carĭ vor peri de la sine, maĭ de vreme, mai tîrziŭ.

Să ne îngrijim de vlăstare, căcĭ uscăturile nu maĭ sunt bune de cît pentru foc.

Moş Kendra făcea aluzie la Lala şi la Mia. Uscătura din pădure pentru Kendra era Lala şi vlăstarul Mia.

Moşu se gîndea că Lala va rămîne acelaşĭ şi se împăca în suflet că fică-sa va rămîne o credincioasă a romînismuluĭ.

Bătrînul era un idealist în felul luĭ şi ar fi vrut să povăţuiască pe Tuliu să se ridice deasupra amoruluĭ pămîntesc, dar nu era nicĭ locul nicĭ timpul, de aceĭa suspină şi tăcu. Aluziunea a fost înţeleasă de Bucuvala şi de Sîrmacheşĭ, iniţiaţĭ în cauză, dar nu în felul cum o concepuse moşu.

Amîndoĭ dădeaŭ dreptul luĭ Tuliu, înţelegeaŭ puterea de îndărătnicie a luĭ Lala, dragostea dintre tineri şi piedicele, ce ar fi întîmpinat la infinit pentru isbînda visuluĭ lor, dacă nu s'ar fi întrebuinţat o diplomaţie faţă de fanaticul grecoman.

Bucuvala grăi :

— Eŭ sper că în scurtă vreme, în comunele noastre cel puţin, să nu maĭ rămînă nicĭ unul să cugete şi să simtă alt-fel de cum cugetăm şi simţim noĭ. Speră *gione*, şi nu gîndi răŭ de nimenĭ şi de nimic. Ceea-ce ţi'ĭ scris pe frunte trebue să păţeştĭ.

In urma acestora li se aduse de ale mîncăreĭ pe nişte mescioare rotunde, de către bucătariĭ din apropiere.

Prînzul acesta îl dădea Delinuşĭ în onoarea Fărşeroţilor, carĭ o-dată cu sfinţitul soareluĭ suiră la o l-altă în Magarova.

PARTEA A TREIA

I

Cinci zile lipsiseră căpeteniile Fărşeroţilor de la stîni şi la vederea lor, secunzii începură a descărca pistoale în vînt de bucurie, făcînd să resune Peristera ca de un vuet resboinic.

Fuseseră văzuţi de locuitorii ambelor comuni şi armînii s'aŭ grăbit să le iasă în cale, să le ureze bun venit şi să-i felicite pentru modul vitejesc cum aŭ ştiut să apere cinstea romînismului.

Grecomanii căutaŭ să se dosească, prefecîndu-se că n'aŭ idee de cele întîmplate, părînd a fi indiferenţi de cele ce se petreceaŭ; în realitate însă se întreţineaŭ pe ascuns cu Lala şi-l înteţeaŭ în contra Fărşeroţilor şi 'i reproşaŭ că, de ce n'a intervenit cu autoritatea luĭ, să'i oprească de a lua parte la tedeum — la carĭ reproşurĭ el răspundea că n'a ştiut nimic, dar că va lua măsurĭ ca pe viitor să nu maĭ îndrăznească Fărşeroţiĭ să facă nicĭ o mişcare fără consimţimîntul luĭ.

In fond, Lala se simţea descurajat, căcĭ ştia el bine că nu e în stare să se impue unor u-

riaşĭ ca Bucuvala, de oare-ce între el şi dînşiĭ era o tovărăşie, stipulată prin contract, ce prevedea că, din numărul vitelor, cu a căror economie se ocupaŭ Fărşeroţiĭ, o treime era proprietatea fie-căreĭ căpeteniĭ. Eĭ nu eraŭ salariaţiĭ luĭ Lala, ci tovarăşĭ, aĭ capitaluluĭ îndoit din partea luĭ Lala, care se egala cu partea lor de muncă.

Venitul turmelor, prin urmare, era împărţit în treĭ, din care două părţĭ reveneaŭ luĭ Lala şi o parte fie-căruĭ cap de Fărşerot sub a căror îngrijire şi administraţie lucrurile prosperaŭ.

Căcĭ ce ar fi făcut Lala singur, dacă n'ar fi fost Fărşeroţiĭ, buniĭ gospodarĭ şi harnicĭ economĭ de vite, carĭ se pricepeaŭ în rostul uneĭ asemeneĭ întreprinderĭ?

Ar fi urmat să lichideze totul şi cu cîte-va sforţărĭ din partea Fărşeroţilor, ar fi devenit eĭ proprietarĭ şi asupra părţeĭ sale.

Ast-fel stînd lucrurile, autoritatea luĭ Lala asupra Fărşeroţilor era consacrată prin obiceiul locului, *de a se atribui cinstea şi puterea morală stăpînuluĭ* — iar nicĭ de cum că această autoritate ar fi decurs de vre-un drept exercitat de stăpîn asupra servuluĭ.

Ştia el Lala acum că are duşmanĭ personalĭ pe lîngă partidul armîn, împotriva căruia lupta fără succes... I se adusese la cunoştinţă evenimentele petrecute în Magarova şi tot ce a urmat în Bitolia. Aflase că Mia şi Maria luaseră parte atît la serbare cît şi la Bitolia, însă nu maĭ îndrăznea să provoace nouĭ scandaluri în familie.

De cînd cu venirea luĭ Kendra şi a luĭ Tuliu în casa sa, şi conflictul ştiut, el nu maĭ vorbea nicĭ cu Mia nicĭ cu Maria. Kendra îĭ sta în faţă mereŭ ameninţător, i se părea că'ĭ aude glasul şi Simu întîrzia să 'ĭ aducă vre-o veste...

Mia, din ziua cînd a zărit din balcon pe Tu-

liu rănit la mînă, toată jalea şi-a închis-o în inimă şi'şi petrecea zilele retrasă în odaea ei, în plîns, ferindu-se şi de mamă-sa să nu o vadă.

Chinul ei însă era cu atît mai mare, cu cît nu putea şti cum îi merge lui Tuliu. Aflase că aŭ fost liberaţi din inchisoarea Seraiului a treia zi, dar mai mult nu ştia, şi din mintea ei nu'l uita o clipă. Pe cine să întrebe unde e Tuliu, ce face el şi dacă rana îi merge spre vindecare ?

I s'a spus de către soaţe, carî sosise din Bitolia, că Dumineca ce vine, tinerimea armînă din ambele comunî va merge la stînî, unde se zicea că va fi horă mare, că vor fi jocurî, petrecerî etc.

— Vezî, fă-te bine, soro, să mergem şi noî, să privim, cu atît mai mult, cu cît stînele sunt ale voastre şi plimbarea noastră va fi motivată în faţa lumei — i-a zis Vangheluţa de peste drum, care venise să vadă cum îi este Mieî.

Mia tresări ca din visare. Se gîndi că poate va vedea pe Tuliu şi simţi ca şi cum un curent de însănătoşire i-ar fi circulat prin vine.

— O să mă silesc Vangheluţo să mă scol, căcî poate aerul îmî va face bine... De cum am venit din Bitolia, nu mă simt bine. Răceala să fie cauza... saŭ impresiunea ce am avut-o la vederea atîtor rănifi, flăcăi din aî noştri... nu ştiŭ şi eŭ ce să mai zic...

— Eŭ bănuesc c'aî răcit surioară, dar am speranţa să te întremezî la loc, cînd i veî vedea la horă voinicî şi vindecaţi...

— Să te audă Dumnezeŭ, Vangheluţo.

— O să fim toate soaţele, carî am fost la serbare, Mie, şi bagă de seamă că fără tine nicî una nu merge.

In tot timpul acesta soaţele Mieî veneaŭ în fie-care zi la dînsa şi prin glume căutaŭ să o

predispue la veselie — însă ele nu ştiaŭ nicĭ una adevărata bubă ce o rodea...

Venise şi ziua Duminicei. Mia se sculase maĭ de vreme ca de obiceiŭ, terminase cu trebile caseĭ şi acum îşĭ făcea găteala. Gîndul că va fi văzută de Tuliu, o făcuse să'şĭ aleagă rochia de culoarea liliaculuĭ, apoĭ ilecul cel muiat în fir de aur; pe cap s'a legat cu „şchepa“ cea de mătasă fumurie, brodată pe la marginiĭ cu mătăsică multicoloră. Părul eĭ bogat, împletit în două coade, ce îĭ atîngeaŭ pulpele, venea aşezat sub „şchepa“ străvezie, iar în dreptul funteĭ de la stînga creşteteluĭ prinse un chiparos şi pe piept floarea „nu mă uita“.

Şi fără de găteală asta Mia n'avea rivală în ambele comuniĭ, dar de astă-dată voea să se convingă, dacă într'adevăr e frumoasă şi se privi cu atenţie în oglindă.

Simţul frumosuluĭ în producţiunile fireĭ şi ale arteĭ fiind bine desvoltat în sufletul eĭ, avea oroare de culorile ţipătoare, de formele exagerate, disproporţionate. Se măsură, zic, de sus în jos în oglindă. Se găsi la statură potrivită. Işĭ privi în profil bustul peptuluĭ şi rămase mulţumită de sînii eĭ răsăriţĭ în libertate şi fără corset, pentru vîrsta eĭ de 18 aniĭ.

La talie nu era tocmaĭ subţirică, dar nu vru să forţeze maĭ mult colanul, că prea i-ar fi pus în evidenţă şoldurile şi nu o aranja de loc să se ştie că în privinţa asta a trecut la exageraţie.

Toate le-o fi putut observa Mia examinîndu-şĭ boiul mlădios la oglindă şi silindu-se să atingă perfecţiunea, pentru a fi la înălţimea inspiraţiuneĭ poetuluĭ, numaĭ una n'a putut-o nicĭ ea observa, că s'ar fi îndrăgit de sine poate...

Era atmosfera acea radiantă în centrul căreia plutea fiinţa eĭ, ce se eteriza, se perdea pe

nesimţite pentru a face loc castităţeĭ, inocenţeĭ şi curăţieĭ sufletuluĭ eĭ de fecioară — calităţĭ, ce se nuanţaŭ tot maĭ puternic cu cît pentru ea rămîneaŭ invizibile, nebănuite, neştiute.

Faptul că se gătise şi căutase să se convingă, dacă într'adevăr îĭ şeade bine, avea o origină de ordin cu totul superior şi anume: ea vedea în Tuliu idealul şi pe alesul naţiuneĭ sale, şi-l asemăna în minte cu eroiĭ din mituriĭ şi-şĭ zicea: oare e destul de perfectibilă? Poate fi motivul inspiraţiuneĭ marilor sale acte?

Iată ce idee o domina, cînd o făcuse să-şĭ peardă vremea la oglindă, să se studieze cu atenţie.

Într'adevăr, era minunată şi superioritatea eĭ aŭ confirmat-o soaţele, cînd aŭ văzut-o, nu prin cuvinte, ci prin sărutăriĭ şi exclamaţiuniĭ de admirare.

Porniră, după ce se convinseră din cerdac că în „curie“*) e lume multă. Ce e drept, tineriĭ se ţinuseră de cuvînt şi între 2 şi 3 p. m. îşĭ făcuseră aparitiunea în faţa stînelor, în cît acum răsuna pădurea de urale şi de „s'bănează**) Fărşeroţiĭ“.

Căpeteniile, la vederea lor, se grăbeaŭ să-ĭ strîngă de mînă, să le mulţumească prin cuvinte adînc simţite pentru simpatia, ce le-o arăta şi eraŭ mîndri aceştĭ oerĭ de a vedea cum pe urma lor răsărea o nouă armată, care avea să ducă maĭ departe lupta cu succes.

Bucuvala dete ordin secunzilor să zică din cavale şi într'un moment se înjgheba o horă mare între ceĭ 50 de păstoriĭ şi tineretul, ce venise să manifeste la stînĭ. Din cînd în cînd cîte vre-un pocnet de pistol ducea vestea în depărtare că la stînĭ poporul petrece.

*) Pădure.
**) Să trăiască.

Entusiasmul tineretului veni să-l cuprindă și pe moș Kendra, care, negreșit nu putea lipsi din mijlocul a lor săĭ; juca între Bucuvala și Coli Ghiza și se pricepuse bătrînul să înlăture tristețea care'l chinuise.

Dar pentru ce moșul ar fi putut să fie trist în acest moment, el cel optimist din fire? Avea un motiv să fie trist și aceasta provenea din cauza raneĭ de la mîna luĭ Tuliu, care avea nevoe de o serioasă îngrijire și tocmaĭ fiind-că suferea, rămase să bolească în pat, pe cînd bătrînul inimos venise între aĭ săĭ, dar cu gîndul era la Tuliu.

Tocmaĭ pe cînd hora era în toiul eĭ, se văzură răsărind din toate părțile, în grupurĭ, femeĭ și fete din Magarova și Ternova. Era întîĭa oară cînd ochiĭ lor se desfătaŭ la privilișlea, ce li se desfășura pe de nainte.

Știaŭ bine că nu era nuntă și totuși așa ceva niciĭ la nunțĭ nu pomenise. Se formă un cerc împrejurul horeĭ. Cercul acesta de privitorĭ veni să fie mărit de Mia și soațele eĭ. Dînsa își aruncă lacom privirea spre horă, examină cu atenție pe fie-care în parte și văzînd că Tuliu nu e printre eĭ, simți că se cutremură din picioare.

Bine nu-ĭ putea fi, niciĭ vorbă, dar pe cine și cum să întrrebe ea ce face, cum îĭ merge luĭ Tuliu?

Presimțirea o făcea să ghicească că Tuliu trebue să sufere. Dar prezența luĭ moș Kendra o maĭ îmbărbătă.

Ah, de ar întreba-o el de sănătate, ar profita de împrejurare, l-ar întreba ce face Tuliu, dacă s'a vindecat, dar cine știe... o va întreba moșu saŭ nu... Cine știe, poate că cu gîndul acesta s'a desprins el din horă la vederea Mieĭ, saŭ că era prea obositor pentru el să ție pept cu tineretul...

Iși șterse năduşeala de pe frunte şi se dete pe lîngă umbra unuí brad uriaş.

Mia întoarse capul într'acolo. Se scuză pentru moment din faţa soaţelor şi le zise că, avînd durere de cap, să-i dea voe să se odihnească puţin sub umbra aceluí brad.

Păşi într'acolo.

Moş Kendra se aşezase pe muşchiul luí. Cînd fu aproape de el, Mia grăi încet:

— Bună-ţi oară, Lale! *).

— A... ghine viniş, muşiteaţă**).

Apoí sculîndu-se şi plin de iubire strîngîndu-i mînă, urmă:

— Sunteţi bine pe acasă, mama ce face?

— Bine, Lale, bine; dar dv.? Cum se face că eştí singur?

— Da, singur, Mie, cum mă vezí; Tuliu e în pat. Rana de la mînă îl supără răŭ; azí noapte n'a putut închide ochií, sărmanul băeat... Oh, a fost o noapte grea... a avut şi aiurărí. Iubirea ce o am pentru popor, m'a făcut să'mí iaŭ inima în dinţí şi să-l las singur; apoí n'am avut ce face şi stăruinţeí luí, care m'a silit să vin.

Ţal Zega***), nepoată-mea îl îngrijeşte ca o soră, dar nu ştiŭ dacă nu va avea nevoe de ajutorul unuí doctor, Mie.

Mia ascultase pe bătrîn şi înlemnise acolo, în picioare în faţa luí. Faţa eí era pală, inima îí svîcnea în piept cu tărie şi nu putu grăi de cît:

— Un doctor, Lale, un doctor, da, cît maí curînd...

In colţul genelor i se iviră doí stropí de lacrimí, carí 'í alunecară pe piept.

---

*) Bună vreme, unchiule.

**) Expresiune locală: Bine aí venit frumuseţe.

***) Idem: soţia luí Zega.

Işĭ întoarse capul spre pădure şi cu batista le şterse repede urma.

— La asta m'am gîndit şi eŭ — urmă bătrînul — mi-e în gînd să mă cobor chiar mîne în Bitolia şi să aduc pe doctorul Hristovicĭ, care-ĭ un bun chirurg se zice...

— Să nu întîrziĭ nicĭ un minut, Lale, căcĭ nu-ĭ de glumit cu o rană, şi, vaĭ, Lale, o întreagă lume armînească şi a pus speranţele în Tuliu!!

Dar Mia nu-şĭ maĭ putu ţine isvorul ce i se porni din ochĭ.

Bătrînul îndurerat suspină cu amărăciune. Acum constata el iubirea neţărmuită a feteĭ luĭ Lala pentru Tuliu.

Mia bagă de seamă că e observată de soaţe, de aceea se înarmă cu tot curajul, se apropie de bătrîn, îĭ întinse mîna şi 'ĭ şopti:

— Să-ĭ ducĭ multă sănătate din parte-mĭ, Lale, şi să-ĭ spuĭ că mă voiŭ ruga luĭ Dumnezeŭ să-ĭ dea puterĭ să treacă pericolul şi vecĭnic să aibă parte de bine.

— Iţĭ mulţumesc fiică scumpă, murmură moş Kendra, înecîndu-l suspinele. Oh, cum ar fi sărutat-o pe frunte, cum i-ar fi bine cuvîntat pe amîndoĭ, Dumnezeule, dar... cine ar fi îndemplecat pe Lala la aşa ceva?

Se gîndi la Tuliu şi cumpănind în minte împrejurările, conchise că faţă de un înger ca Mia i-ar fi cu neputinţă luĭ Tuliu şi orĭ-căruĭ tînăr — care ar fi iubit-o în locul luĭ Tuliu, să se 'nalţe de-asupra unuĭ amor lumesc...

In faţa Mieĭ văzu moş Kendra că lupta la care se angajase fiul său abia era la începutul eĭ.

— Ce spunea moş Kendra, Mie? o întrebară soaţele.

— Imĭ vorbea de fiul său, sărmanul, răspunse cu seninătate Mia.

— Am auzit că rana ’i merge spre rău, dragă Mie!

— Da! — făcu Mia mîhnită.

— Ţal Zega spunea către vecine că îndură grozave suferinţe.

Nu erau de ajuns afirmările bătrînului, mai veneau acum şi soaţele să o sîngereze la inimă cu vorbele lor.

Vai, şi trebuia cu toate aceste să pară indiferentă, să observe hora, să rîdă, să glumească cu celelalte soaţe, cari erau mulţumite de ce vedeau.

Între cîntece şi jocuri vremea trecuse şi primele cari începură a se retrage fură grupurile de femei şi fete ce aveau grija caselor, apoi urmară tinerii în rînduri, rînduri.

Din toată lumea asta, singurul moş Kendra mai rămăsese la sfat cu Bucuvala şi ceilalţi.

Lipsa lui Tuliu fu observată de Fărşeroţi, dar pînă aci nu fusese timp de a se interesa de el şi, odată rămaşi singuri, moş Kendra le arătă că rana lui Tuliu îi inspiră grijî.

— Să se cheme un doctor numai de cît, replică Bucuvala.

— Mîne voiu coborî la Tîrnova să văd cum îi merge.

— Vederea ta îi va face bine, Bucuvala. Vedeţi, s’a întunecat şi eu tot aci mă găsesc. De ce nu mă luaţi la goană?

Dar fiind-că voi nu mă goniţi, e timpul cred să vă zic noapte bună.

Moşul se sculă îngrijorat şi strînse de mînă pe fie-care în parte. Timpul era liniştit, cerul senin şi luna plină poleia înălţimile codruluî Magarovei, desemnînd umbre fantastice dincolo de stîncile eratice. Poteca, care conduce la isvor şi de aci la stînî, era acum pustie.

Nicî un zgomot, nicî o şoptă, doar cîntul lugubru al unei cucumele aciuiată în scorbura

unei stînci, făcea să strabată ecoul în adîncimea codruluĭ.

Unuĭ om superstiţios i-ar fi făcut rău glasul acesteĭ păsărĭ de noapte, despre care oamenii simpli spun că prevesteşte nenorocire, de oare-ce avînd simţul mirosuluĭ foarte desvoltat, simte apropiata intrare în descompunere a corpuluĭ vieţuitoarelor... Moşu însă, care era preocupat cu rana luĭ Tuliu nicĭ că a luat seamă, ci cu capul în jos mergea gînditor pe poteca şerpuitoare.

Singurul Bucuvala îl petrecuse o bună distanţă, pînă ce'ĭ zisese moşu să se înapoieze. Uriaşul, oprit pe vîrful uneĭ movile, părea un zeŭ neadormit. De l-ar fi văzut cine-va pe vremea aceĭa cum îşĭ roteşte privirile de-asupra comunelor unite şi cum căuta să străbată prin umbrele nopţeĭ, s'ar fi dat în lăturĭ de spaimă...

Avea aerul unuĭ Marius pe ruinele Cartagineĭ...

Ce să-ĭ fi fost luĭ oare, de nu'ĭ venea să se mişte de acolo? Poate că se gîndea să n'ameninţe vre-o primejdie pe Kendra şi ţinea să se asigure că a intrat teafăr în sat?

Da, se întîmplase tălhării pe drumul acesta, maĭ de mult însă, pe cînd haiducea Maleo prin împrejurimile Magaroveĭ. Dar pe cînd Bucuvala stetea înfipt colo pe movilă, nu departe de isvor, din partea unde încep ceĭ d'intîĭ tufanĭ, zări scăpărînd o lumină roşiatică, care fu urmată de o detunătură puternică de armă, apoĭ un ţipăt prelungit şi în fine nişte gemete, ce se perdeaŭ în umbrele nopţeĭ.

Ca un vultur ce se repede din sboru-ĭ asupra pradeĭ, cu aceĭaşĭ împetuositate uriaşul în urma cîtor-va săriturĭ, fu pe potecă şi acum maĭ mult fugind pe brăncĭ, se apropie de cel ce căzuse pe spate. . . . . .

Bucuvala făcu un pas înapoĭ, căcĭ recunoscu

la razele luneĭ pe cel căzut: era moș Kendra, sărmanul, care văzînd pe Bucuvala, printr'o sforțare supremă, grăi stins de tot: m'aŭ omorît vrăjmașiĭ... colo... colo... a fugit... și Moșu se silĭa să arate cu mîna în partea de unde zărise lumina.

Il sprijini pe brațul luĭ și văzînd cum moș Kendra închide pleoapele, strigă:

— Frate, spune'mĭ cine a fost, nu l-aĭ putut recunoaște?! Kendro, scumpul meŭ amic, Kendro!...

Ah... s'a stins... murmură uriașul!

Lăsă binișor pe Kendra, stins de viață pe iarbă și fără a maĭ sta o clipă pe gînduri, luîndu'și seama că ucigașul ar putea să scape, porni în goană disperată pe poteca șerpuitoare.

Se gîndi că or cine ar fi, va trebui să apară la drum spre a coborî în sat saŭ să apuce drumul Nijopoleĭ.

Călca mărunt și ușor în tocmaĭ ca un motan tînăr, care se exersează pe sub gard să vîneze în fața unuĭ stol de vrăbiĭ.

Dar lună intră în regiunea unor norĭ negriĭ și întunericul se lățĭ prin împrejurimĭ în cît nu se maĭ putea distinge obiectul la doĭ pașĭ. Totușĭ uriașul deprins cu locurile aceste accidentale, cunoscînd orĭ-ce rĭdicătură, orĭ-ce povîrnișĭ, nu disperă.

Prevederile luĭ nu l-aŭ înșelat, căcĭ cînd ajunse în apropierea celuĭ din urmă tufan, care forma capătul unghiuluĭ codruluĭ, ucigașul fără să bănuiască că e urmărit de cine-va, venea chiar în fața luĭ Bucuvala.

Acesta nu-ĭ maĭ dete timp nicĭ să se reculeagă, ci rĭdicînd pumnul, îl lăsă cu toată furia puterеĭ sale herculane pe capul ucigașuluĭ.

— Stăĭ mișelule!... că te mănînc fript — urlă Bucuvala.

Dar de prisos își maĭ cheltuĭ vorba, căcĭ is-

bitura fu aşa de cumplită, în cît pentru moment presupusul ucigaş a căruĭ ţeastă suferise avariĭ, se vede, se cletină loculuĭ şi vru să cadă lungit, dar Bucuvala îl sprijini pe braţ murmurînd:

— Nu-ĭ timpul să morĭ acum tălharule, stăĭ, trebue să trăeştĭ, să te vedem cine eştĭ, cum te chiamă, cine te-a îndemnat să săvîrşeştĭ omorul: răsbunarea saŭ tălhăria; mişelule...

Şi zicînd aceste, îl luă subsăorĭ, grăbind cu el la isvor. In cîte-va minute ajunse, îl lăsă încet pe iarbă şi luînd apă cu ulcica, îl stropi, îl făcu să bea, îĭ frecă pulsul, inima, timplele...

Bucuvala era aproape să dispere, văzînd că asasinul nu dă semne de viaţă.

La cîţĭ-va paşi de isvor se distingea întins pe iarbă Moş Kendra în nemişcare şi cîndu̯şea şi cămaşa-ĭ albă arătaŭ luĭ Bucuvala locul unde zace el mort...

La gîndul că n'are să maĭ poată vorbi nicĭ odată... cu vrednicul bătrîn, o lacrimă îĭ străluci în colţul genelor sale, apoĭ îĭ curseră în şir maĭ multe.

Cum să nu plîngă... perdea un tovarăş de luptă, pe care cu greŭ l'ar fi putut înlocui un al doilea.

Nu ştia acum dacă presupusul ucigaş e mort de-a binelea, saŭ să preface...

Il scotoci prin sîn. Da, avea o armă şi ţava eĭ era şi acum caldă.

Nicĭ vorbă, se gîndi Bucuvala — el e asasinul.

După un timp oare-care de fricţiune, observă că dă semn de viaţă.

Bucuvala respiră maĭ uşor.

— Mulţumescu-ţĭ, Doamne, că n'a murit.

Se descinse şi înainte de a se desmetici ucigaşul, îl legase de mînă şi acum se pregătea să'l lege de cealaltă.

Necunoscutul grăi ca şi cum ar fi aiurat:
— Ce vreĭ să facĭ cu mine?
Bucuvala avu o tresărire... Recunoscuse glasul individuluĭ... Aşa dar era Dimce morarul!
Iĭ răspunse calm:
— Aĭ să vezĭ maĭ tîrziŭ.
— Unde vreĭ să mă ducĭ?
— La stînĭ — aĭ cunoştinţă de ele, nu este aşa?
— Da! Şi ce vreĭ să-mĭ facĭ?
— In tot cazul n'am să te tratez aşa precum aĭ făcut tu sărmanuluĭ Kendra.
Şi repede Bucuvala continuă:
— Spune, ce aĭ avut cu el, mişelule?
— Alţiĭ m'aŭ pus, nu e vina mea.
— Şi tu l-aĭ ucis ca pe o vrabie.
— De vreme ce m'aŭ pus, la ce mi-ar maĭ folosi să mint.
Bucuvala era satisfăcut de strategema ce a întrebuinţat faţă de asasin, de a-l face să mărturisească crima cu atîta uşurinţă, căcĭ în realitate el numaĭ bănuia pe Dimce şi ar fi avut de furcă să-l hotărască la mărturisire, dacă ar fi urmat să nege.
De aceĭa nicĭ nu-l lăsă să încheie frasa din urma şi Bucuvala grăi:
— Da, te-am văzut de pe movilă, ţi-am urmărit toate mişcările, dar n'am ştiut ce gînduri nutreştĭ, că te dedeam eŭ maĭ repede gata, înainte ca tu să răpuĭ pe Kendra. Precum vezĭ, chiar în pămînt să fi întrat şi tot nu-mi scăpaĭ. Acum eştĭ prizonierul meŭ pînă ce vom descoperi pe vinovaţiĭ despre carĭ aĭ spus. Urmează-mă dar.
Dimce se sculă, iar Bucuvala, ţinînd de ambele căpătîe ale brîuluĭ, ducea alăturea pe asasinul luĭ Kendra spre stînĭ.
Tovarăşiĭ începură a se îngrijora de întîr-

zierea luĭ Bucuvala şi de aceĭa steteaŭ nedumeriţĭ în faţa stînelor.

Cînd l-aŭ văzut că vine însoţit încă de un altul, aŭ crezut că e Kendra, dar luînd seamă că necunoscutul e adus legat — începură a bănui ceva răŭ...

— Fraţilor! grăi Bucuvala în mijlocul tăcereĭ şi a mirăreĭ, ce se zugrăvise pe feţele Fărşeroţilor.

Şi glasul îĭ tremura ca nicĭ odată.

— Veţĭ păstra cel maĭ desăvîrşit mister asupra celor, ce am să vă spuĭ. Nimenĭ afară de voĭ n'are dreptul să ştie secretul ce vi-l voiŭ încredinţa.

Aflaţĭ dar că bunul nostru Kendra, celnicul Kendra, nu maĭ este printre noĭ.

— E... ce aĭ zis, Bucuvala!...

— Da, fraţilor, acum o jumătate oră, ştiţĭ bine că Kendra îşĭ luase noapte bună de la noĭ şi nimănuĭ nu'ĭ trecea prin minte că acel „noapte bună“ al săŭ, va fi cel din urmă adio şi fără revedere, căcĭ, în dreptul isvoruluĭ, a fost asasinat mişeleşte de Dimce, pe care l-am prins şi l-am adus în faţa voastră.

Fărşeroţiĭ privirĭ sălbatic pe Dimce. Coli Ghiza vru să se repeadă la el să-l sfîşie, dar un gest al luĭ Bucuvala îl ţinti loculuĭ.

— Pedeapsa stă în mîna legeĭ noastre Coli Ghiza. Linişteşte-te şi înainte de orĭ-ce altă hotărîre, repeziţi-vă voinicilor pînă la locul crimeĭ şi aduceţĭ încoa pe braţe pe bunul nostru Kendra; să ne facem datoria maĭ întîĭ faţă de dînsul, apoĭ ne vom ocupa de Dimce şi ceĭlalţĭ. De o cam dată vă daŭ în primirea voastră Kosta şi Grusu pe acest criminal, să mi-l păziţĭ în casa din poeană, unde nu-ĭ veţĭ şti de urmă de cît numaĭ voĭ douĭ. Il veţĭ hrăni, şi nu-ĭ veţĭ da ocazie să se plîngă de nimic, pînă

cînd va veni vremea să mi-l dați mie în primire.

Fârșeroții consternați de vestea sinistră, deteră fuga spre locul crimei.

La vederea Moșului Kendra, muți de durere, nu-și puteau stăpîni cursul lacrimilor. Plîngeau fie-care în cîte o parte și nu se auzea nici un cuvînt de mîngîiere. In cea mai desăvîrșită tăcere Moș Kendra fu întors cu fața în sus, apoi luat pe brațele lor vînjioase, doi mai în față, doi mai la mijloc, unul sprijinindu-i capul; ast-fel suiau ei cu mortul la stînă.

Luna de sus, care eșise din regiunea norilor, era martoră la această dramă, ce se desfășura în partea de Nord a Magaroveĭ, la cîteva sute de metri apropiere.

II

Declarațiunile lui Dimce, făcute în fața lui Bucuvala și Ianula cel Mare, buimăcirâ pe Fârșeroți.

— Și pentru care cuvînt Simu îți spunea că vrea să scape de Kendra și Tuliu?

Morarul dete din umeri și răspunse:

— Știu atîta că se temea de ei să nu calce pe d. Lala. Imi spusese că d. Lala l-a însărcinat să mă angajeze cu paza stînelor și dacă voiu surprinde cum-va pe lîngă stîni pe acești doi Fârșeroți, să-i ucid, că el răspunde de ori-ce s'ar întîmpla.

Bucuvala și Ianula se priviră semnificativ. Le era de ajuns de o cam dată ceea ce știau, că Lala, din cauza ureĭ, ce hrănea lui Kendra, de cînd cu conflictul iscat între amîndoi, și despre care avea idee Bucuvala, și-a asociat scopului său de a se scăpa de Kendra și Tuliu pe Simu Birina, căruia, de sigur, trebue să-i fi dat bani, că acesta la rîndul lui să gă-

sească cu atîta uşurinţă un instrument orb cu care să apuce jeratecul, fără să se frigă. Era mai mult ca sigur Simu, că Dimce va comite crima fără să fie văzut de nimenea.

Şi nu le-a fost greu a stabili că Kendra pica prima jertfă dintre armînî în lupta, ce se declarase între eî şi grecomanî.

Cine ştie — îşî ziseră eî — dacă nu vor veni şi alţiî pe urmele luî Moş Kendra.

De aceea capiî Fărşeroţilor luară o rezoluţiune în faţa descoperirilor făcute prin declaraţiunile luî Dimce şi anume: să se facă o înmormîntare naţională luî Kendra, să ia parte la ea toată suflarea romînească ca să-l petreacă pînă la veciînica locuinţă pe acel ce se jertfise pe altarul naţiuneî.

Fraţiî Şcreta maî eraŭ şi doî meşterî lemnarî. Prin urmare, eî fură însărcinaţî cu facerea cosciuguluî.

Bucuvala şi Ianula cel Mare, lăsînd pe Dimce în primirea luî Costa şi Guşu, trimiseră pe alţî doî voinicî să vestească pe profesorî de moartea luî Kendra, fără a da altă explicaţiune, de cît că a fost găsit ucis lîngă isvor; iar eî amîndoî coborîră în Ternova să prepare pe Tuliu.

Ţal Zega, nepoata luî Kendra, tocmaî eşea din poartă îngrijorată, pentru a merge la stînî să se informeze ce e cu Moş Kendra, căcî Tuliu începuse a se îngrijora, cînd văzu pe Bucuvala şi Ianula grăbind în casa lor.

— Ce face Tuliu, o întrebară Fărşeroţiî.

— Aşa să zic — e maî bine; noaptea a trecut-o în linişte, însă a început a-l îngriji nevenirea unchiuluî şi abia a aşteptat să se lumineze ca să mă trimită în deal; iată cum mă vedeţî pornisem în spre d-v.

Dar pe unchiu Kendra ce'l făcuraţî, de ce n'a venit şi el?

Bucuvala şi Ianula suspinară amîndoî la ul-

timele cuvinte ale nepoatei lui Kendra și prefăcîndu-se că n'aŭ auzit-o ce spune, întrebară:

— Tuliu e deștept?

— Da, poftiți; el va zărit de cum ați intrat pe poartă.

— A... iată-l! făcură Fărșeroții observînd pe Tuliu la una din ferestre, al cărei geam îl deschidea el acum.

— Bună dimineața Tuliu — grăiră ei.

— Bine ați venit fraților; ia poftiți că mi-era dor de voi.

— Venim, venim numai de cît Tuliu.

Apoi adresîndu-se nepoatei lui Kendra:

— Iar D-ta lele Țal Zega, te poți întoarce din drum, să-ți vezi de rostul casei.

— Da, ce de lucru n'am, zise Țal Zega îndreptîndu-se la bucătărie, murmurînd: ...de ce unchiu nu se mai arată, maică luminată!

In timpul acesta Bucuvala și Ianula își făcură intrarea în odaia lui Tuliu.

— Ce fel „gione", încă în pat pe vremea asta! întrebă Bucuvala cu un ton glumeț.

— E prost lucru frate să mă găsesc așa de tîrziŭ în pat, dar mi s'a impus de Dr. Hristovici din Bitolia să nu fac mișcări, pînă cînd nu se va închide rana.

— In tot cazul, credem că te simți mai bine și în curînd sperăm să te însănătoșezi complect.

— Așa cred și eŭ fraților. Insă cărei întîmplări datorez cinstea, ce mi-ați făcut-o de a mă vizita așa de dimineață?

— Iți vom spune Tuliu. Dar n'ar fi cu putință oare ca astă-zi să fii al nostru, vrem să zicem, să părăsești patul? Nu vei fi supus la nici o oboseală.

— Da cum să nu fraților; apoi și fără ruga ce-mi faceți, eŭ aveam de gînd să mă scol, căci mi s'a urît de atîta zăcere.

Dar bătrînul meŭ ce se făcu? Trebue să fi rămas la stînĭ... Aşa e el la zile marĭ... Entusiasmul luĭ e perpetuu, nu cum e la mulţĭ, flacără de pae.

Imĭ închipuesc ce bucurie i-a năpădit sufletul cînd s'a văzut între aĭ săĭ, la stînĭ, după izbînda repurtată în dealul Bucoveĭ.

— Fărşeroţiĭ ascultaŭ pe Tuliu şi păreaŭ că aŭ încremenit amîndoĭ, colo, pe mindir.

— Nicĭ unul nici altul nu era în stare să maĭ scoată o vorbă din gură.

Tuliu urmă:

— Aşa dar ţineţĭ, mi se pare, să mă luaţĭ şi pe mine în deal. Iată-mă că mă scol şi merg fără multă insistenţă.

El observă tăcerea şi schimbarea lor de priviri misterioase, dar îşĭ închipui că eĭ îĭ pregătesc vre-o surpriză.

Continuă:

— Aşa mult rău ce mi-a părut că n'am putut să iaŭ parte şi eŭ la veselia din deal.

Vara mea Ţal Zega îmĭ spusese că a văzut foarte multă lume suind la stînĭ — este adevărat Bucuvala?

— Da, aşa este Tuliu.

Dar Bucuvala nu s'a putut gîndi în acest moment de criză sufletească la aluziunea, ce o făcea Tuliu, cînd a vroit să se convingă, dacă într'adevăr a fost multă lume şi dacă între ea se găsea şi Mia — vroia să zică...

Cu una cu alta, Tuliu finind a se îmbrăca grăi:

— Acum putem eşi.

— Da, să mergem, ziseră Fărşeroţiĭ, luîndu'l de braţ. Cînd fură în stradă, Bucuvala i se adresă cu discreţie:

— Aşĭ vrea să ştiu Tuliu, cum preţueştĭ tu viaţa, pusă în cumpănă cu chestiunea naţională?

— Imĭ plac asemenea întrebărĭ venite de la tine, Bucuvala. Vreĭ să ştiĭ cum preţuesc eŭ viaţa în raport cu chestiunea naţională? Cea d'intîĭ ca un tribut al celeĭ de a doua, care merită poate maĭ mult de cît atîta.

— Imĭ pare bine Tuliu că am fericirea să constat în tine o inimă mare de romîn. Aĭ dreptate ce spuĭ. Prin urmare, după tine cînd vre unul dintre noĭ îşĭ sacrifică viaţa pentru naţiune, nu'ĭ de loc de plîns.

— E cel maĭ fericit muritor fraţilor, căcĭ unuĭ asemenea om i se ridică în inimĭ de către naţiune monumente neperitoare.

Cu vorba şi reflexiunile, făcură o bună distanţă de loc pînă cînd Bucuvala schimbă brusc subiectul.

— Uite ce e, Tuliu: am vrut să mă conving de ce poate bărbăţia ta. Sunt maĭ mult ca sigur acum că am în faţa mea un bărbat în toată puterea cuvîntuluĭ, pe care nu'l pot birui uşor nevoile; nicĭ loviturile soarteĭ şi care, trăind, are un ideal maĭ presus de cît orĭ-ce alt pe pămînt.

— Eĭ da, despre aceasta trebuia să fiĭ convins maĭ de mult.

— Bine Tuliu, bine, nicĭ în trecut, nicĭ în present nu m'am îndoit de inimoşia ta; de aceĭa acum vin să'ţĭ comunic o veste, care orĭ cît de mult te-ar întrista ca şi pe noĭ cînd am aflat-o, totuşĭ considerînd idealul naţional, trebue să fiĭ bărbat, să suporţĭ cu resemnare ecoul eĭ.

— Nu cum-va o fi păţit ceva bătrînul meŭ şi ocoliţĭ nenorocirea?

— Aşa e Tuliu, amicul nostru şi părintele tăŭ a fost o victimă a răzbunăreĭ grecomanuluĭ Lala.

Tuliu deveni palid şi respiră cu multă greutate.

— A păţit ceva tata?

— Da, pe cînd cobora de la stînĭ să vie în Tîrnova, aseară între 9 şi 10, în dreptul izvoruluĭ, a fost atacat fără veste de Dimce morarul, pe la spate. Asasinul a fost prins de mine şi îşĭ va primi pedeapsa meritată împreună cu toţĭ complicĭĭ săĭ.

— Aşa dar tata a fost ucis?

Fărşeroţiĭ cu lacrimele în ochĭ cu greŭ putură rosti un „da“ vag, care totuşĭ a fost înţeles de Tuliu.

Bietul tînăr îşĭ luase tâmplele în palme şi se silea din răsputerĭ să nu ţipe.

Oh, dar orĭ cât de viteaz ar fi fost el, nu putea să nu se stîngă de durere, faţă de vestea sinistră, ce i se comunicase.

— Unde, când şi cum aţĭ aflat că a fost ucis, întrebă el ca un om care aiurează.

Bucuvala, ţinându-l vîrtos strîns de braţ, îĭ nară scena asasinărĭĭ luĭ Kendra, care cutremură pe Tuliu din creştet până în tălpĭ.

— Acum, fiind-că suntem cu toţĭ barbaţĭ, să ne facem datoria către cel ce ne-a fost atât de drag, apoĭ vom vedea şi de cele-l'alte.

— Ce aveţĭ de gând să faceţĭ, întrebă Tuliu cu vocea înecată de lacrămĭ, carĭ 'ĭ inundaŭ faţa.

— Vom face o înmormântare naţională, ne vom duce noĭ în deal să'l aducem acasă, de unde vom porni la cimitir. De la tine nu vrem alta de cât bărbăţie, curaj şi răbdare până la fine. Nimănuĭ n'aĭ să destăinueştĭ că cunoştĭ pe ucigaş şi pe complicĭĭ sĕĭ până ce nu va veni ziua judecăţeĭ pentru toţĭ.

Aşa, dragă Tuliu, acum haidem spre casă, unde veĭ prepara la rându-ţĭ pe Ţal Zega, care e femee şi cum ţine la Moş Kendra maĭ mult de cât la răposatul eĭ părinte, e o sarcină delicată pe care ţi-o încredinţăm ţie.

Noĭ ne ducem unde ne chiamă datoria.

Tuliu se întoarse acasă. Fărşeroţiĭ plecară spre stînĭ.

Rămas singur, Tuliu păru că vede maĭ limpede situaţia şi acum fu în stare să măsoare cu compasul durereĭ sale nemărginite golul ce se lăţia în jurul luĭ.

Ah, Moş Kendra îĭ era pe lângă tată şi un excelent tovarăş de luptă, cu care se sfătuia şi se înţelegea în împrejurărĭ grele.

In faţa Fărşeroţilor îşĭ împetri inima să nu arate slab, însă când se văzu singur în odae, lacrimile porniră şiroaie din ochiĭ-ĭ înroşiţĭ şi tînărul se zbuciuma şi-şĭ îneca ţipătul în piept să nu fie auzit de Ţal Zega, care era ocupată la bucătărie.

Totuşĭ auzi ea ceva, de n-o răbdă inima să nu apară fără de veste în odaia luĭ.

— Plîngĭ Tuliu ? Ah... trebue să se petreacă ceva care mi se ascunde mie !

Tuliu n'a maĭ putut să se abţie în faţa eĭ şi isbucni în hohote.

— Oh... da Bie... Bucuvala şi Ianula mi-aŭ adus neagra veste că tata a murit aseară, cînd era să pornească de la stînĭ să vie acasă... Fiĭ tu curajoasă şi mă consolează, căcĭ mie mi se rupe inima şi nu pot de cât să plîng !

Ţal Zega rămase înmărmurită o clipă, însă îndată ce-şĭ dete seama de nenorocirea, ce i-a îzbit, fără să maĭ ceară vre-o lămurire, începu să-şĭ rupă periĭ şi glasul eĭ răsună ca un clopot de moarte.

Eşi in prispa caseĭ şi începu a jeli pe unchiul eĭ. Veciniĭ, atraşĭ de ţipetele eĭ, se grămădiră în curte.

In cîte-va momente află lumea că Kendra a murit şi din gură în gură vestea ajungea la Simu Birina, care la rîndul luĭ o comunică stăpânuluĭ séŭ.

— De acum încolo poţi să dormi liniştit, stăpîne. Ordinul ce mi-ai dat, l'am adus la îndeplinire.

Lala, la auzul acesteĭ veşti, răsuci nervos mătăniile, iar pe faţă avu o paloare, cea ce dovedea că emoţiunea îĭ tăia răsufletul.

— Şi lumea ce spune, Simu?

— Nu ştie nimenĭ cine l'a ucis. De altmintrelea eram sigur că planul meŭ va izbuti.

— Bine Simu, aşteaptă aci să-ţĭ aduc promisiunea.

Lala luînd un şir de cheĭ în mînă, trecu într'o cămăruţă secretă, unde păstra casa de banĭ, o deschise, luă două fişicurĭ în carĭ se cuprindeaŭ o sută lire turceştĭ, închise casa şi veni în odae, unde aştepta Simu.

— Uite, aci aĭ o sută lire în aur, restul, dacă vreĭ în numerar, peste o lună, după vînzarea mărfurilor, saŭ dacă nu voeştĭ aşa, îţĭ cesionez atîtea capete de vite, până la concurenţa sumeĭ de zece miĭ, cum ne-a fost vorba.

— Fie şi aşa, stăpîne.

— Caută să fiĭ şi de aci înainte tot atît de sîrguitor Simu, să nu-ţĭ schimbĭ purtarea, să nu facĭ lux de viaţă şi maĭ cu seamă să fiĭ prevăzător.

— Am înţeles, stăpîne. Vă rămîn recunoscător şi tot-d'auna supus.

Simu eşi îmbogăţit din casa luĭ Lala, pe preţul uneĭ crime săvîrşite, dar care nu începuse încă a le chinui conştiinţa, unul fiind orbit de ură şi găsindu-se pe o cale rătăcită, cel-l'alt fermecat de aurul pentru a căruĭ sete şi-ar fĭ vîndut şi sufletul draculuĭ.

Totuşĭ Lala, rămîind singur, începu a reflecta asupra împrejurărilor.

Simţi un fel de povară pe suflet, la gîndul că el fusese autorul moral al acesteĭ fără de legĭ, de aceĭa căută refugiŭ în „marea idee“,

căreia i se cuveneaŭ jertfe, pentru a se ajunge la scop.

Şi-apoĭ, dacă n'aşĭ fi isbutit să-l suprim eŭ, mă făcea să dispar, el pe mine... îşĭ zicea Lala, care a eşit în tîrg să tragă cu urechia, să se convingă de ce zice lumea.

In timpul acesta se ştia de ambele sate că fostul Celnic Kendra a fost găsit asasinat la isvor.

De la balcoanele caselor şi de la ferestre, convoiul Fărşeroţilor, carĭ aduceaŭ pe Kendra acasă, fu văzut de toată lumea. Cînd acest convoiŭ se apropie de locuinţă, s'a observat că curtea gemea de lume.

Sfinţia sa Papa Grigorie Haidu se afla printre notabiliĭ Tîrnoveĭ. La vederea cosciugului, femeile cu Ţal Zega în cap, cernite la port şi la cap, umplură spaţiul de ţipete jalnice. Cele maĭ în vîrstă eraŭ legate la cap cu marame negre.

Printre altele se găseaŭ aci Lena luĭ Marcu, cu fiicele eĭ Domnica, Eugenia şi Marionca, sosite din Bitolia, Minca luĭ Ianula, Iana luĭ Carapetra, Despa a luĭ Şcreta, fetele lor: Piruşeana, Kia, Sica, Lena şi Fluriţa.

Veniseră şi vecinele în grupurĭ de cîte treĭ patru, avînd fie-care în mînă cîte o lumînărică de ceară şi un mănunchiŭ de florĭ, printre carĭ reeşeaŭ frunze de şimşir şi busuioc. Toate se îndreptaŭ tăcute în camera mortuară şi după ce adresaŭ acelor ce sosise maĭ nainte un „Dumnizăŭ s'lu lliartă“*), apoĭ se aşezaŭ una de o parte, alta de cealaltă parte a mortuluĭ, formînd două grupe de căte 20 pînă la 25 femeĭ.

Papa Haidu a trebuit să maĭ aştepte, pînă ce femeile să îmbrace mortul cu haine nouĭ, să-ĭ lege bărbia şi să-ĭ închidă ochiĭ.

*) Dumnezeŭ să-l ierte.

Aceste terminate, după ce-l aşezară cu picioarele la răsărit, iar pe pept îĭ puseră o lumînare de ceară, o candelă şi o icoană, Ziţa cea maĭ în vîrstă, care cunoscuse de aproape pe Kendra, începu a boci în cuvinte mişcătoare pe un ton prelungit, funebru, privind pe decedat.

„In bocetele acestea este înmagazinată toată psihologia şi metafizica poporuluĭ aromîn, în ele se oglindesc în chip clar credinţele despre nemurirea sufletuluĭ, despre trecerea pe lumea cealaltă, răsplata bineluĭ şi pedepsirea răuluĭ făptuit în viaţă.

„Unele bocete sunt comoară de poezie, de iubire şi de adîncĭ sentimente, în ele se oglindesc credinţele despre felul vieţeĭ, natura fericirilor şi credinţelor de dincolo, în fine, în bocete maĭ mult de cît în toate cele-lalte manifestărĭ poetice ale inimeĭ, ale minţeĭ şi ale credinţeĭ, femeea armînă a vărsat toate bogăţiile natureĭ eĭ alese de mamă devotată, de soră gingaşe şi de soţie statornică pînă la moarte“ *).

In timp ce grupa femeilor din partea Ziţeĭ boceaŭ pe Kendra, grupa cealaltă se văita amar la sfîrşitul fie-căruĭ stih, dar dînd mare atenţie la cele ce spun soaţele îndurerate pentru ca să le răspundă la timp.

Era între cele din grupa a doua, Santa al Ghionda, care perduse în săptămîna aceĭa unicul eĭ flăcăŭ şi îndată ce a terminat grupa întîia, începu a boci dînsa fiinţa iubită, rugînd pe bunul Kendra să-ĭ ducă multă sănătate şi o lume de iubire fiuluĭ eĭ, să'ĭ spue că dînsa zi şi noapte la el se gîndeşte şi că în curînd

*) Vezĭ: „Materialurĭ Folcloristice“ culese de Pericle Papa Hagi.

va veni la el, fiind-că-i e cu neputinţă să mai rămîie mult timp despărţită de el.

O nouă serie de bocete se produse, nouĭ plînsete, nouĭ vaiete, carĭ sfîşiaŭ inima bărbaţilor, ce le aascultaŭ cu ochĭ umezĭ de lacrimĭ.

Durerea şi jalea Santeĭ îĭ inspiraŭ cuvinte alese, cuvinte ce se închegaŭ în stihurĭ de jalnică epopee.

Veni şi rîndul nepoateĭ luĭ Kendra.

Dînsa începu a-ĭ lăuda calităţile, iubirea luĭ de casă şi a blestema moartea prin bocetul următor:

„Moarte neagră, fioroasă,
„Cum de-al nostru chin nu'ţĭ pasă?
„Cum n'aĭ ochĭ şi tu să vezĭ?
„Ce-aĭ făcut, ca să oftezĭ...
„Cum de n'aĭ urechĭ s'asculţĭ
„Jalea să nu ne-o insulţĭ,
„Moartea oarbă, surdă moarte,
In pustiŭ rămiĭ departe...
. . . . . .
. . . . . .

„Şi-acum te rugăm pe tine,
„Ruga să ne-o asculţĭ in fine,
„Să ne laşĭ pe unchiŭ-acasă.
„Că nepoatele nu-l lasă.
„Dar maĭ e şi un fecior)*
„Ce se stinge de-al săŭ dor.
. . . . . .
. . . . . .

„Vezĭ cum toate ne 'nşirăm
„Pe cel dus să niĭ l cintăm,
„Dar in van noĭ il chemăm,
„Şi de doru-ĭ tremurăm,
„Căcĭ pe drumu-ĭ hotărît
„Merge... unchiu şi 'ndărăt
„Noĭ rămînem lăcrămînd
„Şi din inimĭ suspinînd.
. . . . . .

*) E vorba de Tuliu, în loc de un flăcăŭ.

Cuvintele aceste rupte din inima îndurerată a Bieĭ, făcură să picure alte lacrimĭ ferbinţĭ din ochiĭ tuturor.

Se auzi glasul Preotuluĭ Haidu cădelniţînd, care îşĭ făcuse aparițiunea în camera mortuară urmat de bărbaţiĭ, ce se găseaŭ în prispă.

Presenţa profesorilor Sîrmacheşĭ, Ciuli şi a luĭ Nicol făcu pe Tuliu să isbucnească în hohote de plîns şi să cadă în braţele celuĭ d'intăĭ. Muţĭ de durere amiciĭ, sprijiniră pe Tuliu ţinîndu-l de braţe, unul la dreapta, celalt la stînga.

Moş Kendra părea că doarme în patul luĭ de florĭ, căcĭ care cum venea, depunea un mănunchiŭ de florĭ la căpătîiul luĭ.

Dar o scenă de o durere sfîşietoare fu, cînd apărură pe poartă Mia şi mamă-sa Maria Moscopolita, în grupa unor Magarovence, toate cernite la port. Tuliu încremenit de durere, îşĭ acoperi ochiĭ, se cletină din picioare şi era cît p'acı să cadă, dacă n'ar fi fost susţinut de amicĭ. Maria Moscopolita şi fiica eĭ, de unde să ştie ele pe autorul moral al acesteĭ crime odioase, care cernise inimile armînilor?

Rămînea un mister nepătruns pentru lumea ce se adunase aci, motivul acesteĭ asasinărĭ, precum şi asasinul.

Fostul Celnic era iubit şi stimat de armînime, cu atît maĭ mult preţuia pentru familia luĭ Lala, cu cît amintirea mortuluĭ le era scumpă prin nobila luĭ intenţiune de a se încurscri, fapt ce ţinea de un ordin intim, ştiut numaĭ de ele şi de Tuliu, care ar fi putut mărturisi iubirea lor pentru el şi tatăl săŭ.

Maria Moscopolita se opri un moment în faţa luĭ Tuliu, suspină îndurerată şi grăi:

— Curaj, „gione“ scumpu,*) Dumnezeŭ să'ĭ

*) Expresiune dialectală.

primească sufletul în sînul său, iar pe ucigaș să'l ajungă blestemele noastre. Durerea pe care o împărtășim să'ți fie un motiv de ușurare, să trăești d-ta, să ții deschisă casa regretatului Celnic.

Mia, la spatele ei, gemea sub apăsarea celei mai năpraznice dureri și fiind-că împrejurarea îi impunea rezervă ca și celorlalte soațe, își acoperi ochii cu batista, să nu mai vadă, să nu mai simtă grozăvia momentului.

Își făcură aparițiunea în pragul camerei mortuare, în momentul cînd preotul făcea să se cutremure inimele la auzul prohodului din urmă: „Vecînica lui pomenire, vecînica lui pomenire".

In acel moment par'că fie-care muritor se simțea pe punctul desmărginirei și necunoscutul inspira fiorii groazei în inimele lor.

Slujba odată terminată, amicii Fărșeroți pe ale căror fețe se citea durerea și tăria rezistenței, se apropiară de Moș Kendra și după ce sărutaŭ iconița de pe pept, apăsaŭ buzele asupra frunței mortului în liniștea cea mai desăvîrșită.

Și în acelaș ordin urmară femeile.

Pretutindeni nu se vedeaŭ de cît stropi de lacrimi picurînd din ochi, nu se auzeaŭ de cît suspine...

Frații Ianula și frații Șcreta luară cosciugul pe mîini și eșiră în curte în bocetul femeilor al căruĭ ecoŭ străbătea departe. Tuliu era purtat de brațe de Sîrmacheși și Ciuli. Iar Bucuvala și Coli Ghiza, frații Carapetra și numeroși Tîrnoveni urmaŭ cu capetele descoperite imediat după mort, care era condus la vecînica locuință de armînimea din ambelę comuni unite.

In fața groapei, Sîrmacheși rosti:

„Popor armînesc, jalnică adunare!

„Nu putem şti încă pe asasin şi nici motivul, ce l'a hotărît să scurteze zilele celuĭ maĭ inimos, celuĭ maĭ însufleţit armîn, fost Celnic renumit în vremea luĭ.

„Smeriţĭ să stăm în faţa rămăşiţelor scumpe ale aceluĭ ce prin faptele sale lasă dîră luminoasă pe urma luĭ, care ne va lumina calea ce o avem de străbătut în viitor.

„Da, în faţa noastră ne-a măĭ rămas partea materială a fiinţeĭ iubite ce se numea Kendra, în care se confunda geniul ne-adormit al poporuluĭ nostru, plin de vigoare la o vîrstă înaintată ca a luĭ, plin de avînt, o inteligenţă viue, bunătatea şi mărinimia personificate.

„Nu putem acuza încă pe nimenĭ, însa această nenorocire care ne-a isbit aşa, din senin, ne arată precis că din întuneric ne pîndesc vrăjmaşĭ carĭ ne doresc moartea, căcĭ unul din aceĭa, care a comis această fără de lege, a avut măsura valoareĭ acestuĭ armîn şi n'a vrut să ne îngădue a ne bucura avîndu'l pînă la adîncĭ bătrîneţe în mijlocul nostru.

„Ni l'aŭ răpus pentru că ştiaŭ că ne va costa mult. Eĭ, dar cu atît maĭ amară va fi răsplata mişeluluĭ în ziua cînd se va dovedi urma luĭ.

„In faţa mormîntuluĭ deschis, care stă gata să acopere pentru vecie faţa armînuluĭ, buzele noastre pronunţă blesteme pentru ucigaş, iar inimile noastre înalţă rugĭ Celuĭ a tot puternic, să primească în sînul său sufletul nobil al bunuluĭ Kendra

„Fie-ĭ ţărîna uşoară şi amintirea pururea scumpă printre noĭ".

Sîrmacheşĭ, sfîrşind cuvîntarea-ĭ, preotul Haidu bine-cuvîntă mormîntul, stropind pe mort cu unt-de-lemn şi vin, apoĭ luînd lopata în mînă presără ţărînă peste cosciug.

In urma acestora, groparĭĭ înfigînd tîrnăcoa-

pele în adîncul pămîntuluĭ de curînd scormonit, făcură să hurue lugubru bulgăriĭ uscaţĭ pe capac, lucru, care inspiră fiorĭ prin oase.

In cîte-va minute totul era sfîrşit. Lumea se împrăştiase pe la cămine — dar Kendra trăia viŭ în amintirea tuturora.

III

Afară de Simu Birina şi de Lala, carĭ se îngrijoraŭ de soarta luĭ Dimce şi aveaŭ interesul să ştie ce e cu el, de ce nu se maĭ arată în sat, de ce nu vine să-şĭ primească plata făineĭ măcinate; încolo nimănuĭ nu-ĭ venea în minte să se întrebe: de ce a dispărut morarul din seara asasinăreĭ luĭ Kendra.

Cîte-va zile în rînd, obiectul discuţiunilor locuitorilor îl formase acest omor misterios, dar cum ucigaşul nu lăsase nicĭ o urmă la faţa loculuĭ, nimenĭ n'a putut deslega enigma şi uitarea venea să se aşterne încet, încet de asupra mormîntuluĭ, unde zăceaŭ rămăşiţele aceluia, ce a fost odinioară fala Fărşeroţilor.

De la prinderea luĭ Dimce, Fărşeroţiĭ îndoiseră numărul strejerilor de noapte împrejurul stînelor, în aşa fel, în cît nimenĭ nu putea bănui, că asasinul se află prizonier în mînile lor şi nicĭ cele, ce se orînduise de Bucuvala.

Birina începu a se nelinişti cu cît zilele treceaŭ fără să poată afla vre-o ştire despre Dimce.

Coborîse în Dihuva, un satuc distanţă de doĭtreĭ chilometri de Ternova, se dusese la femeea morarului să se înformeze de urma luĭ, ca trimis din partea luĭ Lala, dar zadarnice aŭ fost toate silinţele luĭ, căcĭ n-a putut descoperi nimic de existenţa complicelui seŭ.

Femeea luĭ Dimce, cu ochĭ umezĭ de lacrimĭ, 'ĭ a răspuns, că bănueşte să nu-l fi ucis

fiiĭ luĭ Ahmet Surdul din Ternova, carĭ tâlhăreaŭ pe drumul Nijopoleĭ.

I s'a plîns, că n'are ce mînca de două zile şi l'a rugat să intervină pe lîngă d. Lala pentru un mic ajutor, dar de asta 'ĭ ardea luĭ acum...

De aceĭa o părăsi fără macar să-ĭ zică „te las sănătoasă", orĭ prin vre un gest să arate că l'aŭ mişcat lacrimile eĭ şi să-ĭ dea o licărire de speranţă, că nu va fi părăsită.

Birina, cu inima sburată, se îndreptă în Bitolia, că doar aci va avea noroc să dea de urma luĭ Dimce, cercetă pe la hanurĭ, unde obĭnuia să rămîie în gazdă morarul, dar pretutindenĭ i s'a răspuns, că n'a fost zărit prin oraş din ziua tîrguluĭ de acum o săptămînă.

Umbra luĭ Kendra începu a urmări pe Birina şi în vise.

Din somn se pomenea tresărind, căutînd să se apere, să fugă de persecutoriĭ săĭ, pe carĭ nu-ĭ cunoştea şi'ĭ vedea aevea...

Nu'şĭ putea da seama, de ce se teme de Fărşeroţĭ.

Pe Bucuvala şi-l închipuia ca pe un cerber, care-l ameninţa cu focul Gheheni.

De o lună de zile nu fusese la stînĭ, lucru, ce nu se maĭ întîmplase de cînd era intendentul D-luĭ Lala.

Maria Moscopolita i atrase luare aminte asupra acestuĭ fapt şi i observase, că nu'şĭ face datoria în conşciinţă.

El tot de una găsea pretexte că e preocupat de alte interese maĭ însemnate, că trebue să meargă la Bitolia, să afle cum staŭ preţurile brînzeturilor şi cîte altele nu maĭ spunea el, în realitate însă, umbla să găsească pe Dimce a căruĭ soartă implica şi pe a sa.

Dispariţiunea luĭ Dimce îl făcea să tremure

la fie ce pas, să vadă toate în negru în jurul luĭ, să-ĭ fie frică de propria sa umbră...

Tăcut şi fricos păşea cu ochiĭ în pămînt, ne îndrăznind să privească lumina zileĭ, fugind de contactul oamenilor.

Lala de asemenĭ de un rînd de vreme devenise posomorît, nervos peste măsură şi vorbea cu sine însu-şĭ ca un maniac.

Pe Simu Birina, pe al căruĭ sprijin se bizuia altă dată, acum nu-l maĭ putea suferi.

Dacă se întîmpla să'l vadă de la fereastră, trecînd prin bătătură, de la staul la poartă, întorcea capul aiurea.

Nu-l maĭ putea suferi şi ochiĭ luĭ Birina, în luminile cărora i se părea că ceteşte nenorocirea sa, i făceaŭ răŭ.

Deşi avea de vorbit cu el multe asupra intereselor, maĭ ales că toamna bătea la uşe, cînd urma să fie desfăcută marfa prin tîrguri şi trebuia să fie present în locul luĭ la stînĭ, totuşi Lala tărăgănea de azĭ pe mîne, de a-ĭ da ordine.

Dar a trebuit să se hotărască la aceasta, în urma observaţiĭ Marieĭ, care era pururea în activitate şi vedea ea că pe bărbaţi îĭ stăpîneşte o toropeală ne explicabilă pentru dînsa şi lăsaŭ afacerile la voia întîmplăreĭ.

— Ce gînd are Simu — bărbate — de nu vrea să'şĭ maĭ facă datoria? Tu nu vezĭ ca el a lăsat lucrurile baltă? Trebue să-l facĭ atent că noĭ n'avem nevoie de oamenĭ leneşĭ. Sunt săptămînĭ de cînd n-a nimerit pe la stînĭ ca şi cum ar duce groază de lupĭ... Avutul nostru are nevoie de îngrijire şi Simu văd că n'are de loc bună-voinţă.

Lala o ascultă cu multă atenţie şi fiind-că găsea de juste observaţiunile soţieĭ sale, întrebă:

— Este aci Simu?

— Da, e pe jos, umblă fără niciĭ un rost

„ca cînele nici cuĭ“ nicĭ el nu ştie ce vrea şi ce are de făcut.

— Trimite-l încoa Marie, să'ĭ daŭ ordin să plece numaĭ de cît în deal.

Maria eşi din odae şi se duse jos, unde găsi pe Simu trîntit în pat.

— Nu-ĭ vreme de dormit Simu! E ruşine pentru un voinic ca tine să stea lungit în pat pe vremea asta; dă fuga pînă sus unde te chiamă stăpînu tăŭ.

Simu, a căruĭ conştiinţă îl chinuia răŭ, se scuză în faţa acesteĭ femeĭ serioase şi active, care pentru prima oară 'şĭ arăta autoritatea, zicînd că nu-ĭ e bine şi de aceĭa l'a găsit în pat.

Se sculă şi într'un moment fu în faţa D-luĭ Lala.

— Soţia mea s'a plîns că nu te îngrijeştĭ de loc de rostul trebilor, că n'aĭ maĭ fost de mult pe la stînĭ; de ce te aĭ lăsat trîndăvieĭ? Orĭ poate...

Era să'ĭ scape luĭ Lala vorba: unde eştĭ bogat acum, dar se abţinu, căcĭ ĭ făcea răŭ orĭ ce aducere aminte, care stetea în legătură cu asasinarea luĭ Kendra.

— Să mă ierţĭ stăpâne, dar trebue să mă crezĭ ca nu mi-a fost bine şi nicĭ nu-mĭ este, de aceĭa Doamna m'a găsit bolind în pat.

— Bine, aceasta e altă socoteală, dar va trebui să te facĭ bine şi să nu întîrziĭ să suĭ în deal, să vezĭ cum merg trebile pe acolo.

— Da, mă voiŭ duce imediat ce mă voiŭ simţi bine: îmĭ cunosc eŭ datoria.

— Trebue să fie lipsă de făină şi urmează să ne îngrijim, nu este aşa?

— Da, este drept stăpîne, bălbăi Simu.

La vorba asta prin succesiune de ideĭ Birina se gîndi la Dimce.

— Dimce nu se maĭ vede nicăerĭ stăpîne.

Deşi Lala n'ar fi voit să intre în discuţie numele morarului, ca unul ce'i evoca primejdii necunoscute... totuşi n'avu încotro. Întrebă :

— N'aĭ aflat nimic de urma luĭ ?

— Absolut nimic...

Simu simţea fiorĭ prin oase.

— Tocmaĭ acest fapt trebuia să te facă maĭ prevăzător, să fiĭ în contact maĭ des cu Fărşeroţiĭ, să'ĭ sondezĭ, să afli ceĭa ce te interesează să ştiĭ, daca nu cum-va aŭ dat eĭ de urma luĭ, orĭ că vre-un ochiŭ maĭ ager de Fărşerot l'a surprins asupra faptuluĭ şi în cazul acesta în grozavă încurcătură m'aĭ vărît Simu...

In faţa acestor zise ale luĭ Lala, Simu păli la faţă ; ideea sugerată de Lala, că Fărşeroţiĭ ar putea avea pe Dimce în mînile lor, că le-ar fi mărturisit adevărul etc. îl îngrozea.

Dar îşĭ luă seama că trebue să arate curajos în faţa stăpînuluĭ săŭ.

— Nu se poate una ca asta stăpîne şi apoĭ să presupunem că l'ar fi prins eĭ, prin ce ar putea dovedi Dimce că eŭ i-am înarmat mînă din ordinul D-tale ?

La ultimele cuvinte ale luĭ Simu, Lala simţi o scîrbă în sufletul luĭ pentru persoana acestuĭ om pervers, care i exploatase un moment de furie şi primise să se asasineze un om în schimbul uneĭ sumĭ de banĭ.

Pe cînd se urma discuţiunea în camera de sus între Lala şi Simu, îşĭ făcu aparĭţiunea Costa, mîna dreaptă a luĭ Bucuvala, căruia i poruncise să meargă la D-l Lala şi să-ĭ facă cunoscut că la stînĭ se simte nevoie de faină, de oare ce Dimce nu s'a maĭ văzut de aproape zece zile suind la stînĭ... şi pe lîngă aceasta Simu trebuia să fie present la încărcătura mărfeĭ.

— Cum, Dimce nu s'a arătat de zece zile

în deal? întreba Lala, liniştindu-se că a scăpat de primejdie pentru care certase pe Simu.

Acesta asemenea prinse curaj, cînd auzi pe Costa.

— Nu l'a văzut nimenĭ nicĭ în deal, nicĭ prin comunĭ şi nu maĭ avem făină de cît pentru o zi — două.

— Auzĭ că n'aŭ făină, Simu şĭ se simte nevoie de presenţa ta acolo.

— Da, voiŭ merge stăpîne.

Costa interveni:

— Dacă voieştĭ să mergem împreuna, peste un ceas voiŭ fi înapoĭ, căcĭ maĭ am de tîrguit nişte sare şi alte mărunţişurĭ.

— Bine Costa — atuncĭ isprăveşte cu tîrguiala şi dă pe aci să mergem împreună răspunse Simu.

Costa sălută respectuos pe D-l Lala şi eşi urmat de Simu, care părea ca plouat la gîndul că va da ochĭ cu Bucuvala. Dar spera că va afla ceva de la Costa în afacerea, care-l interesa.

Costa n'avea de făcut nicĭ o tîrguială, în realitate, ci trebuia să meargă să înştiinţeze pe Tuliu că ziua judecăţeĭ asasinilor părinteluĭ săŭ sosise şi că presenţa sa era imperios cerută printre Fărşeroţĭ.

Căcĭ treĭ zile în urma mormîntăreĭ luĭ Kendra după ce lucrurile şi-aŭ luat ordinea lor firească, Fărşeroţiĭ adunîndu-se la sfat, Bucuvala le vorbi:

Fraţilor, ne-am împlinit o tristă datorie faţă de rămăşiţele pămînteştĭ ale amiculuĭ nostru Kendra; sufletul luĭ însă ne impune să ne împlinim datoria şi faţă de aceĭ, carĭ l'aŭ răpus.

Ucigaşul luĭ se află în mînele noastre. El fără nicĭ o sforţare a mărturisit crima şi pe complicele săŭ.

Nu ne rămîne acum altă de făcut, de cît să-i aducem în faţa noastră să aflăm motivul, care i-a îndemnat să ucidă pe Kendra.

D-v. şi împreuna cu mine vom forma curtea marţială, care trebue să-i judece după datinele noastre.

Dacă vor merita iertarea, i vom ierta, dacă nu, le vom da pedeapsa, ce li se cuvine.

D-v. fraţi Şcreta, carî sunteţi ceî maî buni puşcaşî, veţi executa sentinţa noastră împuşcîndu-i prin luare la semn.

Tuliu va fi de faţă la judecata lor.

Secretul morţeî lui Kendra îl cunoaştem numaî noî; n'am lăsat să fie cunoscut de alţiî, pentru că n'am vroit, pe de o parte, să înlesnim dosirea criminalilor, iar pe de alta, nu vom lăsa să se amestece nimenî în Domnia noastră.

Nu ne putem adresa autorităţilor pentru dreptatea, ce dorim să se facă, de oare-ce un bacşiş al luî Lala ar fi în stare să dea brîncî dreptăţeî şi să scoată pe criminalî cu faţa curată presintîndu-i lumeî ca pe niște eroî, carî aŭ scăpat vilaetul de un periculos bandit.

Şi nu numaî că întunericul ar birui lumina, dar s'ar ponegri memoria scumpă a luî Kendra.

Aveţi ceva de zis la aceste toate fraţilor?

— Aprobăm în totul cele ce aî rostit, aşa să fie precum le aî orînduit lucrurile.

Suntem convinşi că dreptate voeştî să se facă.

— Atuncî, dacă e aşa, să meargă Costa să cheme pe Simu încoa, căcî după cum vedem el ne-a părăsit cu totul.

Costa va arăta D-luî Lala că avem nevoie de făină şi de presenţa luî Simu şi nimic maî mult; apoî de acolo va trece la Tuliu cu care m'am înţeles în privinţa asta.

Bucuvala potrivise aşa lucrurile, în cît ju-

decata să cadă în ziua de Luni, cînd toţi Magarovenii şi Tîrnovenii se află la tîrg.

In faţa căsuţei din poeană, unde era păzit Dimce, se aşezară în semicerc mai mulţi ţăruşi pe cari se bătură scînduri de brad. In fund se lăsă locul liber în care parte între extremităţile scîndurilor, fu aşezată o masă şi la spatele ei 3 scaune mari. Pe masă fu pusă o cruce sculptată în lemn, îngălbenită de timp.

Bucuvala luă loc pe scaunul de la mijloc. Fraţii Ianula, cu călimările de alamă în brîu şi cu un teanc de hîrtii pe masă, luară loc unul la dreapta, altul la stînga.

Pe băncile provisorii în semicerc se aşezară nouă din căpeteniî şi anume: Coli Ghiza, Fraţii Şcreta şi Cara Petra, Zega, Vlaho Iani, Pitu şi Ghionda; restul stetea în picioare aşteptînd ordine.

Dintre aceştia aveaŭ instrucţiuni ca imediat ce vor vedea pe Simu, să-l declare de prizonier şi legat de mînă să-l aducă în faţa Fărşeroţilor constituiţi, după cum am văzut, în curte marţială.

Nimeni din ei nu cetise vre-un text de lege. Legea la ei era bunul simţ şi sentimentul dreptăţei. Aşa pomeniseră de la Celnicî*), aşa urmaŭ în tocmaî.

Lămuririle şi discuţiunile se urmaŭ în şoapte.

Şi lucru ciudat — toţi aceştî judecătorî conscienţi de însemnătatea actuluî, ce-l săvărşeaŭ, eraŭ învestmîntaţi în haine de sărbătoare, cu cămăşile albe şi curate, cu căndusele asemeni albe ca neaua.

Pe Dimce nu l-aŭ scos încă din închisoarea luî.

Pentru ce? Işî făcuse planul Bucuvala după cum vom observa.

*) Patriarhii triburilor.

Liniștea această de altar numaĭ păsările de pe crîngile arborilor o maĭ întrerupeaŭ.

Un ochiŭ străin de ar fi văzut acest tabloŭ, care devenea grandios prin mareția și sublimul fireĭ, ar fi rămas loculuĭ uimit...

In fața stînelor eraŭ postațĭ secunziĭ, carĭ aveaŭ ordin să dea semnale în cas cînd s'ar fi văzut venind Simu saŭ Tuliu.

După o așteptare de o oră semnalul vesti sosirea luĭ Tuliu, înaintea căruia toțĭ se sculară și se grăbiră a-l strînge de mînă.

Bucuvala îl trase lîngă sine, dar Tuliu ceru să fie maĭ la spate.

Își aruncă privirile în jur și suspinînd zise îndurerat:

— Așa dar a sosit și ziua judecățeĭ!...

— Da, e de datoria noastră să facem dreptate...

Apoĭ maĭ mult în șoapte Bucuvala urmă:

— Mi se pare că și situațiunea boeruluĭ se îngreuiază Tuliu.

— Luĭ Lala vreĭ să zicĭ?

— Da, situațiunea luĭ Lala e cît se poate de primejdioasă, dacă declarațiunile luĭ Dimce se vor adeveri. Iată ce susține el — și Bucuvala i presintă o coală de hîrtie, unde Ianula consemnase interogatoriul luĭ Dimce.

Tuliu clătină din cap. Prevedea urmările, ce vor decurge pentru Lala din mărturisirile luĭ Simu.

Ce se va întîmpla, dacă se va constata că Lala e autorul moral al crimeĭ! Să se condamne și tatăl Mieĭ la moarte?

Dar iubirea luĭ și a Mieĭ în acest caz? Ar maĭ avea loc unirea lor cu prețul jertfeĭ bătrînilor? Unul ucis mișelește, cel-l-alt condamnat?

Consimți-va Mia la aceasta și dacă nu va consimți, atuncĭ cum rămâne cu legea?

Aceste și alte întrebărĭ de felul acestora, ve-

neau să bată la poarta gîndirei lui Tuliu, cînd semnalul convenţional, dat de unul din secunzi, îi făcu pe toţi să-şi arunce privirile spre stînă. Era şi momentul, căci nu departe de ele se zări apropiindu-se Simu, însoţit de Costa.

Alţi doi voinici, al căror rol era hotărît de mai înainte, înaintară distanţă de cîţi-va paşi şi pe cînd lui Simu i se păru că vin să-i întindă mîna, se pomeni apucat vîrtos de braţe, apoi unul din ei 'i zise:

— Simu, eşti prinsul nostru! Trebue să te legăm şi fără împotrivire, să ne urmezi.

Birina fu cuprins de un tremur nervos.

Se sili să zîmbească şi să-şi dea aerul că înţelege ce însemnează o glumă, şi prin urmare nu se opuse.

Se lăsă să fie legat de mîni, apoi zise în glumă:

— Ce fel, la ochi nu mă mai legaţi?

— Nu-i nevoe, Simu; acum urmează-ne.

Costa ştia ce-l aşteaptă pe Simu, de aceia nu se mira de loc de ceia ce i se întîmplă.

Purtat de cei doi Fărşeroţi şi urmat de Costa, Simu, cînd a intrat în regiunea poenei, văzu că se schimbă lucrurile.

Tabloul, ce i se presinta acum vederilor, îl înfiora. Işi dete seama că Fărşeroţii nu glumesc. Dar prin ce minune, se gîndi el, aŭ ajuns ei să mă bănuiască?!

A... dacă s'ar adeveri bănuelile lui Lala.

Voiŭ tăgădui, chiar de m'ar pune de viŭ în foc, i-a fost primul gînd, care venea să-l susţie.

De vreme ce l'aŭ legat, care putea fi altul motivul de cât asasinarea lui Kendra?

Cînd fu în apropierea lor, vru să dea o notă ridiculă situaţiei în care lui i se dăduse rolul cel mai puţin de invidiat. Zise:

— Nu vĕ înţeleg, care vi-i rostul glumei a-

cesteia, să daţi poruncă să fiu adus legat înaintea voastră ?

— Apropie-te, Simu, grăi Bucuvala, cu un ton aspru şi poruncitor. Aĭ să înţelegĭ îndată că gluma e foarte serioasă şi că aducerea ta în faţa noastră are un motiv grav...

— Toate bune, însă legat, ca şi cum aşĭ fi un tîlhar ?

— Noĭ bănuim şi maĭ răŭ de cît aşa ceva, Simu.

— Haida de ! Vreţĭ să glumiţĭ pe socoteala mea, Bucuvala !

— N'avem vreme de asemenea glume, Birina. Cazul e grav şi de aceĭa trebue să vorbim cu tine foarte serios.

— Poftiţĭ, sunt gata să vă răspund la întrebărĭ.

— Aşa te vrem „cuşuri“ (vere). Fiĭ bun dar şi răspunde : Ce ştiĭ tu despre asasinarea luĭ Kendra ?

De şi pronunţarea acestuĭ nume îl făcu să schimbe culorĭ la faţă, totuşĭ răspunse, ca şi cum ar fi fost străin de cauză.

— De ce tocmaĭ pe mine mă întrebaţĭ de asemenea lucrurĭ ? Ce fel, nu cum-va mă socotiţĭ că eŭ aşĭ fi asasinul luĭ Kendra ?

Fiind-că te credem complice cu ucigaşul saŭ maĭ nimerit acela, care a pus la cale omorul luĭ Kendra.

— Eŭ ?... Pe mine mă credeţĭ capabil de aşa ceva ? A... te înşelĭ amar Bucuvala... mă calomnieziĭ...

— Acesta ţi-ĭ răspunsul, Birina ?

— Se înţelege. Ce răspuns pot să-ţĭ daŭ eŭ, care mă ocup cu alt-ceva de cît cum vreţĭ să credeţĭ D-v.

— Nu vreĭ să spuĭ adevărul, Birina ? te întreb pentru a doua oară : Ce ştiĭ despre omorul luĭ Kendra ?

— Dacă ştiĭ ceva d-ta, poţĭ s'o spuĭ ; eŭ unul nu ştiŭ nimic.

— Aşa... vom face să ne spue alt-cine-va cea ce ştiĭ tu şi nu vreĭ să ne mărturiseştĭ.

Simu privi în rînd pe toţĭ în dreapta şi în stînga şi cînd auzi pe Bucuvala :

— Guşu, fă să vie încoa Dimce morarul!

Simu se făcu ca turta de ceară la faţă.

La vederea luĭ Dimce, care a eşit legat din căsuţa de alăturĭ, i s'a părut că un mort îşĭ ia giulgiul în spinare şi ese din groapă la lumina zileĭ.

Da, iată Dimce, unde a fost deţinut şi el îl căutase pretutindenĭ, fără să-ĭ dea de urmă.

Acum Simu înţelegea tot. Dimce a fost prins asupra faptuluĭ de Fărşeroţĭ şi ţinut prizonier spre a declara şi pe complicĭ.

Ah... şi complicele era el !

Cînd l'a văzut, a lăsat ochiĭ în pămînt, neputînd să maĭ suporte privirile fulgerătoare ale Fărşeroţilor.

— Spune tu Dimce, ce aĭ maĭ spus să audă şi D-l Simu, să maĭ auzim şi noĭ, ce ştie el despre omorîrea luĭ Kendra, căcĭ dînsul ne spune că habar n'are de acest omor, cine l'a săvîrşit şi ne taxează de bârfitorĭ, adică de mincinoşĭ, Dimce.

— Cum se poate să spue aşa ceva, cînd d-luĭ mi-a poruncit să răpun pe Kendra ?

Eŭ n'aveam nimic cu el ; nicĭ nu-mĭ trăznise vre-o dată prin cap să-ĭ ridic viaţa, dacă n'ar fi venit Simu să mă îndemne.

— Ce aĭ de zis, Simu, la toate aceste?

— Dimce spune minciunĭ, ca să scape de răspunderea fapteĭ sale. Să mi se dovedească, dacă eŭ Simu Birina am avut vre-o dată în viaţa mea vre-o ceartă cu regretatul Kendra. Eŭ nu m'am amestecat în turburările din Bi-

tolia şi nicĭ nu m'am băgat în lupta naţională dintre grecomanĭ şi armînĭ.

Fărşeroţiĭ se priviră unul pe altul.

Răspunsul luĭ Simu li s'a părut destul de documentat, spre a nu înclina să-ĭ dea dreptate.

Aşteptară să vadă ce va zice Dimce, care îĭ ripostă:

— In Vlahcearşi nu eraĭ d-ta, care m'aĭ urmărit în strada evreiască şi mi-aĭ zis să nu scap ocazia, căcĭ Kendra şi Tuliu vor sui la stînĭ şi ca să te asigurĭ de ajutorul meŭ, n'aĭ fost d-ta, care mi-aĭ dat un medgid (5 leĭ) să-mĭ ajungă de târguelĭ?

— Să spue Costa, ce ştie în privinţa asta, grăi Bucuvala.

Tînărul veni maĭ aproape.

— Inchină-te, sărută crucea şi jură că veĭ mărturisi adevărul.

Costa făcu întocmaĭ cum i s'a poruncit.

— Jur! zise el, că voiŭ spune adevărul.

Apoĭ continuă:

In ziua cînd se zvonise că o să vă dea drumul de la Seraĭ, Simu m'a trimis să aflu dacă în adevăr v'aŭ liberat din închisoare saŭ nu, şi dacă între D-v. se află Kendra şi Tuliu.

Eŭ, îndată ce m'am asigurat de liberarea voastră, primul am fost, care am adus ştirea în Vlahcearşi, apoĭ am comunicat şi luĭ Simu tot ce aflasem, adică despre ceea, ce-l interesa să ştie maĭ mult, că Tuliu şi Kendra vor sui la stînĭ; în urma acestora, Simu mi-a zis să iaŭ seama să nu se fure din marfă, că el se va duce să încaseze o datorie, în realitate însă s'a dus să vorbească cu Dimce, care târguise de la niştе femeĭ, şi pe cînd se îndreptase pe strada evreiască, Simu s'a luat pe urmele luĭ, fără să banuiască că eŭ îl văzusem ce făcuse. La întoarcere l'am observat că era foarte enervat şi nicĭ n'a maĭ aşteptat să sfîrşească tîrgul, ca altă

dată, ci s'a dus, lăsînd marfa pe seama mea.

Afară de aceasta, acum la venire m'a întrebat de zecĭ de orĭ, dacă nu cum-va ştiŭ ceva de urma luĭ Dimce şi se încerca în toate chipurile să afle de la mine, ce se zice despre el printre Fărşeroţĭ.

Dimce reluă :

— Tînărul n'a spus de cît adevărul.

Simu venise pe urma mea pe strada evreiască să mă îndemne din noŭ să omor pe Kendra.

Tuliŭ, cu cotul mîneĭ pe masă şi cu fruntea rezemată în palmă, asculta şi la declaraţiunile luĭ Dimce că pe o monedă de 5 leĭ preţuise Simu capul scumpuluĭ săŭ părinte, simţi o scîrbă pentru aceştĭ doĭ mizerabilĭ, cu deosebire pentru Simu, a căruĭ perversitate şi cinizm reeşiaŭ din răspunsurĭ şi din fie-care mişcare a sa.

In sfîrşit, Birina văzînd că e strîns cu uşa, se hotărî să vorbească :

— Fiind-că mă siliţĭ să spuĭ adevărul, e bine, fie : este adevărat că eŭ la început i-am dat poruncă luĭ Dimce să vegheze pe lîngă stînĭ şi dacă va observa apropierea luĭ Kendra saŭ a luĭ Tuliu de locul unde se află avutul stăpînuluĭ, să se facă că aruncă focurĭ în vînt spre a-ĭ speria.

Insă cearta dintre Kendra şi d. Lala înrăutăţindu-se, mi s'a dat poruncă să scap pe stăpîn de doĭ vrăjmaşĭ ; şi cea ce s'a facut, n'a fost, de cît o poruncă a d-luĭ Lala, pe care eŭ în calitate de intendent am adus-o la îndeplinire fără să mă gîndesc la respundere. D-l Lala e maĭ marele nostru, aşa dar, cel d'intăĭ responsabil în această afacere e d-luĭ.

Printre Fărşeroţĭ se observă o mişcare şi şoapte de mirare.

— Aĭ scris această declaraţie, Ianula, întrebă Bucuvala.

— Da; să fie bun Birina să iscălească.

Acesta semnă cu mîna tremuratoare.

Tuliu puse o întrebare:

— Eşti bun să ne respunzi: în schimbul acestui serviciu n'ai primit nici o resplată d. Birina?

— Am fost dator să mă supun şi nimic mai mult.

— Respunsul acestei întrebări ni-l va da d. Lala; cea ce ne trebuia să ştim, aŭ mărturisit amîndoi, replică Bucuvala.

— Incă o întrebare asupra unui punct pe care trebue să-l luminăm — adaogă Tuliu.

Vrem să se ştie: numai pentru simplul motiv că ne bănuia pe noi de a-l călca, ţi-a dat ordin să mijlocești perderea noastră saŭ mai eraŭ şi alte motive?

— Da, eraŭ motive de alt ordin, cari te privesc, Tuliu, vreaŭ să zic de ordin familiar.

— Spune ce ştii în privinţa asta?

— S'a socotit necinstit prin faptul că ai trimis pe tatăl D-tale să ceară mîna Miei, apoi furia lui n'a mai avut margini, cînd ai îndrăznit să-i calci pragul casei în vremea nopţei.

Tuliu se gîndi un moment şi fiind-că el însuşi a ţintit să aducă în desbatere afacerea, ce-l privea în acest proces, se ridică în picioare şi vorbi:

— Doresc să se ia notă de declaraţiunile mele. D-lor, cum vedeţi eŭ însumi am provocat pe Simu să vorbească în afacerea, care a dat naştere certei dintre noi şi Lala.

D-sa ne acuză că l'am necinstit...

Pentru ce mă veţi întreba? In ce constă necinstea pentru d. Lala? In faptul că eŭ, un aromîn din tribul Fărşerot, am îndrăznit să-i cer mîna fiicei sale Mia, o armînă, cum rar se dovedesc pe aiurea.

D-l Lala a insultat pe tata şi l'a gonit din

casa sa ca pe un cerşetor, fiind trimis de mine să-ĭ ceară mîna Mieĭ, care s'a simţit şi se simte mîndră de pretenţiunea mea.

Aflînd de modul purtăreĭ d-luĭ Lala, m'am dus în persoană să lămuresc o situaţiune de care depindea viitorul meŭ şi al Mieĭ.

N'am căutat să aleg timpul şi nicĭ nu m'am gîndit să fac vre-un ceremonial. Imĭ închipuiam că seara îl voiŭ găsi acasă să-ĭ cer explicaţiunĭ şi prin puterea iubireĭ mele să aplanez lucrurile.

E bine, s'a întîmplat să fie în tîrg în momentul, cînd eŭ întrasem în casă.

Avuĭ fericirea însă să daŭ ochĭ cu Mia, care fiind singură, m'a rugat să viŭ a doua zi şi pe cînd mă pregăteam să ies, de odată m'am pomenit cu d. Lala că se năpusteşte asupra mea cu cuburul (pistolul) în mînă voind să mă ucidă.

In lupta mea, ce am avut-o cu el, Mia l'a desarmat şi în urma uneĭ dojane, ce ĭĭ-a făcut, a asvârlit arma pe fereastră. Speram că va reveni la sentimente maĭ bune, că ne va da consîmţămîntul seŭ, să ne unim, şi să formăm o familie puternică, dar, îmĭ închipuĭ că nicĭ D-zeŭ nu l'ar fi putut abate din calea rătăcireĭ, căcĭ a terminat : nicĭ odată nu voiŭ cosimţi eŭ, un elin, să-mĭ daŭ fata după un Fărşerot, de aceĭa orĭ eŭ, orĭ voĭ !

Şi precum vedeţĭ, s'a ţinut de cuvînt.

Lala a pus să se ucidă tatăl meŭ dintr'un sentiment de ură naţională.

Şi D-ta, D-le Simu, cînd ţi-a propus să săvârşeştĭ un act aşa de mizerabil, n'aĭ avut un pic de simţ omenesc în inima-ţĭ să te opuĭ, să-l scoţĭ din drumul rătăcireĭ. Zicĭ că eştĭ armîn din tribul Grămostean ; e o minciună !

Eştĭ cea maĭ perversă creatură cu figura de om !

Eşti o ruşine a omenireĭ, care nu maĭ meritä lumina soareluĭ, ci vecĭnicul intuneric al iaduluĭ.

Imprejurarea mă sileşte să iaŭ locul apărătoruluĭ dreptăţeĭ.

Domniĭ, carĭ s'aŭ întrunit să facă judecată, cred că sunt pe deplin luminaţĭ pentru ca judecînd matur şi fără părtenire să pronunţe sentinţa în numele dreptăţeĭ şi al adevăruluĭ.

Am zis.

Cuvintele luĭ Tuliu furä ca un val de lumină, care a străbătut în conştiinţele tuturora.

Juriul celor 12 avea să delibereze acum şi să se pronunţe cu cugetul împăcat că şĭ-a făcut datoria.

— Şedinţa e terminată — declară Bucuvala. Suntem luminaţĭ.

Apoĭ luĭ Guşu:

— Guşu, ia pe prizonierĭ şi întrodu-ĭ în casă. Dimce abrutizat se tîrî pe urma luĭ Simu, care se supuse fără nicĭ o împotrivire şi cu capul în jos păşi spre locul destinat de închisoare al celor doĭ criminalĭ.

Tuliu, ca să nu înfluenţeze cu presenţa sa se sculă să plece.

— Cred că presenţa mea nu vă maĭ poate folosi la nimic — prin urmare, sunt de părere să mă retrag, zise el.

— Da, Tuliu, D-ta ţi-aĭ făcut datoria, poţĭ pleca, iar noĭ vom rămîne să ne-o facem pe a noastă pînă la capît.

— D-zeŭ să vă lumineze şi să vă ajute a face sa triumfe dreptatea, încheie el, sălutînd pe toţĭ printr'o inclinare din cap, apoĭ se depărtă.

Era şi timpul, căcĭ soarele se apropiase de asfinţit şi cele din urma raze poleiaŭ vărfurile brazilor.

Liliecii începuse a spinteca văzduhul, iar pe jos licuricii scăpărau lumini fugitive.

Rămaşi singuri Fărşeroţii începură a delibera.

Bucuvala rosti:

— Fraţi armîni, aţi ascultat din timpul prînzului şi pînă acum declaraţiunile criminalilor; aţi văzut cum la început Simu a tăgăduit şi-ar fi continuat să nege complicitatea lui, dacă nu l'ar fi dat de gol Dimce şi Costa.

Strîns cu uşa a fost nevoit să facă mărturisiri complecte.

Sunteţi convinşi dar, că amîndoi sunt vinovaţi.

Mărturisirea lui Tuliu v'a luminat şi mai mult asupra motivului crimei.

Adică trebue să recunoaştem că mai e şi un al treilea vinovat, dar judecata acestuia o vom hotarî pe altă zi.

E vorba de aceşti doi: sunt ei vinovaţi ori nu?

— Da! sunt vinovaţi!

— Şi care-i pedeapsa ce le-o hotarîţi voi?

Respunse Ianula Cel Mare:

— In vedere că şi unul şi altul aŭ fost instrumente oarbe, şi aŭ comis crima, negreşit, în speranţa unei recompense; socotind apoi că origina motivului, care a hotarît ridicarea zilelor bunului Kendra, e ura de ordin naţional; pentru aceste cuvinte sunt de părere că trebue să dăm o pildă strajnică rătăciţilor nimicindu-le instrumentele, pentru ca pe viitor să simtă groază de a se mai atinge de vre-un aromîn.

— Moarte criminalilor! strigară într'un singur glas cei 11 Fărşeroţi.

— Dacă aceasta vi-i sentinţa, eŭ în calitate de cap al vostru, propun pe Fraţii Şcreta să fie executorii sentinţei noastre.

Fraţii Şcreta, eşind din rînduri, ziseră:

— Suntem gata să aducem la îndeplinire hotarîrea consiliului.

— Să se aducă armele de la stînĭ — porunci Bucuvala voinicilor, carĭ adusese pe Simu legat.

Aceştia deteră fuga şi în două minute prezentară armele fraţilor Şcreta.

Fraţiĭ Ianula scriaŭ de zor în două exemplare tot ce se desfăşura aci.

— Suntem gata — ziseră eĭ.

Se sculară toţĭ în picioare.

Era un moment solemn din viaţa acestor inteligenţi Fărşeroţĭ, carĭ guvernaţi de cele mai înalte virtuţi cetăţeneştĭ şi oştăşeştĭ, se pricepeaŭ să fie şi judecătorĭ întegri, cînd era vorba să servească dreptatea.

— Să se aducă încoa acuzaţiĭ — ordonă Bucuvala.

Amîndoĭ fură aduşĭ în faţă.

— Ceteşte, Ianula, sentinţa noastră.

In tacerea aceĭa înspăimîntătoare Ianula ceti:

„Astă-zĭ una mie opt-sute opt-zecĭ... noĭ armînĭĭ maĭ jos semnaţĭ, din tribul Fărşerot, constituiţĭ în curte marţială pentru a judeca pe asasinii fostului Celnic Kendra, un armîn inimos şi patriot fără seamăn; după ce i-am ascultat în parte, a le căror declaraţiunĭ s'aŭ consemnat de noĭ în proces-verbal în două exemplare, şi ne-am convins de vinovaţia lor;

După ce am ascultat şi pe martorul Costa Ianula cum şi pe Tulin, fiul decedatuluĭ, care ne a luminat în mod desăvărşit asupra cauzeĭ, care a hotarît moartea mişelească a părinteluĭ seŭ;

Consultăndu-ne asupra pedepseĭ, ce urmează să se dea criminalilor;

Am hotarît în unanimitate pedeapsa lor prin moarte.

Cu executarea sentinţeĭ noastre însărcinăm pe Fraţiĭ Şcreta".

La auzul acesteĭ fioroase sentinţe, Simu îşĭ acoperi ochiĭ în palme şi începu a plînge cu sughiţe.

Dimce părea cu totul desinteresat de cele ce se petreceaŭ în jurul luĭ.

— Sărutaţĭ crucea şi rugaţĭ-vă luĭ D-zeŭ să vă ierte păcatele — zise Bucuvala.

Costa luă crucea după masă şi o apropie de buzele luĭ Simu, care tremura.

Se închină, sărută crucea şi atîta putu rosti:

— Blestem ţie, Lala, care m'aĭ sedus cu aurul teŭ!

Fărşeroţiĭ clătinară din cap şi-şĭ şoptiră:

— Aşa dar tot aurul a fost la mijloc!

Dimce nu maĭ fu în stare nicĭ să se închine.

Amîndoĭ fură legaţĭ la ochĭ şi conduşĭ spre locul, unde eraŭ crescuţĭ doĭ brazĭ, distanţă apropiată unul de altul.

De tulpinele lor fură legaţĭ.

Voiniciĭ, carĭ avusese sarcina asta, terminînd lucrarea, s'aŭ retras spre grupa Fărşeroţilor.

La un semn dat de Bucuvala — Fraţiĭ Şcreta traseră în aceaşĭ clipă.

Două pocnete de puşcă făcură să resune pădurea de un ecoŭ lugubru, determinînd să-şĭ schimbe locul dintr'un ram pe altul maĭ multe paserĭ speriate.

Capetele luĭ Dimce şi Simu cazuseră pe pept.

Kendra era răsbunat.

Căţĭ-va din secunzĭ grăbiră să deslege pe condamnaţĭ, pe cînd alţiĭ săpaŭ cu tîrnacoapele gropile lor în dreptul celor doĭ brazĭ.

IV

Trecuse o septemînă de la evenimentele petrecute şi Simu nu-şĭ maĭ făcea încă apariţiunea în curtea d-luĭ Lala.

Se luase de gînduri şi el şi Maria...

Lala stabilind legătura între suprimarea lui Kendra, dispariţiunea lui Dimce şi acum în urma întârzierea lui Simu, de a se arăta la curte, începu să bănue ce-va grozav în mintea lui...

Tocmaĭ acum îşĭ făcu întrebarea: Dar dacă Dimce va fi fost prins de Fărşeroţĭ asupra faptuluĭ; Dacă înainte de a-l ucide ca pe un tîlhar ce merita o asemenea pedeapsă, l'aŭ lăsat în viaţă şi el ca să scape de respundere, a mărturisit adevărul, cine l'a îndemnat să comită crima... Şi dacă Fărşeroţiĭ aŭ trimis nadins pe Costa să aducă pe Simu la stînĭ în afacerea astă...

Vaĭ, atuncĭ negreşit, că şi eŭ voiŭ împărtăşi soarta lor... îşĭ zice Lala înfiorîndu-se.

In ultimele zile nu-şĭ maĭ găsea loc.

Şi cuĭ se putea destănui ce-l mistue? Putea el vorbi despre aşa ce-va Marieĭ saŭ Mieĭ, carĭ nu împărtăşeaŭ de loc vederile şi principiile sale? Era o faptă, care să nu fie condamnată de toate legile din lume, în cît să fi avut curaj să se consulte chiar cu prieteniĭ seĭ Pişca şi Bişta, să le ceară sprijinul lor, să nu-l părăsească în situaţiunea luĭ disperată?

Din causa aceasta nicĭ n'avea curaj să întrebe pe Maria — ce e cu Simu. O, dacă ar fi putut să evite pentru tot d'auna numele luĭ, a luĭ Dimce şi maĭ cu seamă luĭ Kendra!

Da, umbra luĭ Kendra începu a-l urmări şi pe Lala, şi fie care clipă ce trecea, i se părea că-l apropie de ziua judecăţeĭ.

Pentru ce am plătit luĭ Simu să comită o faptă aşa de urîtă?

Pentru că el era un Fărşerot şi eŭ un Gramustean...

Barem să fi fost elin, du-te, vino... dar aşa şi el armîn şi eŭ armîn şi apoĭ creştinĭ şi unul şi altul...

Ce mare păcat am comis! Cum de n'am judecat atunci că e un păcat să fac să dispară un consătean al meŭ?... Doamne, iartă-mĭ greşeala ce am comis!

Dacă Simu ar fi fost om cum se cade, m'ar fi desaprobat, m'ar fi scos din calea greşită, şi ar fi căutat să mă calmeze. Eram scutit de aceasta neliniște şi povară la bătrîneţe... Dar Simu a avut interes să se îmbogăţească pe urma uneĭ crime...

Tremura din picioare. Fără să-şĭ dea seama, căzu în genunchĭ în faţa icoaneĭ şi începu a se ruga în tăcere. In mintea luĭ se oglindea imaginea castă a Mieĭ din a căreĭ gură auzise adevărul şi nu s'a îndurat să-ĭ dea ascultare.

O desmoştenise în inimă şi acum 'ĭ dedea dreptate şi găsea refugiŭ în ideea, că geniul eĭ cel bun va veghea asupra luĭ. O... cîtă mângăere sufleteassă n'ar fi găsit acum într'un cuvînt consolator al Mieĭ, dar ea era supărată pe el, de cînd a vrut să ucidă pe Tuliu, nu-ĭ mai vorbea, se retrăgea dinaintea luĭ şi trăia singură în lumea gîndurilor sale.

Ingenunchiat în faţa icoaneĭ, zic, l'a găsit Maria Moscopolita, care întrase în odae să'l întrebe ce e cu Simu.

Se miră mult femeea de schimbarea, ce a observat-o pe faţa luĭ Lala şi mai cu seamă de faptul de a'l găsi rugîndu-se în genunchĭ.

Se prefăcu a nu lua seamă — pînă cînd Lala îşĭ veni în fire.

— Nu te miră, bărbate, întărzierea luĭ Simu la stînĭ? Eŭ bănuesc să nu se fi întîmplat ce-va; azĭ e o septămînă de cînd a plecat şi cînd a maĭ făcut el una ca asta? Pe mine una mă prinde mirarea: de un rînd de vreme tot întîmplărĭ ciudate; nu sunt două septămînĭ de cînd a fost găsit ucis lîngă isvor celnicul

Kendra... N'o fi pățit același lucru și Simu al nostru? Trebue să ne interesăm bărbate.

— Da, să ne interesăm, Marie. Și eŭ am început să întru în grijí — vorba ta — de un rînd de vreme numaí întîmplărí ciudate.

— M'am gîndit să trimit pe Mia pînă în deal. Aí ce zicí tu? Crezí că așí face rău, dacă așí trimite fata să se intereseze ce e cu el?

— Da, ea poate să meargă, să cerceteze ce e cu Simu, dar să dea pe la moara luí Bișta, căcí e maí populat drumu pe acolo și-í maí aproape. Și să-í spuí să nu întîrzie mult.

— Da, 'í voiŭ spune; apoí fata noastră e respectată și iubită de Fărșeroțí și eŭ cred că vezînd-o, o vor petrece pînă în sat, nu o vor lăsa se vie singură.

— Atuncí să meargă, Marie.

Eșind Maria din odaea luí Lala, acesta fu cuprins de o nouă neliniște, căcí se gîndi la consecințe în cazul cînd Mia ar fi inițiată în misterele morțeí luí Kendra.

Nesiguranța de ce se petrece la stînĭ îl făcea pe Lala să simtă chinurí tantalice.

Maria însă, căreia nu-í treceaŭ prin minte cauza întîrzieref luí Simu, și nu o raporta de cît la vre-o boală, trecu în camera Mieí, pe care o găsi cetind.

— Fata mameĭ, tu știí că Simu a plecat de vre-o cîte-va zile la stînĭ și nicí pînă acum nu s'a maí înapoiat. Eŭ și cu tatăl teŭ bănuim să nu fie bolnav, de aceea ne-am sfătuit să mergí tu pînă în deal, să vezí ce e cu el și să vií să ne spuí și nouă.

— Bine, mamă, să-mí îmbrac rochia de lînă ca să nu-mí fie frig la întoarcere și mă reped numaí de cît.

— Așa, fată dragă, timpul începu a se răci și caută să nu răcești, să daí pe la moara luí Bișta, să nu ocolești mult.

— Aşa voiŭ face, mamă.

Timpul începu a se răci într'adevăr. Apropierea toamneĭ se simţea în suflarea vîntuluĭ, care făcea să murmure frunzele şi multe din ele să fie smulse şi duse în sbor aşternîndu-le pe cărărĭ pentru ca în curînd să formeze un covor galben de frunze veştede...

Mia, învestmîntată cu rochia eĭ de lînă de culoarea ceruluĭ, purtînd pe cap şchepa-ĭ cafenie, coborî spre moara luĭ Bişta, trecu puntea şi după ce ocoli cît-va pe ridicatura iazuluĭ, se îndrumă pe poteca, care se perde în pădurea de brad a Magaroveĭ.

La început se întâlni cu cîte-va neveste tinere purtînd pe cap fie-care legătura-ĭ cu crengĭ uscate pentru trebuinţele gospodarieĭ, carĭ 'ĭ deteră bună ziuă, apoĭ cu cît se depărtă de sat, nu s'a maĭ văzut niciŭ-o fiinţă omenească prin prejur.

Stătu să se odihnească pe un bolovan, care aducea ca o laviţă şi remase cu ochiĭ în zarea depărtată.

Părea că voeşte să străbată cu vederile în dealul Bucoveĭ, că se sileşte să clarifice în mintea-ĭ scena lupteĭ dintre armînĭ şi grecomanĭ, că urmăreşte cu disperarea în suflet pe agresorul luĭ Tuliu, care voeşte să-l ucidă, că se repede la el şi oprindu-l loculuĭ, că-l desarmează, cum a desarmat pe tatăl eĭ şi că scapă şi de astă dată pe Tuliu.

Dar... nu, e un vis, o parere îşĭ zise ea...

Lupta a avut loc, aŭ fost morţĭ şi dintr'o parte şi dintr'alta, pe Tuliu l'aŭ rănit şi eŭ n'am avut parte să fiŭ în apropiere, să-l apăr...

O durea că nu maĭ putuse să înlăture reul pentru Tuliu. Apoĭ se ştie cît a suferit în lipsa de ştirĭ, carĭ să-ĭ facă cunoscut cum 'ĭ merge rana. Il văzuse legat la mîna şi foarte palid

la faţă în ziua înmormîntăreĭ luĭ Kendra şi de atuncĭ nu maĭ ştia nimic de el.

Aducerea aminte a zileĭ înmormîntăreĭ parinteluĭ luĭ Tuliu, cu bocetele femeilor, cu plînsetele şi suspinele mulţimeĭ, cu discursul luĭ Sîrmacheşĭ — toate aceste tablouri jalnice 'ĭ defilaŭ şi acum pe dinainte şi cum ele eraŭ triste din cale afară, expierea înceată a fireĭ contribuia şi maĭ mult la întristarea eĭ. O melancolie nesfîrşită, un dor de negrăit după atîtea visurĭ spulberate 'ĭ stăpîneaŭ fiinţa.

Atîtea dorurĭ. atîtea visurĭ spulberate în vînt îşĭ zise Mia cu resemnare...

„...Dacă pentru a se uni două fiinţe se o pun în calea lor atîtea piedecĭ, dacă pentru a voi să determine un pas înainte pe calea progresuluĭ, zecĭ de forţe oarbe, nevăzute, se opun în dreapta şi în stînga spre a le zădărnici silinţele; apoĭ viaţa merită ea oare atîtea sacrificiĭ din partea noastră“ ?

„Nu-ĭ maĭ înţelept să rămîie cine-va pasiv, primitiv în porniriĭ şi tendinţe — căcĭ la ce ne foloseşte lumina spirituluĭ, la ce rafinarea luĭ, dacă forţe oarbe, nevăzute, zic, vin să-l isbească, să-ĭ paralizeze orĭ ce avînt...“.

„Nu-ĭ maĭ bine oare de unul, care nu simte de loc, care trăeşte fără nicĭ un scop de cît să împlinească o poruncă a aceloraşĭ forţe primordiale...“.

„Da, aşa e, însă atuncĭ materia brută şi-ar fi întins împeriul în paguba spirituluĭ. Da, e o luptă perpetuă între două elemente: bine şi reŭ, lumină şi întuneric...“.

„Cîte odată s'ar părea că acest din urma element ar căştiga terenul lupteĭ, dar tot a luminеĭ e victoria finală — ca dovadă e însă-şĭ istoria cosmosuluĭ“.

Ia bună oară sforţările de veacurĭ în lupta dintre două elemente a asigurat viaţa actuală.

Pămîntul a suferit numeroase cataclisme pentru ca în sînul lui să păstreze atîtea isvoare de tămăduire.

Iată de ce trebue să sperăm. Murind noi tot e în folosul vieţei. Din descompunerea resturilor noastre nasc lumini*) deşi periculoase unei existenţe, însă totuşi sunt lumini cari alungă întunericul, e un motiv al ştiinţei, apoi locul unde zacem noi fertilizează, flora devine luxuriană..."

Intre aceste reflexiuni ce şi le făcea Mia, în urma lecţiunei ce o avusese înainte de a porni la stîni, tot dorul tînărului Fărşerot venea să o frămînte, chipul lui să-i fie ca un far luminos, un liman către care avea să se apropie, cu riscul de a îndura încă multe din partea părintelui ei.

Da, la Lala se gîndi un moment şi în mintea ei i se înfăţişă cu totul schimbat în ultimele zile. Căută să-şi aducă aminte toate evenimentele petrecute în casa lor, de la venirea ei din Bitolia, cearta dintre ea şi Lala, dragostea maicei sale, conflictul dintre Maria şi Lala, cuvintele lui ameninţătoare: „vă voiu drege eu pe Tuliu şi pe Kendra al vostru..." şi la acest din urmă gînd, Mia avu o tresărire.

De ce a tresărit ea oare? In solitudinea pădurii, acolo în templul firei, omul devine mai înţelept, mai prevăzător şi devinează lucruri pe cari în alte împrejurări nu-i în stare să le ghicească.

I se păru că aude şi acum glasul amenințător al lui Lala: „chiar de mi-ar cere averea întreagă Simu, trebue să mă scap de Farşeroţi". Nu mult după aceasta, Kendra s'a găsit ucis lîngă izvor şi de cîte-va zile intendentul lor dispăruse.

*) Metanul, ce se arată ades de asupra morminţilor în lumini fosforescente.

Gîndurile aceste îi accelerară bătăile inimei și o făcuse să tremure, ca prinsă de friguri.

Ar fi voit să nu-și facă presupuneri, să nu bănuiască pe nimeni și nimic de o așa fără de lege și totuși o dată pornită, apucată în cursa acestor reflexiuni, nu-i fu cu putință să scape de ele.

Se gîndi la misiunea ce avea de îndeplinit, că trebue să meargă la stîni, să se intereseze, să afle ce e cu Simu, să aducă știri acasă și nu știa ce descurajare o cuprinse, ce frică de necunoscut.

— Vai! cum se poate să presupun așa ceva, Doamne mare, comit cel mai mare păcat!

Cîte nu spune omul, în momente de furie! Ce? Doar suntem creștini...

Un nou fior simți prin oase.

Visul meu, de acum două săptămîni, mă muncește grozav. Ah... de-aș găsi un tălmaciu! Nu l'am spus nici mamei, căci s'ar fi îngrozit!

Oh, nu-mi aduc aminte să fi visat așa ceva vre-o dată... Ce grozav era tata! Plin de sînge pe obraz, pe haine, pe mîini; părea un strigoi; n'avea nici o rană pe el și totuși era plin de sînge, sînge străin... și așa cum era, se ruga în fața icoanei, în genunchi, să-i ierte D-zeu păcatele.

Ce poate să însemneze asta, de cît vre-un păcat?

Un vultur, care zbura majestos în văzduh și la vederea ei își răsuci puțin grumazii, să fie atent cu agerimea ochiului la dînsa, o distrase un moment de la gîndurile ei și o făcu să-l urmărească și să-l admire cum făcea rotocoale de asupra muntelui unde își avea cuibul.

Trebue să merg, că mă așteaptă acasă, își zise în cele din urmă și își șterse fruntea și fața cu batista.

Ea pînă aci stătuse pe piatră, cu fața spre

vederea comunelor din vale și cînd fu să pornească, își aruncă privirea spre poteca din marginea pădurei, care ocolea, pe o distanță de cîte-va sute de pași, pentru a ajunge în regiunea stînelor.

Dar de o dată Mia tresări. Zări pe cine-va venind dintr'acolo. Omul, care se apropia de locul unde odihnise dînsa, purta pe umeri o pușcă de vînătoare și era îmbrăcat în haine nemțești fumurii.

Păși agale și cu capul plecat în pămînt.

El nu o văzuse încă. Cînd fu la două-zeci de pași distanță, Mia exclamă:

— Doamne mare, Tuliu este!

Acum o auzise Tuliu — căci el era — întorcîndu-se de la stîni.

De la asasinarea tatălui său, tînărul Fărșerot nu mai suferea să treacă pe la izvor, i făcea rău locul unde căzuse Kendra și de aceea preferise și el drumul pe la moara lui Bișta. De atunci umbla înarmat, cînd avea să meargă la stîni. Se dusese acolo să ia cea din urmă hotărîre, în de comun acord cu Fărșeroții, în privința lui Lala.

Cînd fu în dreptul pietrei unde ședea Mia, ridică capul și privi în lături.

Nu o văzuse încă în rochia aceea de culoarea ceriului, și cum ea rămăsese ca o statuie, cu palma acoperindu-și fruntea, nu o putu recunoaște de la distanță.

Era să treacă înainte, să-și urmeze drumul mai departe, dar nu știu ce curent magnetic îl făcu să-și întoarcă privirea, atingînd cu raza pornită din ochiul său profilul capului ei rămas neacoperit.

O recunoscu. Da, ochii aceia, arcați de două sprîncene negre, a căror pleoape mari formau niște umbre dulci împrejurul globilor, cum îi ținea ațintiți în pămînt, erau ai Miei.

Tuliu rămase loculuĭ înmărmurit.

La orĭ-ce s'ar fi putut aştepta, dar să întîlnească pe Mia singurică, la marginea pădureĭ, nu se gîndise. Luînd maĭ bine seama la dînsa şi convingîndu-se că Mia este, zise, ca pentru sine :

— Mia aicĭ ?

Nu primi nicĭ un răspuns, dar observă douĭ stropĭ ca de diamant, carĭ îĭ lucirà în colţul genelor.

— Mă înşeală ochiĭ, saŭ eştĭ tu, Mie ?

— Eŭ sunt, Tuliu, grăi dînsa, cu tremurul în suflet.

Se precipità ca o săgeată la locul unde se găsia şi apucîndu-ĭ mîinile într'ale sale, urmă :

— Mie, scumpă Mie, cum se face că te găsesc aicĭ ?

Ce zeŭ te-a scos în calea mea, căcĭ îmĭ era aşa dor de tine, Mie ? Uite eştĭ tu, acum te văd, te pipăĭ şi par'că îmĭ vine să cred că e un vis.

Mia părea cuprinsă de friguri violente, nicĭ uu putea să răspundă.

Cu mîna încă la ochĭ, nu făcea de cît să suspine.

— Dragă, dar tu nu te simţĭ fericită că neam întîlnit ?

Răspunse printre suspine :

— Vroiam să nu fi prins de veste că mă găsesc în acest moment aicĭ, de aceĭa mi-am acoperit faţa şi mi-am întors-o aiurea. S'ar putea să ne zărească vr'un ochiŭ şi atuncĭ am deveni un izvor nesecat de cîntece pentru trubaduri, o cronică scandaloasă pentru lume.

Cu cît eraĭ maĭ departe, cu atît te aveam maĭ aproape în gînd şi mĭ-era dor şi mie, Tuliu, da, dor nesfîrşit să te văd, dar fiind-că acest moment de fericire l'am plăti cu sacrificiul onoareĭ noastre, de aceĭa să ne despărţim, Tuliu.

— Te înțeleg, scumpă Mie, aĭ dreptate, așa este, dar vezĭ tu, o dată ce te-am văzut și recunoscut, puteam eŭ să nu mă abat, să nu vin lîngă tine, să te întreb cel puțin de sănătate și încotro aĭ pornit așa de singurică?

Mia se sculase:

— Uite că am stat deja prea mult, cugetînd pe piatra asta și trebue să merg, căcĭ părinții mă așteaptă să le duc răspunsul.

— Dacă îmĭ daĭ voe, Mie, să te întreb: unde trebue să mergĭ și ce răspuns urmează să le ducĭ părinților?

— De tine nu țin ascuns nicĭ un secret, Tuliu. M'aŭ trimis părinții să văd ce a pățit Simu, de nu maĭ vine acasă de la stînĭ, unde a fost trimis.

— Și acum aĭ plecat să mergĭ la stînĭ?

— Da, Tuliu; iartă-mă te rog, că m'aĭ întîlnit singură.

Mia vru să-ĭ întindă mîna, căcĭ tremura de grije de a nu trece vr'o altă serie de femeĭ cu lemne pe cap, pentru trebuințele gospodărieĭ.

Tuliu stete o clipă loculuĭ gînditor, fără să-ĭ întindă mîna.

Mia păru mirată de atitudinea luĭ Tuliu, căre îĭ șopti misterios:

— Dragă Mie, mi s'a dat însărcinarea din partea Fărșerotilor, să comunic d-luĭ Lala motivele întîrzierei luĭ Simu, dar fiind-că ne-am întîlnit, socotesc că nu maĭ e nevoe să te obosești pînă acolo.

— Atunci spune-mĭ tu, Tuliu, ce e cu Simu?

Tuliu avu o paloare la față. Simțea că avea nevoe de forțele luĭ Prometheŭ, să fie viteaz, pentru ca să rămîe un eroŭ al situațieĭ.

Vestea teribilă, ce trebuia să o comunice iubiteĭ sale, putea avea efecte dezastruoase asupra moraluluĭ și fiziculuĭ eĭ.

Avea însărcinarea să-ĭ comunice drama ce s'a

desfășurat la stîni și motivele, carî aŭ determinat-o.

Trebuia să o pue în curent pe Mia că autorul moral al asasinării părinteluĭ săŭ era Lala, cum și hotărîrea Fărșeroților de al supune judecății, rămînînd ca sentința să o pronunțe ea, Mia...

Da, era grozavă situația luĭ Tuliu în împrejurarea de față.

Va fi el în stare să înlăture lovitura trăznetuluĭ, care amenința existența aceleĭ ce o adora, cînd acel ce urma să fulgere era însuși Tuliu?

In urma sfatuluĭ ținut între Fărșeroți și Tuliu, aceștia îĭ deteră mandatul să aducă la cunoștința luĭ Lala istoricul evenimentelor, condamnarea și executarea criminalilor, cum și să-ĭ desemneze ziua judecății luĭ Lala, în propria sa casă, de către Fărșeroți. Iată pentru ce cobora Tuliu în Magarova.

— Îți voiŭ spune, scumpă Mie, dar fiind-că e vorba de lucrurĭ carî ne privesc pe noĭ și nu se pot spune din fugă — în memoria părinteluĭ meŭ — te rog a consimți să ne retragem maĭ în fundul pădureĭ, căcĭ suntem în drum și se poate întîmpla să treacă din moment în moment vr'un consătean și ne putem expune amîndoĭ.

— De ce amestecĭ aci memoria scumpă a părinteluĭ tăŭ, Tuliu?

— Pentru că e cel maĭ serios act din viața noastră, Mie, și dacă îți cer să facĭ acest sacrificiŭ, de a ne retrage în pădure, nu ți-o pretind a'mĭ face o plăcere, ci a ne împlini amîndoĭ o datorie sfîntă, da, o datorie sfîntă, Mie...

Dînsa observă că e ceva grav la mijloc, aceasta de alt-fel se cetea pe figura luĭ Tuliu, care fusese atît de solemn în afirmările luĭ.

— Știŭ că nu-mĭ poți dori de cît bine; atunci, în care parte zicĭ să ne îndrumăm?

Unde putem fi mai siguri că nu vom fi zăriţi de nimeni ?

— Increde-te în braţul meŭ, scumpo, şi haide-mĭ, deşi avem suişĭ şi pe alocurea povîrnişurĭ.

Tuliu i dete braţul şi amîndoĭ strînşĭ unul lîngă altul, de prima oară îşĭ simţiaŭ bătăile inimeĭ foarte aproape.

Oh, iubire tu, ce farmec daĭ vieţeĭ!

O clipă simţită în imperiul tăŭ, iubire, prăvăleazăveacurĭ de mizeriĭ...

Mare-i puterea ta, iubire, ea se întinde peste marginile lumeĭ, în orĭ-ce atom tu trăeşti, tu fecundezĭ, tu regenerezĭ...

Tu ne deschizĭ nouĭ orizonturĭ, tu ne înrădăcinezĭ speranţa în inimĭ, ne facĭ puternicĭ prin tine cucerim imperiĭ fără hotare...

Iubire sfîntă, ce dragă ne eştĭ, ce sublimă ni te înfăţişezĭ...

Cum tremurăm însetaţi după un sărutat al tăŭ dulce... neprihănit...

Tu eştĭ dorul de viaţă, tu eştĭ avîntul nostru către tot ce e măreţ şi sfînt...

Iubire, afară de tine totul e zădărnicie!

Tu eştĭ viaţa vieţeĭ, rămîĭ iubire scumpă lîngă noĭ, mîngîe-ne, uneşte-ne inimele, cari, inspirate de-al tăŭ farmec, vor să cînte cîntecul tăŭ, iubire dragă...

Suflarea ta e împarfumată, căcĭ toate florile te-aŭ împodobit cu graţiile lor ; unele ţi-aŭ dat frăgezimea lor, altele polenul, dulcele lor nectar, trandafirul culoarea-ĭ, crinul candoarea-ĭ, în cît şi îngerĭĭ pe carĭ D-zeŭ i-a creat după chipul şi asemănarea ta, văzîndu-te, aŭ rămas în extaz...

Toţĭ te proslăvesc, toţĭ te prea măresc şi însuşĭ D-zeŭ prin tine e stăpînul universuluĭ...

Iubire, noĭ îţĭ simţim farmecul, şttm sărbători

aceste minute, cînd puterea ta ne stăpîneşte fiinţele.
Bine-cuvîntată fi, iubire dragă.

Era un imn, care se înălţa din inimile lor în sînul bine-cuvîntateĭ firĭ, colo în templul codruluĭ, care-ĭ strejuia, ca şi cum i-ar fi încins într'un zid de aramă.

In faţa acesteĭ fericirĭ, amîndoĭ eraŭ muţĭ, fermecaţi, extaziaţĭ... Un moment aproape să-şĭ uite unde merg, în ce loc se vor opri, pentru ce aŭ venit aci...

Suişurile, ocolurile, ce trebuiaŭ să facă, păreaŭ şesurĭ netede.

— Mă tem de vr'o fiară Tuliu, să nu ne depărtăm maĭ mult, grăi în sfîrşit dînsa, şi se alipi tot maĭ mult de sînul luĭ Tuliu.

— Arma mea e încărcată dragă, n'aĭ nicĭ o grije.

Şi unul şi altul se simţiaŭ înviorаţĭ; o undă de iubire părea că'ĭ cuprinsese în farmecul eĭ cald, dulce de negrăit...

El întoarse capul spre ochiĭ eĭ frumoşĭ; dînsa îl întîmpină zîmbind:

— Să stăm aci Tuliu, că prea ne-am depărtat.

Era şi locul cel maĭ poetic: o ridicătură presărată cu un covor de frunze veştede, care domina un unghiŭ de vale.

Se aşezară în partea aceasta aproape îmbrăţişaţĭ.

— Acum spune-mĭ Tuliu, ce adînc mister îţĭ agită viaţa? Nu-ĭ nimenĭ în apropierea noastră să ne audă. Martor ne e cerul şi codrul, care ne adăposteşte.

Tuliu vorbi, dar cu întrerupere, din causa respiraţiuneĭ sale neregulate: emoţiunea luĭ de alt-fel se putea uşor ceti pe faţa-ĭ pală:

— Mult am suferit Mie, de dorul tăŭ... căcĭ lumea visurilor mele eştĭ tu. Trebue să fi suferit şi tu mult din seara aceĭa... nu este aşa?

— Da, Tuliu. Cu greŭ s'ar putea descrie suferinţele noastre! Acolo, unde m'aĭ găsit, mă gîndiam la tine, mă gîndiam la forţele oarbe, carĭ ni se opun în cale de a ne uni şi aproape să disper, dar m'am resemnat şi mi-am zis că viaţa nu poate avea farmec fără a fi confundată cu lupta cea mai aprigă.

Tuliu, auzindu-i cuvintele de îmbărbătare, îĭ luă mîna şi i-o aduse la buze...

— Eştĭ demnă de divinizare, armînca mea; aşa dar văd că am înaintea mea o inimă mare, un cine-va, care înţelege viaţa, de aceĭa am convingerea că veştile mele nu numaĭ ca nu te vor turbura şi nu te vor face să şovăeştĭ, dar că voiŭ găsi în tine un tovarăş de luptă, care îmĭ va ajuta să depărtăm vijelia şi să readucem liniştea şi seninul în familiile noastre.

— Ce vreĭ să zicĭ, Tuliu?

— Imĭ juri tu Mie, că orĭ-ce ar fi la mijloc, veĭ preţui maĭ mult ca orĭ-ce iubirea noastră, că nu te veĭ lăsa a fi influenţată în judecata ta de cît numaĭ de iubirea noastră?

— Ce alt-ceva m'ar putea influenţa, Tuliu? Imĭ pretinzĭ să jur? E... bine, mă jur că iubirea ta mi-ĭ maĭ presus de cît viaţa şi chiar cînd destinul s'ar opune să ne unim, te voiŭ iubi vecînic.

— Ţĭ mulţumesc, draga sufletuluĭ meŭ. O... vezĭ tu Mie, caut în minte-mĭ să-mĭ aseamăn situaţiunea în faţa ta cu a vre-unuĭ muritor din istoria omenireĭ şi nu o pot găsi.

— Ţi-am spus Tuliu, că orĭ-ce ar fi, iubirea mea nu te va părăsi.

I-era greŭ din cale afară sărmanuluĭ Tuliu să spue ce are pe suflet, dar trebuia să înceapă, căcĭ pentru acest motiv căutase retragerea asta.

Mia aştepta cu tremurul în suflet.

In sfîrşit, Tuliu reluă:

— Vestea morţeĭ tatălui meŭ cred că te-a zguduit scumpa mea, tot ca şi pe mine.

— Da, am avut crize grozave, am plîns închisă în odaia mea, mă mir că n'am înebunit.

— Tatăl meŭ a fost asasinat lîngă izvor şi asasinul luĭ, mulţumită devotamentuluĭ şi iubireĭ luĭ Bucuvala, a fost prins de acest viteaz Fărşerot.

Mia tresări şi exclamă :

— Afost prins asasinul ! !

— Da, a fost prins, legat şi dus la stînĭ.

— Aşa dar, a fost recunoscut şi cine e acel mizerabil, Tuliu ?

— Dimce, morarul stînelor voastre, dragă.

— A... el nelegiuitul !

Mia se înfioră de groază. Tuliu urmă :

— Staĭ să vezĭ, dragă, că el maĭ avea şi complicĭ. După înmormîntarea părinteluĭ meŭ, Fărşeroţiĭ luîndu-ĭ un interogator, a mărturisit că a fost îndemnat de Simu Birina să-l omoare.

Mia începu a tremura ca o trestie bătută de vînt.

Cu lacrimile în ochĭ întrebă îndurerată :

— Şi acum unde e el ? Ce s'a întîmplat, Tuliu, şi nouă ni se ascunde ?

— Le veĭ afla toate pe rînd dragă, numaĭ te rog să-ţĭ păstrezĭ liniştea sufletească şi să mă ajuţĭ să readucem pacea în familiile noastre.

— Da, te ascult, mă voiŭ sili să privesc lucrurile ca o hotărîre a destinuluĭ.

Tuliu urmă :

— In urma înmormîntăreĭ tatăluĭ meŭ Fărşeroţiĭ aŭ ţinut sfat şi aŭ hotărît judecarea criminalilor.

Am luat şi eŭ parte la dezbateriĭ, apoĭ m'am retras.

Sunt 7 zile de atunceĭ. In urma mărturisireĭ crimeĭ, a declaraţiunilor martoruluĭ Kosta, fiul luĭ Ianula şi a depoziţieĭ mele, carĭ toate s'aŭ

consemnat în proces-verbal, în două exemplare, Farsăroții constituiți în curte marțială, au pronunțat sentința lor.

— Și care a fost sentința lor, Tuliu?

— Iat-o Mie, cetește și vezi.

Tuliu scoase sentința din buzunarul hainei și i-o prezentă.

Mia întinse mîna tremurătoare și ceti.

— Și i-au executat întocmai, întrebă ea pălind.

— Da, chiar în seara aceia; ei sunt înmormîntați lîngă tulpinele brazilor, unde au fost împușcați.

Partea întâia a acestei drame era cunoscută acum de Mia, care promisese lui Tuliu să fiă tare, să-și păstreze calmul și să-i dea ajutor să înlăture vijelia: Dar partea a doua îi era greu lui Tuliu să o desfășure...

Mia reculegîndu-se, întrebă:

— Și pentru ce Simu a comis această fără de lege, Tuliu?

Tuliu suspină cu amărăciune.

— Voiu lăsa să-ți dea răspunsul procesul-verbal de care ți-am vorbit, dragă Mie.

Mia apucă în mîni procesul-verbal și începu a-l ceti cu lăcomie. Tuliu nu o slăbea o clipă din ochi.

Cînd dînsa ajunse la partea unde Simu afirma, că responsabil de această crimă e Lala, care i-a ordonat să răpue pe Kendra și pe Tuliu și că el n'a făcut de cît să execute ordinul stăpînuluĭ, care era maĭ marele tuturora: un țipăt ascuțit răsună în tăcerea pădureĭ.

Hîrtia i căzuse din mînă și Mia își pipăi tîmplele cu amîndouă mînile, ca și cum ar fi căutat să-și găsească mințile perdute.

Gemu, ca strivită de prăbușirea unuĭ munte și vru să cadă zdrobită, dacă n'ar fi susținut-o Tuliu, care o auzi aiurînd:

— Ah... Visul meu... visul meu... parcă îl văd

şi acum plin de sînge pe obraz, pe mîni, pe haine, un strigoi... de care mi-e groază... Ah, Tuliu, lasă-mă să fug în pustiuri, să-mi ascund faţa de înaintea ta, unde-i Marea să mă înghită şi pe mine şi pe el, să spele o crimă săvîrşită, o ruşine veşnică pe frunţile noastre...

Şi în situaţia asta disperată, Mia era s'o pornească în fugă ca o nălucă prin desişul pădurei, dacă Tuliu n'ar fi ţinut-o vîrtos de braţe, dacă n'ar fi căutat să-i aducă aminte de promisiunea dată.

— Mie, dragă Mie, adu-ţi aminte ce-am vorbit noi amîndoi, ce mi-ai promis scumpă Mie, fie-ţi milă de sufletul meu chinuit!

— Cum?... Tot nu s'a sfîrşit cu mine pe pămînt? Mai e nevoe de fiinţa mea? Cui i-aşi putea fi de folos oare, căci m'am născut pentru nenorocire!

Oh, lasă-mă voinice, să-mi perd urma în pustiu, fii mărinimos şi dă-mă pradă fiarelor, să ispăşesc păcatul săvîrşit de tata...

Da, eu nu mai merit lumina zilei, sunt fiica unui criminal de al cărui nume mă cutremur. Oh, mi-e cu neputinţă să mai trăesc, nu mai pot suferi a mi se zice: Mia lui Lala! Nu, nu!

E groaznic voinice, nu se mai poate nimic drege...

Mă înspăimîntă gîndul, cum eu nevrednica, mai pot sta în faţa fiului al cărui tată a fost ucis din ordinul tatălui meu... Şi pentru ce? Tot eu sunt pricina, Tuliu; dacă n'aşi fi fost eu, tu ai fi avut pe scumpul tău părinte sănătos şi voinic... Ah, ce nenorocită sunt, Doamne!

Mia plîngea cu hohote. In prada disperărei crude se chinuia, ca şi cum s'ar fi găsit pe un rug aprins şi limbile de flacări tindeau să o cuprindă din toate părţile.

Tuliu întrebuinţă toată bărbăţia, toată puterea inteligenţei sale, să o liniştească.

— Mie, dacă m'aĭ fi iubit într'adevăr, dacă aĭ ţine încalte la Tuliu, cu care aĭ crescut din copilărie, care a veghiat şi s'a îngrijit de sufletul tău, cum se îngrijeşte soarele de florile luĭ favorite, nu m'aĭ trece prin ascuştişul celeĭ maĭ năprasnice durerĭ. Mie, nu-ĭ destul un cadavru, pe căre destinul l'a pus în calea noastră, să ne încerce puterea de iubire, tu vreĭ să se stingă totul? Dar am luptat cu bărbăţie, am pus pept furtunilor deslănţuite din pricina rătăcireĭ părinteluĭ tău şi am scăpat teferĭ... Nu te gîndeştĭ la consecinţele ce ar decurge de la fapta ce voeştĭ să comiţĭ?

— Ce doreştĭ să fac, Tuliu? Ştiŭ că ţi-am promis că deasupra tuturora voiŭ pune iubirea ta; dar pe atuncĭ mă socoteam fiica unuĭ om rătăcit, cum aĭ zis, însă nu-mĭ trecea prin cap că el e capabil să devină criminal.

Acum sunt perdută, desonorată...

Ce preţ maĭ pot avea eŭ în faţa ta?

Lacrimile, carĭ îĭ curgeaŭ şiroaie pe faţa aprinsă, i făceaŭ bine, o linişteaŭ din ce în ce, o făceaŭ capabilă să judece.

— Am luptat Mie, urmărind şi tu şi eŭ idealul de a ne uni o dată. Eĭ bine, în puterea noastră stă azĭ de a ne vedea împlinirea visuluĭ.

— Cum explicĭ lucrul acesta, Tuliu?

— Uite cum: n'aĭ putut străbate maĭ departe conţinutul procesuluĭ-verbal. Să-ţĭ spun eŭ ce maĭ urmează: Fărşeroţiĭ aŭ hotărît judecata părinteluĭ tău chiar în casa voastră. În acest scop vor veni toate căpeteniile, îĭ voĭ însoţi şi eŭ. Sentinţa o vor lăsa să o pronunţĭ tu.

— Ah, nu mă puneţĭ să fac eŭ acest oficiŭ, Tuliu!

Nu, fiĭ mărinimos şi mă pune la adăpostul uneĭ asemenea cruzimĭ; sunt prea slabă şi legea e lege, trebue executată... Cum mi s'ar pu-

tea pretinde mie așa ceva, cînd acuzatul e acel ce'mĭ dete zilele?

— Așa e Mie, dacă în judecata noastră nu vom fi conduși de preceptul Mîntuitorului nostru, că D-zeŭ tatăl iartă pe cel pocăit. Care să fie altul principiul nostru de cît de a erta? Văzînd mărinimia mea și a ta, e lucru natural că Lala, cel ce ne-a dușmănit în rătăcirea luĭ, să se pocăiască, să revină la calea cea dreaptă, să recunoască că e armîn din aĭ noștri și prin urmare să se simtă mîndru și fericit de a ne bine-cuvînta.

Acesta e scopul judecățeĭ. Ne-am gîndit și sfătuit: la ce am mai vărsa sînge, cînd rațiunea lucrurilor cere ca să mîntuim pe părintele tăŭ de păcat și greșelile din trecut?

Mia era atinsă de mărinimia Fărșerotuluĭ.

Asemenea uneĭ vijelii, care pe măsură ce se depărtează, reapare soarele pe cer și florile lăcrîmătoare îșĭ întorc fața zîmbitoare spre dătătorul de viață, tot așa și Mia caută în ochiĭ luĭ Tuliu.

— Cu prețul vieței părinteluĭ tăŭ vreĭ să-mĭ redaĭ mie și familieĭ mele onoarea, viața, fericirea.

Eștĭ mărinimos, eștĭ bun Tuliu, cum rar se găsesc oamenĭ pe pămînt. Judecata ta e sublimă.

Te voiŭ asculta, te voiŭ urma în toate, căcĭ opera ce voeștĭ să desăvîrșeștĭ, ți-a fost inspirată de D-zeŭ.

Dar ascultă mă Tuliu, dacă tata, în urma celor ce se vor petrece, va rămîne același cum a fost, atuncĭ trebue să știĭ că viața pentru mine va deveni imposibilă și în cazul cînd nu-mĭ voiŭ perde mințile, va trebui să sfîrșesc.

— La asta să nu te gîndeștĭ, Mie; dar să presupunem că ar fi așa, atuncĭ păcatul cază asupra părinteluĭ tăŭ, care îșĭ va primi pedeapsa de la Fărșeroțĭ; iar cît pentru noĭ, ne vom

căuta fericirea în alte lumĭ, unde nu rătăcește nimenĭ și unde nu suferă sufletul, ce i e dat să îndure aci.

L'a înțeles ce a vrut să zică, de aceĭa apropiindu-se maĭ mult de el, șopti :

— Să murim Tuliu, dar nedespărțiți, să trecem bariera neantului.

Cu tine orĭ-unde mi-ar fi așa de bine!

— Atuncĭ ne-am înțeles suflete drag.

— Da, ne-am înțeles Tuliu și cred că e timpul să ne retragem.

Trebue să-ĭ fi cuprins neliniștea pe aĭ meĭ. Ce le voiŭ spune cînd m'or vedea?

— Veĭ fi laconică și prudentă cu noutatea ce le-o veĭ comunica. Două cuvinte vor fi de ajuns.

— Și anume ce să le spuĭ, Tuliu?

— Că în ziua Duminiceĭ, după biserică, vor veni Fărșeroțiĭ în vizită și vor arăta singurĭ motivele întîrzieriĭ luĭ Simu.

Le veĭ maĭ spune că eĭ n'aŭ voit să-ți arate nimic.

— Bine Tuliu, nicĭ c'așĭ putea să fac alt-fel.

Se sculară și tot cum aŭ venit, strînși de braț porniră pe acelașĭ drum, pînă la piatra unde se odihnise Mia.

La despărțire, Tuliu o strînse la pept cu pornire și depuse o sărutare ferbinte pe fruntea eĭ.

Atît a fost de ajuns ca Mia să se îmbujoreze la față.

O, e lucru ciudat, ne permis, să meargă maĭ departe cu manifestarea sentimentuluĭ de iubire doĭ tinerĭ, înainte de a fi unul altuia, uniți înaintea altaruluĭ.

De aceĭa Tuliu, el însușĭ păzitorul moravurilor și virtuților străbune, se stăpîni de a-ĭ atinge cu buzele însetate dulcea eĭ gură, de al căreĭ dor trebuia să sufere încă cu bărbăție.

Aureola virtuțeĭ eĭ o vedea simbolizată ca în-

tr'un nimb strălucitor, ale căruĭ lumĭnĭ, cînd se încerca să le constate, trebuia să închidă ochiĭ, să o adore în taină, curată și blîndă ca o madonă.

V

In ziua de sfînta Maria se serbează hramul mareĭ bisericĭ situată pe platoul *Goriței* din Tîrnova, care domină șesul de la nordul Bitolieĭ. Sf. Maria e cea maĭ vestită biserică din Macedonia centrală, maĭ întâĭ prin mĭnunile prea curateĭ, al doilea prin poziția pitorească pe care se află situată.

Curtea bisericeĭ, în cuprins de cîte-va pogoane, e înconjurată de un zid înalt de piatră. Intrarea se face prin treĭ porțĭ marĭ de stejar și anume: una la răsărit din spre Bitolia, a doua la vest din spre Molovișteși a treĭa, deasupra căreia vine clopotnița, din spre Tîrnova.

Nu de mult epitropia bisericeĭ a construit dependințe, niște case spațioase cu două caturĭ, în piatră albă și acoperite cu ardesie neagră, carĭ în timpul vereĭ sunt populate de lume, ce vine să facă cură de aer sănătos de munte, dătător de viață.

Construcțiunile sunt în legătură cu clopotnița și se continuă pe de o parte pînă dincolo de poarta din spre Molovișteși în semicercul stradeleĭ din dosul zidului.

Ferestrele din dosul clădirilor răspund din spre est în regiunea livezilor, unde cuciĭ și pupăzele, pitpalaciĭ și merlele, guguștuciĭ și potîrnichile, populează aceste locurĭ poetice, pentru, a desfăta auzul turistului.

Și familia valiuluĭ, compusă din numeroase cadîne și negre, cele dintâĭ de o frumusețe răpitoare, îșĭ petrec aci lunile de vară. Ele fac excursiunĭ prin împrejurimĭ, suind în deosebĭ în

dealul Nijopolei, unde pot fi mai la largul lor.

Dar în ziua Sf. Mari dependințele epitropiei sunt reservate exclusiv familiilor, cari vin să-și caute tămăduire în puterea prea curatei.

Incă din ajun camerile, curtea și biserica în interior gemea de lume. Celor bolnavi, adușî aci spre tămăduirea răului, ce s'a încuibat în ei, din pricină că aŭ călcat pe urma ielelor, *luați din afoară*, cari aŭ halucinațiuni și viziuni rele, cînd sunt deștepți, familiile le aduc așternuturile în biserică și în noaptea de 14 August dorm în interiorul ei.

Biserica e bogată în scule prețioase. Catapetazma e un cap de operă a arteî, ale căreî icoane sunt ornamentate cu aur.

Donațiunile se înmulțesc și prin faptul că fie-care aromîn venit după ani de zile din străinătate, spre a mulțumi prea curatei, că l'a întors sănătos la cămin, i dărueste unul o evanghelie în valoare de zecimi de mii lei, altul depune pe icoana Sfîntului Gheorghe saŭ Dumitru mîna turnată în aur și artistic executată, orî nimbul din prejurul capului Mîntuitorului, care îți dă iluzia unor raze strălucitoare.

Un Misirliu a dăruit policandrul cel mare, cu sticlele luî multicolore, cu cele 100 sfesnice aurite, a cărui valoare trece peste 100.000 leî.

In curtea bisericeî, de cum înoptează, se aprind sute de focurî, la flacăra cărora oamenii își prepară cele necesare gureî.

De o parte se aude un cimpoî, împrejurul căruia joacă tineretul bulgar nelipsit de la serbarea hramului bisericeî.

E o regulă moștenită la ei părinți din părinți de a veni călărî saŭ cu carele tocmaî din Prespa, din Țapari, Dihuva, Bucova, Bareșani Orizari și Cărclina.

Dincolo un taraf de lăutarî, veniți din Bito-

lia, desfătează publicul cu clarinetele, ţimbalele, viorile şi cobzele lor.

Vin şi negustorĭ de mîna a doua din Bitolia cu diferite mărfurĭ, în sfîrşit e un iarmaroc în toată puterea cuvîntuluĭ.

Lumea creştină nu e jenată de turcĭ în partea loculuĭ. Ce-ĭ drept, lîngă strada locuinţeĭ luĭ Tuliu, către *Bliznaţĭ* se află o stradelă mărginaşe, unde e şi o geamie minusculă cu minaretul de un metru, populată de cîte-va familiĭ turceştĭ, carĭ fiind în contact zilnic cu armînĭĭ tîrnoviţĭ, aŭ învăţat limba acestora, s'aŭ romînizat, în cît aproape să-şĭ uite limba lor.

Nu i-ar cunoaşte cine-va că sunt musulmanĭ, dacă nu i-ar trăda portul.

Sunt pacinicĭ şi muncitorĭ ; ceĭ cu gîndul de casă, se ocupă cu livezile, fac oare-care cultură de grîŭ şi porumb şi în coşarele lor se văd numeroase vite, printre care bivoliţe bine îngrijite.

Tinerĭĭ, carĭ sunt atraşĭ de farmecul haiducituluĭ, nu atacă pe tîrnoviţĭ, pleacă în alte comunĭ, acolo tîlhăresc la drumul mare, pînă li se înfundă şi lor.

E de remarcat că, bătrînĭĭ acestor familiĭ musulmane, pripăşite aci saŭ rămase din vremurĭ, cînd aceste comunĭ eraŭ ciflicurĭ dc ale Beylor, ajung de regulă centenarĭ şi mulţĭ se înfruptă la ospăţul vieţeĭ încă un sfert şi nu arare orĭ şi o jumătate din secolul următor.

Aidin surdu, care a trăit 164 anĭ, văzuse pe fiul săŭ de 120 anĭ, pe nepotu-săŭ de 90 anĭ, pe strănepot de 60, pe fiul acestuia de 30 şi pe acesta cu vre-o treĭ dolofanĭ, cu carĭ se juca moşu toată ziulica prin ogradă... de a ascunselea.

Şi era fericit, căcĭ se înţelegea cu strănepoţeĭ de minune, pe cînd pe fiĭ şi pe nepoţĭ i certa că nu se poartă cum se cade.

Luĭ Aidin i venise pentru a doua oară vederea şi nu suferea să vadă neorînduelĭ, pe cînd fiu-său cel de 120 anĭ acum era bătrîn... nu maĭ vedea bine.

Printre lumea, care umplea spaţiul curţeĭ bisericeĭ Sfinteĭ Mariĭ, se văzură în dimineaţa zileĭ coborînd scările de marmoră din poarta principală din spre Tîrnova, o femee în vîrstă, învestmîntată în negru şi purtînd în mînă o lampadă, în tovărăşia uneĭ tinere cam de vr'o 17 anĭ.

— Vaĭ de mine, tetă Marie, ce de lume avem anu ăsta la sărbătoarea hramuluĭ bisericeĭ! Nu-mĭ aduc aminte să fi văzut în alţĭ anĭ aşa mulţime, zise tînăra, care căuta să-şĭ facă loc în biserică, pe urma bătrîneĭ.

Bătrîna era Maria Moscopolita, care îşĭ serba ziua şi venise la biserică întovărăşită de Vangheluţa, vecina şi amica Mieĭ, să se închine, să asculte serviciul divin, să ia nafură, ca apoĭ să se întoarcă acasă, căcĭ urma să-ĭ vie în vizită multă lume.

Pentru acest cuvînt Mia rămăsese acasă, să pregătească cele necesare viziteĭ.

Maria aprinse lumînarea, o aşeză în sfeşnicul de lîngă icoana Maicei Domnuluĭ, se închină, făcu treĭ mătăniĭ şi sărută evlavioasă mîna Fecioareĭ.

Acelaşĭ lucrŭ îl făcu şi Vangheluţa.

In urma acestora trecură sus la femeĭ, căcĭ aşa e la aromînĭĭ din Macedonia: femeile îşĭ aŭ orînduiala lor sus, de unde ascultă oficiarea serviciuluĭ, privind pe după *cafasuri*.

Vangheluţa, maĭ ageră la privire, caută să străbată cu ochiĭ dincolo de aceste gratare.

Rămase uimită, văzînd sub amvon pe Fărşeroţiĭ de la stînĭ, toţĭ învestmîntaţĭ în portul lor alb şi falnic la înfăţişare.

Văzu şi pe Tuliu lîngă Bucuvala.

Maria Moscopolita observă că Vangheluța se uită atentă într'acolo.

Deși din sentiment religios nu se vorbește în biserică, totuși șopti Vangheluței:

— Aceĭ în alb de colo mi se pare că sunt Farșeroții noștri.

— Da, Tetă, sunt curioasă să văd, dacă voiŭ recunoaște printre eĭ pe Simu.

Maria suspină a desnădejde. Făcu loc feteĭ să poată cerceta maĭ bine cu privirea.

— L'aĭ recunoscut?

— Așĭ, nu'l văd; i-am zărit pe toțĭ, numaĭ el lipsește.

— Cine știe ce-o fi pățit, sărmanul! Maĭ bine nu-l maĭ trimiteam la stînĭ, căcĭ era bolnav.

Din ziua aceĭa n'am maĭ avut nicĭ odihnă, nicĭ somn, zise Maria și ochiĭ i se umeziră de lacrămĭ.

Vangheluța se sili, prin cuvinte chibzuite, să risipească gîndurile eĭ, căcĭ n'avea de ce se teme.

— Cine știe; poate că i-aŭ dat luĭ sarcina să vegheze în lipsa lor. Aŭ zis că vor veni în vizită, ca în toțĭ aniĭ, Tetă. Dacă ar fi ceva la mijloc, ar fi stat eĭ liniștițĭ așa cum sunt?

Diaconul suise pe amvon.

Bine-cuvîntează prea sfinte cetirea...

Cînd a început să intoneze din evanghelie „pe vremea aceĭa...“ femeile se prosternură în genunchĭ.

Maria și Vangheluța încetară de a maĭ vorbi. Amîndouă în genunchĭ se rugaŭ Maiceĭ Domnuluĭ pentru sufletul luĭ Kendra și pentru sănătatea luĭ Simu.

După terminarea evangheliei, urmă oficiarea leturghieĭ, cu o pompă deosebită în ziua aceĭa. In calea preoților, carĭ purtaŭ la rînd potirul cu sfînta cuminicătură, evanghelia și lingurița împărtășanieĭ, eraŭ culcațĭ o sumedenie de su-

ferinzĭ, femeĭ cu pruncĭ în braţe, copilaşĭ alăturĭ de bătrîne, în cît cu mare greutate păşeaŭ preoţiĭ pentru a ajunge în dreptul *naosului* unde se găsea Inaltul Prelat, Episcopul. Mateiŭ, al vilaetuluĭ Monastir, căruia urma să i se presinte spre bine-cuvîntare şi să-ĭ sărute mîna. Mateiŭ, un apostol eminent al elenismuluĭ şi nicĭ de cum al celor sfinte, pomeni pe Inaltul Patriarh ecumenic al Constantinopoluluĭ, pe ctitoriĭ sfîntuluĭ locaş, pe poporul credincios patriarhieĭ, apoĭ luă cadelniţa din mîna diaconuluĭ şi cadelniţa în toate părţile.

Poporul pios în genunchĭ era transportat cu mintea în regiunĭ înalte, acolo, unde se înalţa fumul de smirnă şi tămîe, al căror parfum li se împărtăşise de înaltul Prelat.

După ce s'a zis tatăl nostru, paracliserul aduse în dreptul icoaneĭ din mijlocul bisericeĭ, într'o mînă discul, în cea-l'altă pe o tavă de argint nafora tăiată în cuburĭ regulate.

Maria şi Vangheluţa se grăbiră să coboare, se îndreptară să ia nafură, apoĭ închinîndu-se evlavioase, părăsiră biserica.

Cea maĭ mare parte din lume însă stetea la locul eĭ, în aşteptarea „didachieĭ“ pe care avea să o pronunţe P. S. S. Episcopul Mateiŭ. Dar cînd el rosti, în loc de fraţi întru Hristos, iubit popor descendent al eroilor de la Salamina şi Termopile, primul, care făcu mişcarea şi dedea semnalul că trebuia să iasă şi aĭ luĭ din biserică, fu Bucuvala.

Intr'adevăr aşa a şi fost, căci Bucuvala fu urmat de grupa tuturor Fărşeroţilor, carĭ fusese presenţi la oficiarea serviciuluĭ divin.

Aceasta nu prea conveni Fpiscopuluĭ Mateiŭ, care strîmbă din nas, dar continuă:

„Cu mare întristare m'am informat că în unele comunĭ s'a săvîrşit în biserica noastră o mare nelegiuire din partea unor preoţi şi cîn-

tăreţi, carî aŭ îndrăznit să cînte în limba cuţo-valahă, fără ştirea noastră.

Vă pun în vedere vouă Tîrnoviţilor şi Magaroviţilor, ca voi, pe carî vă socotesc de ceî maî demnî fiî aî turmeî ce păstoresc, să feriţi ca de foc acest locaş sfînt de papistaşî, să nu le permiteţi cu nicî un chip să oficieze în limba cuţo-valahă, căcî e o mare nelegiuire.

Preotul, care nu-şî aminteşte de juramîntul depus pe sfînta masă, în altarul bisericeî noastre, cînd l'am hirotonisit, că nu va cînta în limba celor ereticî, e un blestemat.

Patriarhul ecumenic din C-pol nu e numaî şeful religios al poporuluî grecesc, ci el se poate folosi de autoritatea şi jurisprudenţa sa peste toţî membriî bisericeî ortodoxe răsăritene, ca representant al populaţieî creştine din imperiŭ.

Toate popoarele creştine din imperiŭ aŭ un şef religios : pe patriarhul din Fanar.

Decî de sfîntul luî ordin trebue să ascultaţî voi, să apăraţi cu piepturile voastre prestigiul şi demnitatea sfinteî noastre bisericî.

Adevăr grăesc vouă că D-zeŭ tatăl a toate văzutelor şi nevăzutelor, vă va judeca pe limba ce vă predic eŭ astăzî.

Feriţi-vă prin urmare de limba ereticilor, ce voesc să o întroneze în biserică, căcî răspunderea voastră va fi grea în ceruri".

Vlahofoniî, cum i maî numesc greciî, la fiecare pauză a cuvîntăreî luî Mateiŭ se închinaŭ evlavioşi cu capetele pe pept şi aveaŭ aerul de a scuipa în laturî şi de a mărturisi că se vor feri de a cădea în păcat, de a gusta din fructul oprit.

Noroc că Fărşeroţiî ca de al de Bucuvala şi restul confraţilor eşiseră din biserică şi perduseră rara ocaziune de a auzi filipica ce o îndrepta Sf. Prelat în potriva armînilor în casă la eî, că cine ştie ce s'ar fi putut întîmpla...

O altă grupă de armînĭ grămosteni, unul după altul se strecurase afară pe nesimţite prin cele treĭ eşirĭ.

Era prea şovinist Mateiŭ, ca să-ĭ poată mistui toate năzbătiile. Ceĭ ce rămăsese pînă la finele didachieĭ, se înarmase cu toată răbdarea spre a vedea pînă unde va merge Prelatul cu şovinizmul şi să comunice fraţilor lor asupra stăreĭ lucrurilor.

Grecomaniĭ însă eraŭ electrizaţĭ de cele ce auzise şi la fine, cînd Mateiŭ termină ce avea de zis, deşi nu amintise nimic despre însemnătea zileĭ, se grăbiră a-ĭ săruta mîna.

O... era mare onoare de a obţine această favoare!

Lumea aflătoare în biserică se îndrepta acum spre eşire şi în grupurĭ-grupurĭ se întîlneaŭ în curte, deschideaŭ vorba asupra persoanelor, carĭ serbaŭ onomastica şi imediat ce li se aducea aminte de vre-o Marie, se îndreptaŭ într'acolo în vizită.

D-l Lala, fiind unul din fruntaşiĭ Magaroveĭ, trebuia să se aştepte la vizita tuturor grecomanilor din ambele comunĭ.

Ştiaŭ Fărşeroţiĭ despre asta, de aceia ţinură sfat în livedea din apropiere.

— Să lăsăm să treacă timpul vizitelor şi apoĭ va trebui să ne prezintăm în linişte şi noĭ.

E bine chiar să fie după prînz, căcĭ afacerea, care ne aduce azĭ la d. Lala este delicată şi dezlegarea eĭ, fraţilor, cere chibzuinţă şi socoteală.

Să mergem fie-care la căminele noastre şi la nămează să veniţĭ cu toţiĭ la mine, de unde vom porni la o laltă la d. Lala, zise Bucuvala.

Aşa şi făcură Fărşeroţiĭ.

In acest timp, camera-salon şi toate odăile cum şi chioşcul cel mare din casele d-luĭ Lala eraŭ pline de lume.

Pe lîngă gospodinele caseĭ, maĭ venise să dea ajutor Vangheluța, mamă-sa „Țăl Vangheli“ și Caterina, care prepara cafelele, pregătea dulcețurile, spăla cestile și umplea paharele cu rachiŭ.

Vangheluța primea musafiriĭ la scara de jos și aranja în ordine ghetele și pantofiĭ nevestelor tinere, după obiceiul loculuĭ.

Vangheluța era o fată deschisă din fire, de o veselie comunicativă, albă-rumenă la obrăjiorĭ, cu ochiĭ eĭ dulcĭ de un albastru închis, surîsul eĭ era fermecător, rîsul argintat, plin de gratiĭ, mergea la inima fie-căruia.

Uita omul toată mîhnirea sa, în fața acesteĭ muntence, care, cînd zîmbea, imediat se puteaŭ observa două gropițe, ucigător de dulcĭ, pe obrajiĭ eĭ plinĭ de viață.

Dacă un ochiŭ observator de psiholog, ar fi luat seamă și ar fi stabilit o comparație între starea sufletească a Mieĭ și a Vangheluțeĭ în ziua aceasta, ar fi distins o mare deosebire între una și alta.

Pasul Mieĭ era măsurat și nesigur. Ochiĭ eĭ păreaŭ două stele depărtate, abia vizibile, ale căror luminĭ palide tind să străbată în necunoscut; împrejurul globilor păreaŭ că plutesc norĭ tristĭ, întunecoșĭ, prevestitorĭ de furtună.

Zîmbetul eĭ era silit și îĭ muria în clipă, în colțul buzelor.

Răspunsurile, la felicitările, ce ĭ se adresaŭ, i eraŭ scurte, pripite. Ardea ca prinsă de friguri violente și făcea ce făcea, cu ochiĭ era mereŭ la fereastra, ce da în largul străzeĭ, motivîndu-și atenția, față de ceĭ ce o întrebaŭ, de ce se tot uită într'acolo, că vrea să se convingă cine și-a maĭ adus aminte de eĭ.

In realitate, atît dînsa cît și mamă-sa eraŭ îngrijorate de apropierea momentuluĭ sosireĭ Fărșeroților.

Dacă Mia se găsea ast-fel sufleteşte, apoĭ nicĭ Maria, nicĭ Lala, nu stăteaŭ pe roze.

Vestea adusă de Mia, că Fărşeroţiĭ vor veni în persoană să arate părinteluĭ eĭ motivul întîrzieriĭ luĭ Simu, i pusese pe gînduri pe amîndoĭ.

Dar ceĭa ce i făcuse să intre în bănuelĭ, că li se ascunde ceva grav şi în deosebĭ să deconcentreze pe Lala, era atitudinea misterioasă, plină de resemnare a fiiceĭ sale.

Intr'adevăr, i-a trebuit multă bărbăţie Mieĭ, să-şĭ ţie cuvîntul dat luĭ Tuliu, să nu izbucnească în plîns în faţa mameĭ sale, să nu-ĭ arate prăpastia în care a căzut tatăl eĭ, şi soarta groaznică ce-l aştepta.

Dar prin radiare tot zbuciumul sufletesc al Mieĭ se comunicase fără de veste şi în sufletul rinţilor eĭ şi ast-fel s'aŭ pomenit tus-treĭ întuşaţĭ, prinşĭ în mrejele obideĭ.

Se silise Lala să pară vesel printre aĭ săĭ, -ĭ îndemne la un pahar de rachiŭ, să substitue pe fondul tristeţeĭ sufleteştĭ o veselie artificială şi totuşĭ se simţea că nu-ĭ într'ale sale.

Venise vorba de Kendra şi bietul Lala tremura din picioare.

A pălit la faţă, dar ca să nu fie observat, dusese la gură, cu mîna tremurătoare, paharul cu rachiŭ, fără să maĭ observe că era gol.

Ar fi vrut să se simtă ameţit, să depărteze de la el spaima, ce-ĭ producea acest nume, neliniştea ce'l cuprindea, în nesiguranţa în care plutea.

Se apropiase ora prînzuluĭ şi Farşeroţiĭ nu maĭ veneaŭ.

In casa d-luĭ Lala lumea se perinda încă, o parte luîndu-şĭ rămas bun, o alta venind să ureze matroaneĭ anĭ mulţĭ şi fericiţĭ.

Cum în salon nu maĭ rămăsese de cît puţine femeĭ, Maria profită de ocaziune de a le lăsa

să le înveselească Vangheluța, singura, care strălucea prin seninătatea ei — și trecu în odae la fiică-sa, care cugeta.

— Nu mai vin, Mie, ce crezi tu despre întîrzierea lor?

— Îmi închipuesc, mamă, că vor sosi după masă.

— Crezi?

— Sunt convinsă că așa trebue să fie. Îi cunoști pe Fărșeroți cum sunt. Ei știu că noi trebue să fim vizitați de lume, care nu le convine lor și dacă vor avea ceva de vorbit, dorința lor e să rămîe nejenați de nimeni.

— Cam ce ar avea de vorbit Mie, tu nu bănuești nimica?

— Știu și eu ce să zic, mamă...

Sărmana fată, în ce tortură sufletească se găsea, văzîndu-se silită să mintă pe mama sa, ea care știa totul... și scopul pentru care veneau Fărșeroții...

Simțea că inima sta să-i zdrobească peptul. Trebuia să fie croită de oțel, să înghită tot amarul momentelor prin care trecea, să nu izbucnească în hohot de plîns, căci s'ar fi dat de gol...

Dar era cu putință să izbească ea cu trăznetul în mama sa?

Rămase cît-va timp pe gînduri amîndouă, la pragul ușei, își făcu aparițiunea Vangheluța cu figura ei veselă.

— Tetă Marie, vino te rog, căci musafirii se pregătesc de plecare.

— Da, să vin fata mea; uite că uitasem că nu suntem singuri—și trecu în salon, unde se sili să-și ia o atitudine veselă și se scuză că a fost nevoită să le lase cîte-va minute singure.

Maria Moscopolita nu-și aducea aminte zi mai nefastă ca onomastica-i din acest an.

Era ametită de gînduri și un fel de teamă neexplicabilă o urmărea ca însăși umbra sa.

Fetele rămase singure, Vangheluța se încercă prin diferite glume să predispue pe Mia, pe care o îmbrățișa cu drag, o sărută, o dezmerda, dar în zadar; Mia părea de ghiață la toate manifestările iubirei ale amicei sale.

— Dar bine dragă, părinții ți-s sănătoși, tu ești nu se poate mai bine, ești fericită, nu înțeleg ce ai! De cînd te cunosc, nu-mi aduc aminte să te fi văzut vre-o dată așa de tristă.

Mie, tu-mi ascunzi ceva, tristeța ta mă pune pe gînduri, de ce nu-mi spui dragă ce suferință te mistue?

— Nimic dragă, nu e nimic... Nici eu nu pot să-mi dau seamă ce am; îmi va trece... Fii tu veselă puiule, și ne înveselează și pe noi, cari nu putem fi alt-fel în ziua de azi.

Sărmana Mie, se gîndea că mai bine i-ar fi în iad, de cît în situațiunea în care se găsea: cu mînciuna pe buze pentru ființele nevinovate, cari o înconjurau cu dragostea lor și tremurul în suflet, așteptînd momentul suprem de ce are să se întîmple, cînd vor arăta Fărșeroții scopul venirei lor.

Ce chin cumplit, ce suferință pe sufletul ei!

Și cît curaj i trebuia încă de a se presinta în fața lor, de a-i primi cu zîmbetul pe buze, să se prefacă cum că nu știe nimic, că n'are idee cine a săvîrșit omorul de la izvor, ce s'a petrecut în urmă, și ce avea să urmeze în casa lor.

Intre aceste veni Caterina să le cheme la masă.

Dar cui îi ardea de așa ceva?

Mia se scuză că nu i-e foame, că e nevoe să fie în picioare spre a primi pe musafiri, în caz cînd s'ar întîmpla să sosească în timpul cît va dura masa, dar o luă pe sus Vangheluța, apoi

n'avu încotro văzînd că inzistă mamă sa, care nu putea să rămîe liniştită, ştiind pe Mia singură în odaia ei.

Se aşazară la masă, se închinară ca de obiceiu; Mia sărută mîna mameĭ sale, aceasta o sărută pe frunte, asemenea Lala, înduioşat de a'şĭ vedea soţia şi fiica lîngă dînsul în această zi măreaţă, cu sufletul pocăit în sine, întinse amîndouă mîinile şi cuprinzînd mîna Marieĭ într'ale sale, îĭ ură sănătate şi o rugă să-l ierte, dacă a supărat-o cînd-va.

Se priviră în ochĭ cîte-şĭ treĭ în aceiaşĭ clipă şi de sub genele lor se iviră stropĭ de lacrimĭ.

In faţa acesteĭ scene mişcătoare, nicĭ Vangheluţa, nicĭ mamă-sa nu s'aŭ putut abţine să nu lăcrămeze.

Cine putea ghici însă ce însemnează lacrimile Mieĭ, căreia i se presinta ocazia să le dea curs liber.

Lacrimile Mieĭ eraŭ de foc.

Ea numaĭ singură îşĭ da seama de ce plînge.

Mama Vangheluţeĭ i observă că ea nu trebue să plîngă, că ea e o floare, care trebue să strălucească şi să răspîndească numaĭ veselie în jurul eĭ.

— Ia te uită la Vangheluţa mea, parcă ar fi veselia în picioare.

Afară de Vangheluţa şi de mama sa, carĭ simţeaŭ gustul bucatelor, încolo aĭ caseĭ gustaŭ de formă, nu se lipea nimic de eĭ.

Cuĭ i ardea de mîncare, în acest timp de pustiire sufletească?

Cu toată criza prin care trecea fie-care suflet în parte, Lala îşĭ păstra bărbăţia.

Inaintea meseĭ ţinuse hangul faţă de musafirĭ prin cîte-va păhărele cu rachiŭ, acum tot el umplu paharele şi ciocni cu Maria şi cu „Ţal Vangheli".

— D-zeŭ într'ajutor şi la mulţĭ anĭ ziua de

azĭ, grăi el, la care urare i se răspunse de către femeĭ printr'un „Amin, să te-audă D-zeŭ".

Şi de cîte orĭ venia să-l străbată vre-un fior, la gîndul ce-l tortura, căuta paharul şi-l ducea la buze, apoĭ învîrtea nervos mătăniile în mînă.

La finele meseĭ i se servi cafeaua şi de astă dată ceru să-ĭ pregătească narghileaua, în care s'a introdus „tumbechie", iar în sticlă apă proaspătă.

Femeile ridicară masa.

Fetele trecură în salon, iar Lala rămase la tabet, gînditor.

Dacă ar fi fost cine-va în apropiere, ar fi putut observa mişcările luĭ dezordonate, dînd cînd din mînĭ, cînd din cap, afirmînd saŭ negînd, pălind la faţă şi înălţînd din umerĭ.

Şi orĭ cît ne-am forţa să-ĭ cetim în suflet, n'am fi în stare să-ĭ definim starea sufletească, de oare-ce, neavînd premisele cugetărilor sale, nu-şĭ putea da răspunsurĭ precise.

Destul că o nelinişte vagă şi o greutate ca de plumb i se lăsa pe suflet.

Zadarnic căutase refugiŭ în spirtul din pahare.

In fond era tot treaz şi'şĭ da seama de situaţia în care se găsia.

De zecĭ de orĭ i venise ideea să se scoale, să alerge la Mia, să-ĭ ceară ertare pentru supărarea ce i-a cauzat, cînd cu venirea luĭ Tuliu, să-ĭ dea consimţimîntul lui, dacă într'adevăr el Tuliu este alesul inimeĭ eĭ!

Dar n'avea curajul, căcĭ acum purta pe suflet un păcat... şi nu se simţea vrednic de a da o asemenea bine-cuvîntare.

De aceste gînduri era dominat Lala, cînd împrejurul luĭ observă o mişcare neobicinuită.

Mia şi Vangheluţa, palide la faţă şi tremurînde, dădură fuga din salon în chioşc şi cu greŭ luîndu-şĭ răsufletul.

Maria și Țal Vangheli asemenea le eșiră înainte și le întrebară :

— Ce este fetelor, de ce v'ați speriat ?

— Vin !... Vin !... grăi Mia, abia respirînd și devenind la față ca ceara.

— Cine vine ? întrebă Lala.

— Vin Fărșeroți, tată !

Lala sări în sus, ca mișcat de un resort.

Într'adevăr, Fărșeroții toți se îndrumară spre poartă și acum pășeau la rînd unul după altul, în curte.

La pragul scărei de jos Vangheluța îi întîmpină cu zîmbetul pe buze, apoi la capătul de sus al scărei Mia i aștepta cu resemnare.

Fărșeroții, unii gravi și tăcuți, alții mai familiari cu fetele, le întindeau mîna și de pe buzele lor aluneca un zîmbet fugitiv și cîte un „la mulți ani, s'bănați", pînă cînd deteră cu ochii de Maria Moscopolita, unde se găsea și Lala.

Era ceva grav și solemn pe figura fie-căruia. Maria Moscopolita, totuși, i predomină cu prezența.

Ea zise pentru toți :

— Aproape să cred că v'ați uitat obiceiul. In toți anii eram învățată să vă văd în casele noastre de dimineață în ziua de azi și mă gîndeam ce poate fi cu scumpii noștri Fărșeroți, de nu mai vin.

Fiind-că ea vorbise lui Bucuvala, acesta răspunse :

— Am venit ceî din urmă, pentru ca să plecăm ceî de pe urmă, așa ne-a fost înțelegerea.

— Atunci mă bucură vizita voastră, ia poftiți de luați loc pe scaune și ședeți.

Eram doritoare să vă văd.

Lala, a cărui autoritate morală o făcea să treacă în acest moment tot atît de suverană ca în vremurile de demult, după ce strînse de mînă

pe fie-care în parte și căută să se asigure de sănătatea lor, întrebă :

— Ei, ce veștĭ îmĭ aduceți de la stînĭ ?

Răspunsul Fărșeroților fu laconic și plin de înțelesurĭ.

— Veștĭ bune, d-le Lala ; turmelor le merge bine ; lupiĭ carĭ aŭ îndrăznit să le atace, aŭ pățit-o de-a binelea.

— Așa... așa... făcu Lala, lăsîndu-ĭ să-ĭ scape un rîs zgomotos și plimbîndu-și ochiĭ sticloșĭ în toate părțile.

Li se oferi tutun într'un tas.

Fumătoriĭ răsuciră țigările.

Se făcu liniște, însă fu întreruptă prin apariția Mieĭ și a Vangheluței, care purta tava u dulcețĭ și cafele.

Vangheluța se oprea în dreptul fie-căruia și Mia servia pe unul, apoĭ pe altul, după vîrstă.

O dată serviciul terminat, Bucuvala grăi ca pentru înțelesul tuturora și răspunsul d-nuluĭ Lala.

— Vom putea oare rămîne liniștiți în această odae, căcĭ avem de vorbit între noĭ maĭ multe. Vom avea nevoe de prezența Mieĭ, încolo d-na Maria poate să-și vadă de treburĭ și de musafirĭ. Sunt lucrurĭ carĭ cer dezlegare grabnică, curaj și chibzuință.

— Da, se poate, Bucuvala, de ce să nu, răspunse Lala.

Mia dete să înțeleagă mameĭ sale să iasă, ceĭa ce și făcu Maria.

— Poți să tragĭ zăvorul broaștei Costa, să fim siguri că nimenĭ nu ne va întrerupe, ordonă Bucuvala.

Costa, care stetea la ușă în picioare, făcu întocmaĭ.

Lala se uita cînd la unul cînd la altul, părea amețit, lipsit cu totul de voință, în cît Fărșeroțiĭ nu-l maĭ cunoșteaŭ.

Unde era puterea luĭ de odinioară ?

Bucuvala crezuse la început că va avea mult de furcă cu el, să-l aducă la calea cea dreaptă, să-l facă să-şĭ vadă greşala şi să se pocăiască, dar cînd l'a văzut şi l'a cuprins cu ochiĭ luĭ de vultur, cît de slab se prezinta moralmente, îşĭ zise să fie maĭ puţin aspru, să procedeze cît de simplu.

De la locul luĭ unde se aşezase pe scaunul din capul meseĭ, Bucuvala grăi :

— D-le, cînd consăteanul nostru Kendra a căzut victima uneĭ răzbunărĭ, toată armînimea din ambele comunĭ l'a jelit, l'a plîns şi ţinînd să-ĭ cinstească memoria, l'a însoţit pînă la vecĭnica locuinţă ; numaĭ d-ta n'aĭ găsit cu cale să-l cinsteştĭ, precum se cuvenea.

— Nu mi-a fost bine în ziua aceĭa, dar am trimis familia să mă reprezinte, îngînă Lala.

— Şi totuşĭ noĭ credem că, motive cu totul altele te-aŭ reţinut în casă şi n'aĭ avut curajul să-l vezĭ întins, neînsufleţit.

Lala tăcu. Era începutul requizitoruluĭ, pe care îl rostea Bucuvala, în numele tuturora.

Urmă :

— Da, motive carĭ îţĭ făceaŭ responsabilă conştiinţa de săvîrşirea acesteĭ fără de legĭ.

Să nu ocolim mult, d-le Lala, căcĭ de la comiterea crimeĭ pînă acum, s'aŭ strecurat 12 zile, dacă nu mă înşel, şi drepta-

tea pe care trebue să o facem noĭ a întîrziat cam mult.

Ştim că uraĭ pe Kendra, pentru că el era armîn neaoş şi fiind-că a îndrăznit să-ţĭ ceară mîna Mieĭ pentru Tuliu.

Pornit pe calea rătăcireĭ, nu te-aĭ îndurat să daĭ ascultare glasuluĭ rugător al tinerilor, carĭ s'aŭ iubit şi se iubesc, şi nu te-aĭ mulţumit numaĭ cu atît, ci ţi-aĭ asociat şi complicĭ, carĭ să te scape de eĭ.

N'aĭ întîrziat a'ĭ găsi. Pe unul vroiŭ să numesc pe *neregretatul* Simu, îl aveaĭ la îndemînă, cel-l'alt era uşor de găsit cu un simplu medgid.

La auzul cuvîntuluĭ de *neregretatul* Simu, Lala tresări şi cu privirea părea că cerşeşte mila judecătoruluĭ săŭ.

Bucuvala reluă:

Din ordinul d-tale celnicul Kendra a fost împuşcat, lîngă izvor, de către morarul Dimce.

Atît Simu, cît şi d-ta, v'aţĭ făcut socoteală proastă, crezînd că va scăpa Dimce, dar n'a scăpat, căcĭ a fost prins de mine asupra faptuluĭ, aşa că n'avu în cotro, a mărturisit crima şi pe complicĭ, dintre carĭ principalul eştĭ d-ta!

In'urma înmormîntăreĭ luĭ Kendra, noĭ am judecat pe criminalĭ şi i-am condamnat la moarte.

Eĭ eraŭ autorĭ materialĭ aĭ acesteĭ fără

de legĭ, d-ta eştĭ autorul moral, d-le Lala, şi acum trebue să înţelegĭ pentru ce Simu nu maĭ vine de unde l'aĭ trimis şi cauza, care ne aduce aci.

Vrem să ştim, prin urmare, ce aĭ de răspuns la toate aceste?

Se făcuse o tăcere de criptă în toată încăperea. Părea că nimenĭ nu maĭ respiră.

Toate privirile se îndreptară asupra luĭ Lala, care se desfigurase, în cît era de nerecunoscut. Locul pe care-l ocupa Mia venea în faţa părinteluĭ eĭ.

Il examină de sus pînă jos şi ghicindu-ĭ starea sufletească, interveni, cu gînd de a-l hotărî să se apere:

— Asta e o acuzaţiune gravă, tată. E cu putinţă oare, e adevărat că tu aĭ poruncit luĭ Simu să ucidă pe Kendra? Numaĭ ideia că te-aĭ fi putut gîndi la aşa ceva mă îngrozeşte.

Nu te-aĭ gîndit la dezonoarea familieĭ tale? Răspunde, tată, avut-aĭ curajul să plămădeştĭ în minte o faptă atît de grozavă?

Era ertat unuĭ tînăr să alunece în prăpastie, dar ţie, nicĭ o dată...

Nu, nu, orĭ-cît de rătăcit aĭ fi fost, iubirea pentru casa ta trebuia să covîrşească orĭ-ce pasiune.

Părae de lacrimĭ i inundaŭ faţa şi ea nu maĭ avea vreme să le şteargă urma şi cu capul în

BIBLIOTECA JUDEŢEANA
...AŞ - S...
R E Ş ...
Str. 7 Nov. Nr. 50

direcţiune oblică rămase ca o statue în amenințare, în faţa luĭ Lala, care la rîndul luĭ izbucnĭ în hohote de plîns.

— Oh, nenorocire Mie, de o mie de orĭ nenorocire !

Da, sunt demn de aceiaşĭ pedeapsă pe care aţĭ dat-o celor douĭ nenorociţĭ.

Voiŭ primi cu resemnare hotărîrea voastră, pentru că simt că nu maĭ pot trăi cu conştiinţa împăcată.

Judecaţi-mă voĭ şi mă condamnaţĭ.

Am fost orbit o viaţă întreagă şi n'am văzut că am pornit o luptă în potriva fraţilor meĭ de sînge.

Simu mi-a exploatat furia momentuluĭ, pentru că intenţiunea luĭ era să se îmbogăţească pe urma uneĭ crime.

Din clipa în care mi-a adus vestea că ea s'a comis, eŭ n'am avut zi senină, umbra luĭ Kendra m'a urmărit pretudindenĭ.

Atunci am văzut că şi eŭ sunt armîn ca şi voĭ. Era prea tîrziŭ.

Mă mîngăiam însă că fiica mea, căreia i-am cauzat atîta răŭ, a compensat naţiunea armînă cu mărinimia şi dragostea eĭ de răul ce i-l făcusem eŭ, nevrednicul şi păcătosul.

Acest păcat voesc să-l ispăşesc eŭ, să n'atingă sufletul curat al Mieĭ, căreia i cer ertare... şi dacă are inimă de armînă trebue să mă erte.

Tărîndu-se în genunchĭ, cu ochiĭ împăenjeniţĭ de lacrimĭ, se apropie de Mia şi luîndu-ĭ mîna, i-o duse la buze.

Ea nu maĭ vedea ce se petrece în jurul eĭ şi căzu în genunchĭ lîngă tatăl eĭ.

Fărşeroţiĭ eraŭ mişcaţĭ în suflet de cele ce vedeaŭ.

Ţinta lor era atinsă. Lala se pocăise, era pe calea mîntuireĭ.

Mia grăi printre suspine:

— E alt-cineva aci, tată, căruia trebue să-ĭ cerem amîndoĭ ertare şi arătă cu ochiĭ pe Tuliu.

— Da, să mă erte Tuliu, şi dacă maĭ poate avea preţ bine-cuvîntarea mea, vă rog să o primiţĭ ca cel de pe urmă bine, ce vi-l pot face şi eŭ.

Luînd mîna luĭ Tuliu şi apropiind-o de a Mieĭ, continuă:

— De acum înainte, nu va maĭ avea pe altul de cît pe tine „gione".

Iubeşte-o, căcĭ pentru ea eştĭ totul.

D-zeŭ să vă poarte de grijă şi să vă ferească în viitor de suferinţele prin carĭ aţĭ trecut.

In ce priveşte memoria regretatuluĭ Kendra, vreaŭ să o cinstesc, ca armîn ce sunt, prin ridicarea uneĭ crucĭ de marmoră la izvor, pe care ţin să se sape:

Celniculuĭ Kendra, regrete eterne. Armînimea din comunele unite, în frunte cu armînul Lala.

Aceasta voiŭ să se facă înainte de a pronunța hotărîrea voastră, ca să pot muri liniștit.

La ultimele cuvinte ale luĭ Lala, toate inimile se liniștise.

Părea așa ceva, ca și cum o vijelie se depărtează pe nesimțite în pustiŭ.

Bucuvala, voind să pue capăt uneĭ stărĭ de lucrurĭ chinuitoare pentru toțĭ, zise:

— Pentru că aĭ venit la calea cea dreaptă, d-le Lala, pentru că aĭ dat consimțimîntul acestor 2 tinerĭ să se unească, în sfîrșit pentru că aĭ declarat că ești armîn, așa precum aŭ fost părinții și strămoșiĭ d-tale, judecata noastră te iartă.

Scoală, i-ațĭ locul de maĭ înainte și D-zeŭ să te fericească.

Printr'o dragoste nețărmurită către tot ce e romîn, credem noĭ să dobîndești ertarea judecătoruluĭ Celuĭ mare, care e îndurător și ertător față cu greșelile omuluĭ.

Lala se sculă în picioare tremurînd și apropiindu-se de Bucuvala i cuprinse mîna într'ale sale și cu greŭ îngînă:

— Fiind-că în afacerea aceasta atît de delicată, ațĭ știut să fițĭ maĭ presus de cît niște judecătorĭ pămînteștĭ, pentru această mărinimie din parte-vă, declar solemn înaintea d-voastră că averea mea, ce o administrațĭ, o ofer tînăruluĭ Tuliu Kendra, pe

care vă rog să-l primiţi de tovarăş, în locul meŭ.

D-zeŭ fie cu voĭ.

— Ura ! *s'băneazâ* Tuliu şi Mia — izbucniră Fărşeroţiĭ.

Iar Bucuvala, întorcîndu-se către tineri, încheie :

— Voĭ tineri, nu uitaţi niciŏ dată că triumful iubireĭ voastre însemnează triumful romînizmuluĭ la noĭ, în Pind.

D-zeŭ să vă ajute aşa precum aţi gîndit şi simţit, să întemeiaţi o familie puternică romînească, căreia să-ĭ transmiteţi în întregime calităţile voastre de armînĭ, cu carĭ să ne mîndrim.

Să trăiţi!

Tuliu şi Mia strînşi de mînă i mulţumeaŭ printr'un gest din cap. Cuvintele luĭ Bucuvala li se păreaŭ ca o muzică sublimă, pe care o auzeaŭ aevea.

Soarele era spre asfinţit. Razele luĭ tot maĭ poleiaŭ vîrfurile brazilor şi pe măsură ce dispărea pe sub coama falniceĭ Peristera, desemna un tabloŭ fantastic pe orizontul eĭ.

Liniştea şi pacea domneaŭ în sate, dar ele îşĭ întinsese imperiul şi în inimile acelor ale căror suflete fusese bîntuite, pînă aci, de tempeste înfricoşate.

Da, era pace în inimĭ şi senin pe orizont.

1084

D-1.